

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ - ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Σ' **γυμνασίου**

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ - 1972

Η

6.

NET

Καθαρισμός (Σ)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

21/5 = 178

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Η 6 ΝΕΙ
Καζαμαζιανός (F)
Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ

Αρ. Ευδ. Διδ. Βιβλίου
395 του έτους 1941

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1970

002
115
ET2B
02

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΤΥΠΟΣ

ΕΛΛΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΣΤ' ΤΥΠΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Παῦλος εἰς ἑκτακτὸν δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαρτίου 1954, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόμενός Αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλουσίου εἰς ὅλως ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμούς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκῃ τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαίτερα διάκρισις μετὰ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἰδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνas διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξίδιον μου ἡ σκέψις μου πολλὰκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κύρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν Ἅγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡσθάνθη ἐμαντὸν προνομιοῦχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι ἡρχόμην ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπὶ τινων ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἰδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὀρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνική, πολιτική, οἰκονομική. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματική.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἐναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσο μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραὶ, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδευόμεναι εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἐλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὠρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἤλθε πλέον ὁ καιρὸς, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρίσεως σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὁφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινουσαν δύναμιν.

Ἀλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δεόν ἡ σκέψις ἡμῶν νὰ ὑψωθῇ θαρραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὕρῃ τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Τὸ γεγονός τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῇ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμόν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἔξαφνα ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὕλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποίησῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἄς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἅς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἡ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἄγγελημα ἀρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν;

Σὰς προσκαλῶ νὰ εἰσέλθωμεν μὲ πίστιν εἰς ἓνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δεόν νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικήν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ σταθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἴστανται ἀπὸ τὴν ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

νοντα απάντησιν. Καί τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιώδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

· Ἡ ὕλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν ;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καὶ δύναμις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολονότι κατὰ τὴν μορφήν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνώρισεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ μόνον τὸ ὁρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὁρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὅμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὕλικόν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὕλική μας ὑπαρξις ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφανέρωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θεϊαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὕλης καὶ δυνάμεως.

· Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὡ λ ο κ λ η ρ ω μ έ ν η ν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τ μ ἦ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐννοῶ ὅτι δεόν νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥτις εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Θεία δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὰν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὁρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὀρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὁλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδή τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἂν ὅχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσο ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένης θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρεῖτο παραλογισμός. "Ο,τι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπεία τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὠδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὁρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἄλυτα εὔρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν της πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρως εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ αὔλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικὴ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνότης θὰ ἀποβῇ συνειδητὴ ἐκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχῃ ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον όταν ή ελευθερία θα μās έχη καταστήσει τόσον ώρίμους, ώστε νā έχωμεν βαθείαν επίγνωσιν τής ευθύνης μας απέναντι τής ελευθερίας του πλησίον, θα δυνηθώμεν νā αξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον θα λάβωμεν, ἀποδεχόμενοι τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ νέας μορφῆς τοῦ κόσμου. Μόνον τότε θα δυνηθώμεν νā ἐνώσωμεν ὅλοι ἐθελουσίως τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμά μας πρὸς ἐπιτέλεισιν τοῦ κοινοῦ μεγάλου σκοποῦ.

Πιστεύω ὅτι ή ἐνότης εἶναι ή ἔννοια, ἐντὸς τής ὁποίας ὁ κόσμος θα εὔρη τὴν νέαν του ἐρμηνείαν καὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀρθὴν θέσιν καὶ ἰσορροπίαν του.

‘Η ἔννοια τής ἐνότητος ταύτης δὲν εἶναι μόνον ἀνάγκη, εἶναι ή πραγματικότητα. ‘Η πηγὴ τής σημερινῆς κακοδαιμονίας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ταυτίζοντες ἑαυτοὺς μὲ μέρος μόνον τής ἀληθείας, ἡγνοήσαμεν τὴν ἀνάγκην τής ἐνότητος καὶ δὲν ἐνηρμονίσαμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπὶ τής Γῆς. Σημειωτέον ὅτι ή ἔλλειψις ἐνότητος ἔχει ἐπὶ τής καθόλου προόδου τής ἀνθρωπότητος ἀρνητικὴν ἐπιρροήν, τὴν σημασίαν τής ὁποίας ἐπαυξάνει ή σημερινὴ τεχνικὴ πρόοδος.

‘Εφθασεν ὅμως ὁ καιρὸς, καθ’ ὃν δέον νā ἀναγνωρίσωμεν πλέον τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων. ‘Εχοντες οὕτως ἐπίγνωσιν τής δυνάμεώς μας καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τοὺς φανταστικούς φόβους, τοὺς ὁποίους μās προκαλεῖ ή ἐσφαλμένη ἔννοια, τὴν ὁποίαν ἀπεδίδομεν εἰς τὴν ὑλικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν, δυνάμεθα νā ἐργασθώμεν μὲ νέας, ἀπείρως μεγαλυτέρας δυνατότητας διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας α ὕ ρ ι ο ν.

Τί εἶναι ὁμως αὕτη ή αὔριον ; Εἶναι ὁλόκληρον τὸ πρὸ ἡμῶν μέλλον, δηλαδή ή νέα δημιουργημένη ἀνθρωπότης.

* ‘Η ποιότης, ή κανονικὴ λειτουργία καὶ ἐπομένως ή εὐτυχία μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας δὲν δύναται νā ὑπερβαίνει τὰς δυνατότητας τής ἡγεσίας της. ‘Η ποιότης δὲ τής ἡγεσίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα τὴν ἀπαρτίζουν.

Δημιουργία μιᾶς καλυτέρας αὔριον σημαίνει νā προετοιμάσωμεν διὰ τὰ τέκνα ἡμῶν συνθήκας καλυτέρας τῶν σημερινῶν, καὶ ἐπὶ πλέον νā τὰ καταστήσωμεν ἱκανὰ νā αξιοποιήσουν καὶ νā βελτιώσουν τὰς συνθήκας αὐτάς. Νā καλλιεργήσωμεν δηλαδή μὲ φρόνησιν καὶ ἀγά-

την τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπαθείας μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρείαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμὰς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν : πρῶτον ὅτι ἡ ἐ ν ὁ τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐνότητά, δέον νὰ δ ι δ α χ θ ο ῦ ν τ ὸ μ έ γ ε θ ο ς τ ῆ ς ε ὑ θ ὑ ν η ς τ ω ν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὅταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δέον ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δέον νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἄλλοιᾳ χρήσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικὸν τμήμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὠλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἄλλοιᾳ χρήσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θεῖαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλῆγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν.

Ἴδου τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐγὼ του.

Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματική. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, «Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου», ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προὔπαντήσιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἴδου ἡ εὐθύνη, ἴδου ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζῃ πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἑφημερίδα «Αἰὼν» τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μὲ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἡκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσούτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασιν τοῦ αὐτῆν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἑορτασίου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πνύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὥπως οὖν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πνύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἠγνόουν μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελματῶν καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πνυκῆς ὡμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγυώμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Παιδιά μου !

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἐπατοῦσαν καὶ ἐδημηγοροῦσαν τὸν παλαιὸ καιρὸ ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες με τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιὰ μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνος μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρτήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμούς καὶ διὰ τὴν μέλλουσιν εὐτυχίαν σας, μολοντί ὁ Θεὸς μόνος ἡξεύρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιούς Ἑλλήνας, ὁποίας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πῶς ἦταν σοφοί, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπῆρ-
σαν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἐκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἑλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθε στὸν κόσμον ὁ Χριστός, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιό του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδωλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφούς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλοὺς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαράδες, καὶ μὲ τὴ βοήθειαν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι, μολοντί ὅπου καὶ ἂν ἔβρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμῃ τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστην.

Οἱ παλαιοὶ Ἑλληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἔπεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ῥωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὑστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. Ἐκοψαν γλῶσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἕνα ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρὸ τοῦ ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἕνα βιτσερέ (ἀντιβασιλέα), ἕναν πατριάρχη, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κληρὸς ἔκαμαν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ὁ σουλτάνος. "Υστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸ ἔφευγαν, καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των; καὶ ἔτσι ὁ λαὸς, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, καὶ αὕτῃ αὖξιναι κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὕρισκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγην μάθησιν, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθὸς του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξας καὶ τὲς ἡδονὰς ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστην τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμάνοι. Καὶ τοιούτῳ τρόπῳ κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνευε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχισμένην κατὰστασιν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνην, διότι εὐθὺς ὅπου κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὕρισκόμεθα τότε. "Οθεν μᾶς ἦλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθῶμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἐγίνε καὶ ἐπροόδευεν ἡ Ἑταιρεία.

"Όταν ἀποφασίσσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάστασιν, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πῶς δὲν ἔχομε ἄρματα οὔτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανέναν φρόνιμον μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κλῆρος μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάστασιν.

Εἰς τὸν πρῶτον χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ἀδελφὸς του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναῖκα του ἐζύμωνα, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμί καὶ μπαρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὕτῃ ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἤθέλαμε κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἴσως ἐφθάναμε καὶ ἔως

τὴν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουγαν Ἑλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρὰ. Ἐκατὸν Ἑλληνες ἔβαζαν πέντε χιλιάδες ἔμπρός, καὶ ἓνα καράβι μὴν ἀρμάδα. Ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε ; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχονοία καὶ ἐσχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγες τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεῖς δὲν ἤθελε οὔτε νὰ συνδράμῃ οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλὴ. Ἀλλὰ ἓνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκώνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἤθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουσι πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορρᾶ, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπὰ καὶ νὰ γυρίζῃ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀρχιτέκτων, ὅπου νὰ προστάζῃ πῶς θὰ γενῇ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓνα ἀρχηγὸ καὶ ἓνα ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάζῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάστασις ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκία ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασις ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προσδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήσῃ καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήσῃ. Ἀλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργειαν καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπον μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστιν σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα, εἶπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατρίδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστη τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῇτε εἰς τὰς σπουδὰς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τῇ νεότητά σας, καὶ νὰ μέινετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῇτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμίαν, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησή σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζῃ τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας.

Ἐγώ, παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῇτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποίαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέραν τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῇ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἀγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῇ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο ὅπου ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοιαν, τὴν θρησκείαν, τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὁρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερίαν.

Τελειῶνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων ! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι ! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία !

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Ἐξεφωνήθη τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α΄ Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρώϊκῳ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὗ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἄν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνὴν μου τὰ δάκρυα μου, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβησε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μεδίαιμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὠραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἡπείρου, μεδίαιμα, ὅπερ ἀνέβαιναν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χεῖλη του, ὁσάκις ὠμίλει περὶ πατρίδος.

Ἀλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυν ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτακτική, ὦ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνήσωμεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παριλίσιον δάφνην ἐκείνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθὴν πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν Ἑκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρῶσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάγχχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρωσιν παντὸς ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια νῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χρηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν.

νῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἤλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμητοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἄβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινὴν του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα Ἑλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὁλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῶ ἡμεῖς ἐδῶ, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἥρωισμόν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικὸς του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλεόν τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενόμενου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλεόν νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγισμένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἐλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μεᾶ θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημώδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματολῶν. Ὁ δὲ ναῖσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνολογικὸν καθεστῶς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἅμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς ποτε ὁ Βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποίου διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιούτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελλομένου καὶ παρασκευάζοντος, δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιούτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συνδέει αὐτὴν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. Ἡσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαί, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν. πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἔθνικόν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερὸν ἔαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἣν δὲν περιορίζει ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάβῃ ἡ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἣν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἡπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάτη τοῦ θείου του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξε συμφοιτητής σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδασκτηρίῳ ὅσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῇτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγινώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμοὺς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὥραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ᾧ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑφούνται τὰ μανσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετο ν' ἀναπαυθῇ ἐγγὺς ἐκείνων νικηφόρως, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακρὰν, ὄνειροπόλος λυτρωτῆς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσате τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσате τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνὴ σας ἐπιμνημόσυτος τελετὴ ὡς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβῶν μέλλοντος εὐτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχη ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκείνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

ὑμῶν καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἢ καλύψασα τὸν πολύτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερίς «Ἐμπρός» 24 Ὀκτωβρίου 1904

Σπυρίδων Λάμπρος

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προσήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἐορτάσουν. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωση τῆς ἀρχαίας μετὰ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὅχι ὁμῶς καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερόν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σιδηρὸς ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι ἑλληνικαί, ποτισμέναι μετὰ τὸ τίμιον αἶμα καὶ μετὰ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εὐρίσκονται δέσμιαι. Μυρίοστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὁμῶς συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον

ἡ Ἐλευθερία ὀλόρθη

πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μετὰ τὰ πτερά τῆς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχὴ, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπίς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελάνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμῖνος τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροῖνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μετὰ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν Ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάρσουςσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῇ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἂς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὄρθιοι προσευχηθῇτε.

Ἄς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποὺ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἄς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμα τῶν. Ἡ ἄνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἂς φέρουν εἰς τὰ ἄλβανικά βουνὰ τὸν χαίρετισμόν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἂς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἂς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ ἔθνους οἱ ἄγῶνες ἐθμελιώσαν καὶ ἐχάραν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' αἱ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολὺπλευροὶ καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θρόνος καὶ γίνεται τραγοῦδι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὐρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰ δ ἑ α.

Ἰδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχιῶν πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἔαν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπὴ ἢ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῶ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῇ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἄλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμοὺς καὶ ἐπλασε τὸν κύκλον τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτὰ καὶ θρυλικά τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων.

Μετὰ προεργασία τοῦ χρησμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὁράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπτὰ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἶδασι πολλοί, καὶ μηδεὶς τοῦτον βλέπει.

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός ; Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριτος καὶ πενιχρός, σκευὸς τῆς ἐκλογῆς. Ὅταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ : λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Ὡς τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν «ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ».

Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριτος καὶ πενιχρός. Ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίτου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιότερους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμοὺς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἀρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ 15 αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἤρπασεν εἰς τὰ πτερὰ τῆς τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἐχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινὰς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, «ποῦ καρτερεῖ τὴν ὥρᾳ νὰ ῥθῇ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασιλίσσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἄς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἄς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἁρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεταί ὁ ναὸς, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ἤκουσαν ψαλμωδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγέμισεν τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνη φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, «εὐθὺς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμωδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χερί ἀνθρώπινον. Ἦτο

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον κατηύ-
γαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλή-
ρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησίᾳ :

μὲ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἐξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν ἐλληνικῶν
γενεῶν.

Ἐνῶ δὲ ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατίας τῆς
ἐλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς
Ἀγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετε-
ρίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, πού τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη :

κι ἀπ' τὰ θρονιὰ τὰ ρήγικα,
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγένετο τὸ σύμβολον τῆς ἀν-
δρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς ἐλλήνικοὺς ἀγῶνας. Ἦρωσ καὶ
σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ
γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιν καὶ τὸ κοῦρσος,
κατέβαιναν εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγένετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὁμορφε διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοϋπνιήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλικάρι,
νὰ ἔχτενιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, πού περπατεῖ καὶ δρέμει.
μὲ τὰ σελοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μὲ τ' ἀσημένια πέταλα καὶ μὲ τὰ φταρμιστήρια,
πού στέκει καὶ χιλιμιντῶ στὸ πέργερο δεμένο,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμον νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὐλοὺς σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλοὺς τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιο πόλεμον βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριὰ καὶ κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισοῦρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριὰ τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἄθνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἥρωϊκὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρίται καὶ ἄρματολοί γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιάς τὰ σύμβολα τὰ ἥρωϊκὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγοῦδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγοῦδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὁλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικὴν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεροι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μουσικῆς. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχη εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἥρωϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς дуῖσμός τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὔρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχήν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μετὰ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζειδωρος αὔρα τοῦ Ταυγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, ποὺ μελέτησες
νὰ τὸν ὀρθώσης ἀπάνου στοὺς ὤμους σου
τὸ συντριμμένο νὰὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ : « Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὦν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ », λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος : « Ἕλλην ὦν τὴν φωνήν, οὐκ ἂν ποτε φαίην Ἕλληνα εἶναι. . . εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός. . . ».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἕθνους. Καὶ ἐνῶ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλληνα ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιάς. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδοῦλων ἑδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρυτέρων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντούης, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἰκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνώσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὔριον θὰ στραφῇ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Ἀγῶνες τραχεῖς, πικρίαι καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὁλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχὰς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητὰς: *vox diversa sonat*. Ἀλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαϊκὸν ἢ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου Ἑθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βαρβαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχήν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχιῶν τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδρῶν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῇ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῇ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικὰ καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητής, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618:

Ἑλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλιτώσουν,
νὰ ᾗθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχορον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

‘Ο δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκώνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλά :

‘Ακόμη τούτ’ τὴν ἄνοιξη,
ραγιάδες, ραγιάδες,
καημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μοριά καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῶ ὁ Βολταῖρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β’ ἀρχαιοπρεπεῖς ᾠδὰς. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν : «ταῖς σαῖς ἀκτίσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηναῖν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο...». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκιπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ «ἑλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασύστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ’ παρῆχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποίησης τῆς βυζαντινῆς ιδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὠριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ’ καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ’ αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὁραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ιδέας, τὴν ὁποίαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

που και τοῦ πολίτου. Καὶ ὅμως οὐδεμία ἄλλη μορφή κατώρθωσε τὸν ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφή λογίου, μορφή λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ιδέαν καὶ τὸ τραγούδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ιδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδιόρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἐνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἕλληνες πρόκριτοι ἐξεληθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiph, ἄσημον καὶ ὀμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῇ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὅποιοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ Ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ιδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἐρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἐνδοξον τῆς Ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαριὰ τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταυγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρά τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίσῃ τοὺς πολιοὺς κροτάφους καὶ κάτω, μακριὰ, τὴν Ροδόπην ποῦ

ξέφωτη στυλῶνει τὴν κορφή της
μεσουρανίς. . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ ἁγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι της ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Καὶ ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὀραματιστής, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὀνείρων πλάστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός : «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα αἰδίου» (H. Taine).

Ἀθάνατον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰώνων ἀγῶνες, αἰώνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκάμφθη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῇ. Αὐρίον τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. Ἐμποροὶ καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἐξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς ἐῖ-
ρ ἡ ν η ς καὶ τοῦ ἄ ν θ ρ ω π ι σ μ ο ῦ τὸ κήρυγμα :

Ἄς σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.
«Ἥχος, γλυκύτατος ἡχὸς» ἀκούεται.

Δὲν εἶν' ἀηδόνι κρητικό, ποὺ παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλοὺς βράχους κι ἄγριους...

Εἶναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμός ὁ ἱερὸς βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἑθνους. Εἶναι μαζί καὶ προσευχή καὶ προφητεία :

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σὲ γκρεμὸ κατακυλήσαμε,
ποὺ πιὸ βαθὺ καμιὰ φυλὴ δὲν εἶδ' ὥς τώρα,
εἶναι γιὰτὶ μέ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα
ὅμοια βαθὺ ἔν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρὸς ὕψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζακυνθινός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἄς εἰσδύῃ μία μόνη ἄκτις ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκοὺς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλί-μάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατωμάτος, μὲ δύο προσκεφαλίδες ἀκουμβη-μένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμ-μένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμᾶς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῶν. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθέρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυ-ρον, τὸ ἀπᾶν εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτε-λείας, μὲ πηχουαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασιλεία τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ᾔτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην Ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημο-σύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μό-νου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιάν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύ-χλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ὁ Καικίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέ-ρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ Ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὀλυμπον· φρίσσει τὸ κύμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικτῶς ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταιάν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κύμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαεινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἰδοὺ, ἡ ἀκτὶς θὰ διώξη τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἐξώση τὸν τυφῶνα. Ὁ φαεινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυῆς θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ σίφων ἐξερράγη, ραγδαῖος ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἤχεϊ παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμα ἀντηχεῖ διακεκομμένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπτος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχῶδους προβλήτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλιν τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων, κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερος, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβὰς πρὸ μικροῦ διὰ τὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἐλιγμῶν καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἐξέβαλε ἓνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἴτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὅλον τὸν κρῦον λουτῆρα τῆς καταιγίδος. Ἐὰν ἔβλεπέ τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικάτζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὀργυῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολούσας, αἵτινες ἡσυχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἀλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωΐαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

είχαν βραχυνθῇ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματισομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἐσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγές καὶ ἐσοχή στεγανή. Ἡωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κύμα, πολλῶν ὀργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ βάλλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἡδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῇ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχυμέναι αἶγες, συνηθισμέναι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνοὺς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποῖαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἡσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὁποῦ ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχυμέναι.

Ἀφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμέναι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἐβδομάδας ἢ μῆνές τινας, ἕωσοῦ ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εὐρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλίττωναν, διὰ νὰ βάλουν γνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ αἰετάραχον καὶ πολύρροιβδον κύμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἄρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σφύζοντες μικρὸν ἐπὶ χρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν.

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτῖνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. Ὁλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ὄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γείσα τῆς στέγης, ὥραϊα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου **Τ** ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὕπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὥραϊα παλαιὰ πιατάκια ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλαζία καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδῦκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάρμα τῶν ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας τῶν, ἀφελῇ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῇ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέληγτρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμῃ τὸν σταυρὸν τοῦ καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειὰν μὲ παρειὰν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους τῆς.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ρθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισσαγαπημένα,
ὅπου μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὠρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοηθὸν τοῦ παπα-Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδόνι ἤϊρε φωλιά καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὑρίσκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῇ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ὥραϊαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλᾶν, Ἡπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστὴν, εὐπαίδευτον, πολὺγλωσσον, ὥρολογιοῦν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὅλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερεννεηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

Ἡ ὥραϊα μικρὰ εἰκὼν, μὲ τὸ ὥχρον πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἐνούμενον κατὰ παρειὰν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους τῆς, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθὺς μὲ τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανόμενης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες
 στὸν ἴσκιο ἃς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες, ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστάτις τῶν ὠδινουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ

τὰ χαντζάρια των, μὲ τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακας των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ μὲ τοὺς σταυροὺς καὶ μὲ τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι μὲ τὰ κουκούλια, μὲ τὰς λευκὰς γενειάδας των, μὲ τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυροὺς των, ὁ Ὁσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὁσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητὴς, μὲ τὸ λόγιόν του: «Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ μὲ τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθώου ἀνεψιοῦ του: «Εἰ μὲν εὖρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῶον, ὡς θέλεις πρᾶξον». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἤττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. Ἦτο καὶ ὁ Ὁσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεύτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δις καὶ χιαστί τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν μὲ σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχὼν αὐτόν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λήσταρχος ἐγένινεν ἅγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχόν του, ἐκείνον τὸν ὁποῖον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτῆρια ὅλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερεν εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητριάς καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλᾶτε, ἐγὼ εἶμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἐώρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἥτοι τὰ Ἐπιλόχεια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος, ἐπὶ λευκῆς μεταξοῦφοῦς ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἑνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἄλλο σχῆμα, ζώου, ὁμοίου σχεδὸν μὲ ἄρνα κερασφόρον ἢ μὲ ἔριφον. Ἐπὶ τίνος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερὸν τοῖχον ἐβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κου-

κουλίων από τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνὰ κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδίων ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρὰ τῶν ἦσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναόν της μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζῶον ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῇ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἣτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρὸς, ἣτις ἀπέθανεν ἴσως λεχὼ εὐθύς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερῶματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εὐθύς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκῆσει νὰ καλέσῃ ἐνωρίς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Ὑιοῦ της εἰπόντος: «Ἀφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικά κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἡ θειά - Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, ἡ ἀφιλοκερδὴς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὅλων τῶν ἐξωκκλησίων. Ἦρχετο τακτικά, δύο φορὰς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὅποῖον ἀπεῖχεν ἡμισεῖας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτὴν, ἦρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονῆρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἀγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλο Ὁρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχὴν της μὲ τὸν ἐλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν της κι ἐζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια της, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ της, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεῦτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Οἱ γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτῇ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτῇ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειά - Ἀρετῶ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὁμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καί, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημῃ εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρῶν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνουμηνλικούς της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἡδύνατο νὰ ὠφεληθῇ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήσης, χρονίσης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτὲ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζης τί βάνει ἢ πλαγινὴ σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῇς, νὰ μὴ βλαστημήσης».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχή, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλὰς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά... Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δώδεκα ἡμέρον. Ἀφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειά - Ἀρετῶ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιάσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας. Ἐλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἁμοιρης καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπαΜπεφάνην, τὸν συνήθη ἱεουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπτης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιάν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ ἱερεὺς ποδῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστανίου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα πλατύ, μὲ ἄδρας ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσὴν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὀσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμά-

νικα, τοῦ βαβουκλιοῦ, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὠραῖον πολὺπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμνε νερὰ - νερὰ εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαίλονιον, διὰ νὰ σκέπῃ ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιάν τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι τῆς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι τῆς εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβοσκεν ἡ ἰδία, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσόπληκτον ἀκτὴν κι ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερός τυφὼν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαῖλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μιανθῇ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῇ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζεσθῇ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικάτζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ἀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτούσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερὰ, διὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὅλοι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὠργανισμένος, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεὶς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αἱ αἰγες τοῦ Στάθου Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσω διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σφζόμενον ἀκόμη, τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλευόντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἅμα ἡ καταιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἑνὰ ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, ὁπότεν ἀρχίζει ὁ φοβερός κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηὔραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουριὰ μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὀρφὸς ἡ σμέρνα, ἡ πᾶρδαλὴ καὶ μαυρειδερὴ, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουριὰ τραβᾶται καὶ τεντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ ψαρᾶς μένει μὲ δυὸ πῆχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὅμοιως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αἰγας, τὰς ὁποίας ἔβλεπεν, ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἐμπρός του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἐσοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἔχαμήλωνεν ὁλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνηματικῶν μονοσυλλάβων:

—“Αἰ, αἰ! ὦ! Ψαρή! ὦ, χῶ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάληγτοι, ἀναίσθητοι καὶ οὐδ' ἀπῆντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἄβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν ἱλιγγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδῃ καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσταντο

καὶ ἐκάθητο καὶ ἑκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπνοητικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετό τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει διὰ τῆ Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ἂς ἡμποροῦσα νὰ γλιτώσω!...

Ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως καὶ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναύσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα-Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἑσπερινόν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ἀλλὰ γερόν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἶγας. Ἡ θεὰ Ἀρετῶ, ἡ Χροινάρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιούτῳ τρόπῳ ὥστε νὰ εἶναι ἑλπίς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἴτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θεὰ Ἀρετῶ διηγεῖτο ὅτι παρόμοιον τι εἶχε συμβῇ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἐξῆντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκας, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρόν ἄγκιστρον ὡσὰν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου, καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἶγας, ὥστε, ἐνῶ αὐταὶ θὰ ἔμασσοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφερὰν βοσκήν, τὸ ὄξυ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῇ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμένας μὲν, ἀλλὰ σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας· ἔλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω...

Ἡ θεὰ Ἀρετῶ ἤρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιέ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα, ἡνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρέπη τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λείει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ’ς κεῖ δὰ κάτ’ εἶν’ οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσης νὰ τσ’ δέσης, νὰ τσ’ ἀνεβάσης ἀπάν’ ;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπα - Μπεφάνης μὲ τὴν λευκὴν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλὴν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανελάβε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν τῆς μία ἰδέα.

— Ἀμὴ σὰν τὸ ἀποφασίσσης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξῃ.

— Ἔταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλίτωνα !

‘Ο ἱερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινουῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν. . . Τὸ τάξιμον εἶναι προαιρετικόν. . . «Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις», ποὺ λείει καὶ τὸ τροπάρι. . . Μὰ ἄς εἶναι. . . ἂν ἤθελε νὰ κάμη καμιά λειτουργία. . .

Εἶτα ἐπανελάβε:

— Καὶ τὸ καλῦτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξῃ κι αὐτὸς κι ὅλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκκλήσια. . . Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τίς ἐλιές καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

— Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.

— Καλὰ, νὰ ᾄχῃς τὴν εὐχή. . . Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— Ἡ εὐχή σ’, παπά μ’.

Ἐφαίνετο ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβάζετο διὰ

σχοινίου εις τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένες αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιος ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὀρίσου, ἀπ' λέει οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ', αὐτό, τί λογαῖτε, εἶναι, ἀπού' πε κι ἡ αἰοσύνη τ', ἀπ' λέει κι ἡ θειά τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. "Ενα πát'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἐν' ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' τσ' γίδις νὰ τσ' δέσ', ἀπ' λέει οὐ λόους, νὰ σ' ὀρίσου, παπά μ';

— Ἐγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς . . . Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἡρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἰσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησίᾳ!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐπιθύρυσεν ὁ μπάρμπ' — Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῇ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναῖσκου.

— Κανεὶς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἀχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι. . . Ἀχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἦταν ἀνθρώποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

— Ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσὺ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά. . . Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα. . .

— Ἐχομε ταμένα μαζί μὲ τὸν Κωνσταντῇ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' Αἰ - Παντελεήμονα. . . Τὴν εἶχε ὀνειρέψει τοῦ Κωνσταντῇ ἡ γυναῖκα.

— Ἀμποτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

Ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτῆτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε κὰν βοσκός, οὔτε οἰκίαν εἶχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἰγὰς. Τὸν περισσότερο καιρὸν ἐγύριζεν

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

— Δὲν πᾶς, καημένε Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γιαιλὸ ἢ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχναν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

— Καλὰ ποὺ μοῦ τὸ θύμισης, ἔλεγε.

— Κι ἦτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῇς;

— Ὅχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἔλεγε ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρὸς, ἐκτὸς ὀλίγων ἐβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἔφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὁπόθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινε εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἤλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὗρε δὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναῖσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἡ θεὰ τὸ Ἀρετῶν ἤρχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιός ὁ μισθὸς του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκις, τοῦ ὁποῖου ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἥλιοκαὲς καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τὸ ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ξεῖς γ' ναῖκα καὶ πιδιά... Ἀφσε νὰ κατιβῶ ἐγὼ, ἀπ' δὲν ἔχου σ' οὐν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης ἐσιώπα.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τῇ μιᾷ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-

ρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ το' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

‘Ο Ἀγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. ‘Η Ψαρή ἐμένα μ’ χρειάζεται.

‘Ο Ἀγκούτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύννου.

— Ἄς εἶναι, μ’ δίνεις τῇ Στέρφα... Καλή ’ναι κι ἡ Στέρφα ... Ἄ δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτο’λίκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ’μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλᾶτε, παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

Ἔφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὀργυιῶν. Ἔδεσαν τὴν μίαν ἄκρην εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειὰν κι ἐδέθη μοναχὸς του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκις, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπίθερος τῆς θειά Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν ἐμνησικάκει διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ - σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ ἱλιγγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

‘Ο Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ’ ἀρχάς. Ἔκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἤλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσπαθῶν νὰ ψαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὅχι πολὺ σφοδρῶς, κατὰ τοῦ βράχου.

— Ἀγάλια - ἀγάλια! μαλακά, παιδιά! ἐκέλευεν ὁ Ἀγκούτσας. Λάσκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ καραβάδες, διαόλ’ Ἀγκούτσα; εἶπεν ὁ Περηφανάκις.

— Σιώπα, μὴ βλαστημᾶς, λάσκα, λάσκα.

‘Ο Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὁδόντας, ἀνοικοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφιγκτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν ἐφάνετο νὰ ἐδειλίασε.

— Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

ρωμένη.

Τέλος, ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἔσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἥτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἐλυσε τὴν θηλειάν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδεσε καλὰ τὴν Ψαρὴν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἐκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρῳσι σιγά - σιγά τὴν Ψαρὴν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν. καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτὴν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔμεινε μοναχὸς του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς τὴν Ψαρὴν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ ἱλιγγος ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἐκλείε τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἐσφιγγε τὰ δόντια. Ἐλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ὁ ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὦτά του. Ἀνέπνεε δυνατὰ, ἤσθμαινε, καὶ ἡ καρδιά του ἔπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. Ἐξέλασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ἠσθάνθησαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ὁ Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἢ τρεῖς φορὰς τὴν κεφαλὴν, τοὺς ὠμούς καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοινίον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πῇ ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

‘Η Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐξέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

‘Η Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἡλιθίως.

‘Η θειά - ‘Αρετὴ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

‘Ο ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ’ - ‘Αναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

‘Ο Περηφανάκιος ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ’ δὲν εἶδια τέτοιου πρᾶμα, ἀπ’ λείει οὐ λόους. Κακὴ δ’λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

‘Ο ‘Αγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— ‘Αξιζεν, ἄξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ’νε ξεφαντώνουμε μιὰ χαρά!

‘Ο Ντάνας εἶπε:

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικά νὰ ’ναι.

‘Οταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἓνα κατσικάκι, ποὺ μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ’ τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. ‘Ελᾶτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέσω.

‘Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. ‘Ο ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὅλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάιδευε τὰς μαύρας κόμας τῶν ἀπήστραπεν εἰς τοὺς φλογερούς τῶν ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν τῶν, ἐchrύσωσε τῶν ἀρμάτων τῶν τὰς λαβὰς. Καὶ τώρα δύων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχα-

ρετίζει λυπημένους νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆ-
νον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους.
"Ὀλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν
τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυ-
ναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας
καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν
φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς πα-
λάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὅπλου των ἡ κάννη,
ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιγατᾶνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν
χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἡττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπα-
φλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματή-
σας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους
κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμῆμα, αἰμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυ-
λα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ
ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῇ, ἐνῶ τὰ μπαϊρά-
κια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἐσπέρας καὶ
τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύ-
σεως. Μυρμηκιᾷ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανῆ ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ
ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄρα-
βες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν.
Ἄλλ' ἢ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἡ μετὰ
τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον,
ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγὸς των ἔφθασεν
εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ
βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ
αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε
κύκλω τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτος ἀναμε-
τρᾷ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βρα-
χιόνάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά
των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρ-
χεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾷ
τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καὶ βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὥσάν νὰ μὴ πιστεῦν πὼς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κείμενοι ἀναισθητοὶ καὶ δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοὶ τοῦ ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτώμα διὰ βροχόν, περιρρέομενον ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε τὸ παλικάρι...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του καὶ ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἰδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχώρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα καὶ ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἐκατέρωθεν αὐτὸν ὤδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἐστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορρόπησαν, ὥσανεὶ ζῶντα. Ἐπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χεῖρα μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν. Τότε ὁ Ἱμπραϊμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἵσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτώμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἥτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὥσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὀρθιον νεκρόν.

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις άράξαμε στη Στένη, ό καπετάν Ξυρίχης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφεϊό. Δυό ήμέρες τώρα δέν ήβρεσκε ήσυχία. Τριάντα μίλια έξω από τó Μπουγάζι άντάμωσε τόν «'Αρχάγγελο», τó μπάρκο του, που ήταν μέσα κυβερνήτης και γραμματικός τά δυό του άδέρφια. Δέν πρόφτασαν νά καλοχαιρετηθούν, νά είπουν για τó φορτίο και τó ναύλο τους και τούς χώρισε ό χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νά όρθοπλωρίση τó δικό μας και όλάκερο ήμερονύχτι θαλασσο-δαρθήκαμε στ' άνοιχτά. Μά όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τούς βαρκάρηδες, τούς πιλότους, άκόμη τούς κουμπάρους και τίς κουμπάρες· αλλά τίποτε δέν έμαθε για τόν «'Αρχάγγελο». Τί νά έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νά όρθοπλωρίση κι εκείνος ή έπεσε άπάνω στους βράχους; Κι άν τσακίστηκε τó μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' άδέρφια του; "Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο τó μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

"Όταν έφτασε στο τηλεγραφεϊό, ξέχασε μιá στιγμή τόν πόνο του έμπρός στον πόνο τών άλλωνών. Κάτω στην αύλή, άπάνω στίς σαρακωμένες σκάλες και παραπάνω στ' ασάρωτα πατώματα κόσμος σάν αυτόν άνήσυχος· γυναίκες, άντρες, παιδιά πρόσμεναν νά μάθουν από τó σύρμα την τύχη τών δικών τους. Κι εκείνο σώριαζε μέ την ταρναριστή φωνή του ακατάπαυστα θλίψη. "Ονόμαζε πνιγμούς, μετρούσε θανάτους, έλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμούς, συνέπαιρνε χαρές κι έλπίδες σάν δρόλαπας. Και κάθε λίγο άπάνω στα πατώματα, στίς σκάλες κάτω και παρακάτω στην αύλή θρήνοι ακούονταν, κορμιά έπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλούσε τó δάκρυ.

Ό καπετάν Ξυρίχης δέ μπορούσε νά ύποφέρη περισσότερο τó βάσανο. Βιαζότανε νά μάθη και τη δική του μοίρα. Έσπρωξε τόν κόσμο ζερβόδεξα, άνέβηκε δυό - δυό τά σκαλιά, έφτασε μέ κόπο στη θυρίδα και ρώτησε μέ όλότρεμη φωνή:

— Για τόν «'Αρχάγγελο»... τó μπάρκο... μήν ακούσατε τίποτα;

— Τίποτα· τού άπαντα ξερά ό τηλεγραφετής.

— Τίποτα! πώς είναι δυνατό; Ξαναρωτάει. «'Αρχάγγελο» τó λέν· έχει φιγούρα δέλφινα... έχει στο μεσανό κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Και κολλάει περιέργα τά μάτια στού ύπαλλήλου τó πρόσωπο,

αυτιάζεται τούς κρότους πού βγάζει ξερούς, συγκρατητούς, σάν δοντοχτύπημα κρυωμένου, ή μηχανή. Τὰ σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια του· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾷ τὴ θέση του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμή καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορη:

— Ναὶ... « Ἀρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἡ πρύμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

Ζωντανά! Ἀναστυλῶνεται ὁ καπετάνιος στὰ πόδια του.

— Τὰ ὀνόματα; λέει μὲ φωνὴ σάν χάδι· δὲ μπορούμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὀλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὁμορφότερο. Φιλεῖει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλλληλο· δίνει ἓνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα: — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλὰ!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ; ρωτᾷ πάλι.

Ὁ ὑπάλλληλος σκουντουφλιάζει. Μὰ τὸν παρασκότισε! Γύρω ἀκούονται φωνές ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. Ἔμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τοῦ φτάνει; Εἶναι κι ἄλλοι πού λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. Ἄς μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέσῃ του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾷ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπὸ εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τίς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπειά. Ἀπὸ κεῖ μ' ἓν ἄλογο φτάνει στὸν Ἀι - Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾷ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιὰ, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζί χέρια, πόδια,

κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στὶς σκισμάδες, μυαλὰ στουτιασμένα στὴν πέτρα. Ἐνα τρεχαντηράκι ὁμορφοφτιασμένο, ἄγγελος, πρόβαινε μὲ πανιὰ καὶ ξάρτια, λὲς κι ἄρμένιζε ἀνέρα. Καὶ ὅμως ἦταν καρφωμένο στὸ βράχο, σφιλισμένο τόσο καλὰ στὴν πέτρα, ποὺ οὐδὲ νερὸ οὐδ' ἄνεμος μπορούσε νὰ περάσει. Κι ἓνα σκυλὶ στὴν πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τὴν ἀλυσίδα του καὶ τὸ νερὸ κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σὰν νὰ τὸ ἔβριζε, ποὺ χάλασε τ' ὁμορφοκάραβο.

Ἐκαμε ἀκόμῃ μερικά βήματα ὁ καπετὰν Ξυρίχης καὶ ἄξαφνα βρέθηκε μπρὸς στὸ μπάρκο του. Ἐπρεπε νὰ εἶναι δικό του ξύλο, γιὰ νὰ τὸ γνώριση. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιὰ οὔτε σκαφίδι ἀπόμενε πλιά. Μονάχα ἡ πρύμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σὲ δυὸ χάλαρα. Καὶ γύρωθὲ της πικρὴ νεκροπομπή, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιά καὶ ἄρμενα· ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ἄλλα ποδόσταμα καὶ σωτρώπια καὶ σταύρωσες. Κι ἀκόμῃ γύρωθὲ της ἄλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τὸ ναύκληρο νεκρὸ στὸ πλάγι· βλέπει τοὺς ναῦτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτισίδα ἀπάνω στὰ κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μὲ τὸν ἄμμο, ἄλλους παίχινιδι τοῦ νεροῦ, δαρμὸς καὶ φτύμα του. Κι ἀπάνω στὰ τουμπανιασμένα κουφάρια, στὰ πρόσωπα τὰ χασκογέλαστα τὰ ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τὸ ράμφος στὴ νεκρὴ σάρκα καὶ στὸν κρότο του πέταξαν κρίζοντας, σὰν νὰ διαμαρτύρονταν ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσε στὸ πλούσιο φαγοπότι.

Ἀρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τὸ βάσανο. Ἐκεῖνα τὰ κουφάρια δείχνουν πῶς κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ δικά του. Θέλει νὰ δράμῃ, νὰ ψάξῃ ὅλοῦθε, μὰ δὲν τολμᾷ. Κάτι μέσα του τὸν κρατεῖ, τὰ πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καὶ ψαχουλεύει. Βρίσκει ἀθούσουμα καὶ τ' ἀδέρφια του. Τὸ ἓνα κείμεται μὲ τὸ κεφάλι συψαλισμένο, τὸ ἄλλο ἔχει καὶ τὰ δύο πόδια κομμένα στὰ γόνατα. Ἄν δὲν τοῦ τό'λεγε ἡ ψυχὴ, βέβαια δὲ θὰ τὰ γνώριζαν τὰ μάτια του, ὅπως καὶ τὸ μπάρκο. Ἀλλὰ τοῦ τὸ εἶπε καὶ τὰ καλογνώρισε. Καὶ τότε τὰ μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τὴ θάλασσα μόνο κοιτάζουν πειστωμένα. Ἄξαφνα ὁ γρόθος σηκώνεται καὶ πέφτει μὲ ὀρμή, ποὺ λὲς τρόμαξε καὶ πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

Ἐπειτα σκυφτεὶ καὶ γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαϊδεύει τοὺς τὰ

χτυπημένα κορμιά ανάλαφρα, σὰν νὰ φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήσῃ· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικά στ' αὐτί, θὲς παρηγοριά, θὲς μακρινὴν ὑπόσχεση. Ἐπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφτει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἄνοιξε καλὰ· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸ ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλησε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἐπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπειὰ. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάрко του.

— Ἔτοιμα; ρωτᾷ τὸ γραμματικό.

— Ἔτοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τὴ θέση του στὸ κάσαρο κι ἐξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

«Λόγια τῆς πλώρης»

Ἀνδρέας Καρκαβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ.

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἑλευσίς)

Ἀναφέρεται σὲ κολοσσαῖο ἄγαλμα ἀπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἑλευσίνος. Κοινῶς λέγεται ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, στὴν πραγματικότητά ὅμως πρόκειται γιὰ «κιστοφόρο». Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ βρισκόταν σ' ἓνα ἀλώνι κοντὰ στὸ Τελεστήριο καὶ μετακομίστηκε τὸ 1801 στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἀπετέθη στὸν πρόδρομο τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καϊμπριτζ.

Σ' ἓνα ἀλώνι στὴ Λεψίνα, ἦταν ἓνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲ μπορούσε νὰ τὸ πάρῃ, ὅποιος δοκίμαζε νὰ τὸ κουνήσει ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τὸ χέρι. Μιὰ φορὰ τὸ πήραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὥς τὸ γιὰλὸ καὶ ἤθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχὸς του στὴ θέση του.

Ἦξεραν ὅλοι πῶς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἄλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατόρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας ποὺ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἓνα βόιδι ἔκοψε τὸ

ζυγό, ἐχούμῃσε καταπάνω στοῦ μάρμαρου καί τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριάτες κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς ἔβρῃ μεγάλο κακὸ ἂν τὸ ἀφήσουν, καὶ δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἀλλὰ οἱ Ἑγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲ θὰ πάθουν τίποτα· καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρῶτ' ἔβαλαν τὸν παπὰ μὲ τὸ πετραχήλι καὶ πρῶτος μὲ τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα ποὺ ἦταν γύρω στοῦ μάρμαρου. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στοῦ καράβι τους καὶ τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τὸ ἔβαλαν σ' ἓνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως ποὺ τὸ φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεσε ὅξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν καλὴ σοδειὰ καὶ οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἀγαλμα θὰ γυρίσῃ πάλι. Ὑστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι καὶ εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατί ἄφησαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἀγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Παραδόσεις γιὰ «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικὰ τραγούδια περιγράφουν ἀγῶνα δρόμου τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ ἥρωος Γιάννη, ὅπου ὁ θνητὸς ἡττᾶται. Συγγενὴς φαίνεται καὶ ὁ ἀρχαῖος μῦθος γιὰ τὴν κυνηγὸ Ἀργη, ἡ ὁποία κυνηγώντας ἓνα ἐλάφι εἶπε ὅτι θὰ τὸ φτάσῃ, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ τρέξῃ τόσο γρήγορα ὅσο ὁ Ἥλιος. Ὁ Ἥλιος θύμωσε γι' αὐτὸ καὶ τὴν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι.

Ἀντίκρου στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου καὶ στὸν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἓνα ξερονήσι μοναχικὸ καὶ ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸ ἓναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τίς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη καὶ πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιὰ Νεραίδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στήν θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνῃ καὶ ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάσῃ καὶ τὸ φεγγάρι κι ὀρκίστηκε « ἢ τὸ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ ».

Καὶ μιὰ βραδιὰ ἡ Νεραίδα, ἀφοῦ ἐτοίμασε τὸ καράβι της, λείει στὸ φεγγάρι: « Ἐλὰ νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνῃ ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας ». Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχὰ τὸ δρόμο του, καὶ ἡ Νεραίδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φτάσῃ. Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες ἐπάλευε, ὅσο

πού είδε τ' ἄσπρα της πανιά νὰ γίνουν κουρέλια. Ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ τῇ ντροπῇ της ἄρχισε νὰ βρίζη καὶ νὰ καταριέται τὴ μάνα της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχὴ κι ἓνα ἀστροπελέκι ἐπέτρωσε τὸ καράβι.

Ἄν τύχη καὶ ζυγώση κανεὶς ἐκεῖ καὶ βάλη τ' αὐτὶ τοῦ σὲ μιὰ τρύπα, πού εἶναι στὴ μέση στοῦ Πετροκάραβο, ἀκούει κάτι σὰν φωνές, σὰν μοιρολόγια· ἐκεῖ λὲν πὼς ἦταν ἡ κάμερα τῆς Νεραίδας. Καὶ πολλὰ καράβια, ὅταν περάσουν ἀπὸ κεῖ νύχτα καὶ κάνη μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστὰ στὴν πλώρη ἓνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό· μερικοὶ μάλιστα ἀλαφροῖσκιωτοὶ βλέπουν καὶ μιὰ γυναίκα μὲ κάτασπρα ντυμένη νὰ κρατῇ αὐτὸ τὸ φῶς στοῦ δεξί της χέρι.

γ) Ὁ δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)]

Προτοῦ νὰ γίνη τὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἦταν ὁ τόπος ἄγριος, κι ἔβοσκε ἐκεῖ τὰ γίδια τοῦ ἓνα κορίτσι ἀπὸ ἄνα χωριὸ ἐκεῖ κοντά. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν πολὺ καλὸ καὶ θεοφοβούμενο καὶ μὲ τὴ χάρη τῆς Παναγίας ἁγίασε καὶ τὸ λὲν ἁγία Κόρη. Ἐνα μεσημέρι πού καθότανε ἐκεῖ πού εἶναι ἡ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀγίων Πάντων, βλέπει ἓνα ἀπὸ τὰ τραγιά της, καὶ ξεκόπη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ προχώρησε στοῦ γκρεμοῦ, κεῖ πού φαινότανε ἡ τρούπα μιᾶς σπηλιάς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μὲ τὸ γένι τοῦ βρεμένο καὶ ἦρθε καὶ στάθη μπροστὰ της. Δὲν ἔδωσε καμιὰ προσοχή, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ ἄλλο μεσημέρι τὸ τραγὶ ἔκαμε τὸ ἴδιο, καὶ τρίτη φορὰ καὶ πάλι τὸ ἴδιο.

Ἐγινε τότε περιέργη καὶ τὸ ἀκολούθησε. Καὶ μπῆκε μέσα στὴ σπηλιά, πού ἦταν ὅλη κρυμμένη ἀπὸ τὰ βάρτα καὶ τοὺς κισσοὺς καὶ τ' ἄλλα φυτὰ, κι ἐκεῖ βλέπει μιὰ βρύση νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ βράχο καὶ ψηλὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, πού τὴν ἔχει ἱστορισμένη μὲ μαστίχα ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκάς. Καὶ ἄκουσε νὰ τῆς φωνάζη ἡ χάρη της καὶ νὰ τῆς λὲ πὼς θὰ ῥθοῦν δυὸ καλογέροι (καὶ εἶπε τὰ ὀνόματά τους) καὶ νὰ τοὺς δείξη σ' αὐτοὺς τὴν εἰκόνα, νὰ χτίσουν μοναστήρι.

Ἐβγῆκε ἡ ἁγία Κόρη καὶ πραγματικῶς σὲ λίγο εἶδε τοὺς δυὸ καλογέρους, κι ἦσαν οἱ ἅγιοι, πόχτισαν τὸ μοναστήρι, τοὺς εἶπε τί εἶδε καὶ τοὺς ὁδήγησε καὶ πῆγαν καὶ πῆραν τὴν εἰκόνα. Καὶ ἐσκέφτηκαν νὰ βάλουν φωτιά νὰ κάψουν αὐτὸν τὸν λόγγο καὶ νὰ καθαρί-

σουν τὸ σπήλαιο. Ἀλλὰ μέσα βαθιὰ στὸ σπήλαιο, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ μεγάλο βαγένι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἓνας φοβερὸς δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἄναψε ἡ φωτιά, πῆγε νὰ βγῇ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ποὺ τὴν κρατοῦσαν οἱ ἄγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπή καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο ποὺ ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, ποὺ ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τὰ 'καψε κι αὐτά.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ Δήμου Ἀκραφνίου τῶν Θηβῶν)

Ἡ χαριτωμένη αὐτὴ παράδοση εἶναι ἀκραφνίως ἐλληνική, ἂν καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς· θὰ ἔχουν ὡς κοινὴ πηγὴ κάποιον ἀρχαῖο ἐλληνικὸ μῦθο. Ὁ Διονύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεὸς τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσος, καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νάξος, ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ κέντρα τῆς λατρείας του. Τὴν ἠθικὴ διδασκαλία γιὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ ἐπαναλαμβάνουν πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἐταξίδευε γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀξιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἓνα κοτρόνι γιὰ νὰ ξεκουραστῇ. Ἐκεῖ ποὺ κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρῶνῃ ἓνα βοτάνι, ποὺ τοῦ ἐφάνη τόσο πολὺ ὁμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφυτέψῃ. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἀλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῇ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἓνα κόκαλο πουλιοῦ, τὸ 'βαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἀλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, ποὺ ἔβγαине κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῇ καὶ συλλογιζότανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἓνα κόκαλο λιονταριοῦ, ποὺ ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαине ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο. Βρῆκε μιὰ γαῖδουροκοκάλᾳ, ποὺ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο κι ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

Ὅταν θέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι, ἐπαρατήρησε πῶς οἱ ρί-

ζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκαλα, καὶ δὲ μπορούσε νὰ τὸ βγάλῃ χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἀπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὦ τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοὶ σὰ λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πολίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'.

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Τελειώσοντας ὁ πόλεμος, συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρό, ὁποῦ ἔταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκιὰ καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίᾳς καὶ Ἀρβανιτιᾳς ἐξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος. Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτοὺς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

Ἀφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφόν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμε τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμεν οὔτε ὅπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτήν τὴν τυραγνία, ὁποῦ δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἤμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα ὁποῦ ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιὸν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους ὁποῦ δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιοι εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτερίαν τὸν πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον,

Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἄρμονίαν εἴχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφосύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας (Ἀπρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσὶ εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσὶ εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὅξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζανῦτς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: « Τί ὀρίζεις; — Ὁ πασὰς μ' ἐστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῇτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασὰς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾷση νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειὰ σου ».

Ἐφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πῆγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησὶ εἴχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τό ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησὶ κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησὶ γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησὶ, ὅπου ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησὶ νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅς' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πῶς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησὶ, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκεῖνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαῖνη

μέ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦσαν ἐκείνους εἰς τὸ νησί με τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλῆθος με τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Σαΐνης, ὁ Σίμος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πῆγε κι ὁ Μπραΐμης μ' ὅλες τὶς δύνამες καὶ πολέμαγε τοὺς Ἀβαρίνους με κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν με τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου ἔχουμεν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἀναντίον μας· καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. Ὁ Μπραΐμης πῆρε καὶ τοὺς Ἀβαρίνους με συνθῆκες· κι ἄλλοι φύγαν με γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν. Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρήστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου ἔταν ἐκεῖ· κι ἐκείνον ὅπου ἔχα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε· καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου ῥθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· μπήκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπήκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμώντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν με μεγάλον κίντυνο καὶ μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅπου ἔδειξαν αὐτῆνοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπη ὁ ἄνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτὴν ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνώστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου ἔχασε τόσα παλικάρια καὶ σημαντικούς ἄν-

τρεις, στεριανούς και θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαιρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραίμη, καὶ ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαιρέδες τους καὶ πολεμοφόδια τους, ὅπισον, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους καὶ ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. Ἐπιασα καὶ τὴν κούλια ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατώγι. Ἐκοψα καὶ νερό ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτω ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερό εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἀφοῦ ἔφκιασα αὐτά, ἔφκιασα καὶ ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραίμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του. Ὅτι μ' ἤβρε νηστικὸν καὶ διψασμένον. Συγυρίστηκε εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφόδιασα τίς κούλιες ἀπ' οὔλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασί καὶ ρακί, — καὶ τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφεκί ἑλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραίμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἓνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πῆγα καὶ τόκαμα βίζιτα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραίμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαιρὲ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἐδῶ, νὰ εἴμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλὰ, νὰ πολεμήσουμεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λιώσουμε. Ὅτι ἂν μᾶς πάρῃ αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι...

Ἐκεῖ ὅπου ῥοκίανα τὶς θέσες εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῇ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραῖμη αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δείξουμεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τὶς θέσες τὶς ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραῖμη, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὰς κερδαίνουν. Ἡ θέση, ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατοὺς. — Τρὲ μπιὲν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐιδέν

Ὁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυκρούς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτῃ νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπῃ τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνῶσες αὐτές, εἶναι ἀλλοιωνῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τὸ εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἀιντέκ ἐπειράχτη καὶ μόκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γινώμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες *μπαγενέτα* καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινὴ· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν κατημένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ *μπαγενέτα*. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὅχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. Ὅτι τὸν κιότη χίλιες φορὲς νὰ τὸν ἔβρης κιότη καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβάται πλέον. Κι αὐτὴν τὴν ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθῃ μὲ παραμύθια, λευτερώθῃ μ' αἵματα καὶ θυσίε·ς· κι ἀπὸ αὐτὰ ἐγινε βασιλεῖον — κι ὅχι νὰ βραβεύονται ὁλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι ὅταν σκο-

τώνονταν οί αγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νὰ ῥθῇ ἓνας νὰ μοῦ εἰπῇ ὅτι θὰ πάγῃ ὀμπρὸς ἡ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλῃ καὶ τὰ δυὸ μου μάτια. "Ὅτι ἂν εἶμαι στραβὸς καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλὰ, μὲ θρέφει· ἂν ἡ πατρίδα μου εἶναι ἀχαμνὰ, δέκα μάτια νὰ ᾿χω, στραβὸς θὰ νά εἶμαι. "Ὅτι σ' αὐτήνῃ θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἄλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾷς ; — "Ὅχι τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέματα. "Ὅταν χαθῇ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μ' ἔχει ὑπήκογόν του, οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὄχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες ».

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη «'Απομνημονεύματα»

2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) 'Ο Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ 'Ιμπραήμ

Πολλοὶ ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἰδίᾳ ἡ Κυβέρνηση μὲ ἔγραφε νὰ συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ κάμω ἓνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἤξευραν τὴν κατάστασίν μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηναν ποτὲ νὰ συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισίν της. Ἐπειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῇ, ὁ πόλεμος δὲν ἄφηνε νὰ καλλεργῇται, ψωμί δὲν ἐβρίσκαμε, ἡ Κυβέρνηση ἦτον μόνον διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκείνῃ καὶ δὲν μᾶς ἔστειλε, μόνον μὲ ἀστάχια, ψάρι καὶ μὲ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἂν ἐκάμναμε καὶ ἓνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταμαζεύσω στράτευμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καὶ δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπαάδες, ἔφerven ἄλλους ὁ 'Ιμπραήμης.

Εἰς αὐτὴ τὴν περίστασιν οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολὺ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβαστιέτο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικούς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι, πλὴν κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ Ἀρ-

κουδόμεμα, ὁ παπα - Δημήτρης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τὲς ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδινοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ ὅλοι οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τοὺς ἐκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐσκότωναν καὶ τοὺς ἔπαιρναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, καὶ ἔτσι ἐζοῦσαν, διατὶ μισθὸν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπῆραν, παρὰ ἀπὸ τὰ τούρκικα λάφυρα ἐζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἓνα βουνό, ἐρχόντανε οἱ Τοῦρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλο βουνό· ὅλα αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς τὰ 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἐχάλασα τοὺς μύλους τοῦ Ἰμπραίμη, δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἔχη ζωοτροφίες. Ἄνοιξε δρόμο ἀπὸ τὰ Μοθωκόρωνα ἕως τὴν Τριπολιτσά, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία ἔστειλε φορτηγὰ μὲ ζωοτροφίες, ἔπιασε εἰς τοῦ Ἰσαρι καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφοδίασε διὰ κάμποσο καιρὸ τὴν Τριπολιτσά καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτὸς ἐσυνάχθηκε εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια.

Ἀφοῦ ἔμαθα ἀπὸ ζωντανοὺς Ἀράπηδες ποὺ ἔπιαναν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραίμης ἐτοιμάζεται διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ Γαστουνή καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἔδωκα γνώμη μὲ δυὸ γράμματά μου, ὅτι νὰ μοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Γαστουνήν ἢ ἄλλον νὰ στείλουν διὰ νὰ σηκώσουν ὅλες τὲς ζωοτροφίες ὅπου εὐρίσκοντο εἰς τὴν Γαστουνή καὶ νὰ τὲς ἐμβάσουν εἰς τὸ Μισολόγγι, καὶ ἂν ἤθελαν μὲ ἀκούσει, ὁ Θεὸς ἡξεύρει πῶς ἤθελε γυρίσουν τὰ πράγματα, διατὶ τὸ Μισολόγγι δὲν ἤθελε πέσει ἔχοντας ζωοτροφίες. Εἶχαν καιρὸν εἴκοσι ἡμέρες τοὺς ἔδωσα τὴν εἶδηση πρωτύτερα. Ἐφοδίασε τὰ τρία φρούρια μὲ στρατεύματα καὶ ζωοτροφίες, καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Γαστουνή. Οἱ Γαστουναῖοι, ἄλλοι ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Χλομούτσι· ἀπὸ τὲς ζωοτροφίες ἄλλες ἔκαψε καὶ ἄλλες ἐβάσταξε καὶ τὲς ἐπῆρε στὸ Μισολόγγι.

β) Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου

Τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἥρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σὲ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά· ἐγλίτωσαν δυὸ χιλιάδες καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἐγινε θῦμα. Μᾶς ἦλθε ἡ εἶδηση Μεγάλῃ Τετράδῃ, εἰς τὸ

δειλινό, πού είχε παύσει ή Συνέλευση καί εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἤλθε εἶδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὅλοι, μισή ὥρα ἐστάθη σιωπὴ πού δὲν ἔκρινε κανέννας, ἀλλ' ἐμέτρεε καθέννας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴ σιωπὴ ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὁμίλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰῶνων ἡ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλουμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὅλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν : « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάμωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάμωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἔξι, ὀκτῶ ἄτομα διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἐξωτερικά (πού τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη)· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικά νὰ δίδῃ λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὰς ἐπαρχίες καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὥς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « Ἀπομνημονεύματα »

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὰ φαμελιὰς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἣτις περιέθαλπε ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσεν τὴν θροφήν της καὶ μυστικά, μαζί μὲ ἄλλες δύο φαμελιὰς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἕνα γαῖδουράκι, πωλᾶρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὰς ἡῦρα ὅπου ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ἡῦραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦτον γαῖδουρί.

Μία συνδροφιὰ στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἕναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγεύρουν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπαιον καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαῖδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὁκὰ οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθᾶσουν ;

Τρεῖς ἡμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὀκ. ἀλεύρι ἑκαστος καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὑρεθῇ νὰ τὸ συνάξῃ, διὰ νὰ διανεμηθῇ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφὴν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ἤϋρεν 600 ὀκάδες· καὶ ἕως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὑρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἐν φιλτζ' ἀνί ὡς μέτρον. Ἐμοιράσαν καὶ ἀπὸ ἐν φιλτζιάνι κουκιά. Ἀρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκί καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεοθέα, τυπογράφου, κατήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν καὶ ἔφαγεν μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἀγιομαυρίτης ἱατρὸς Π. Στεφανίτης ἐμαγεύρευσεν τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσεν τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἀρχίσαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἕως ὅτου ἐβγαίνειν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμί ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιᾷ ἕνα. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὖξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἐφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρες καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικολάου Κασομούλη, «Ἐν' ὑμήματα Στρατιωτικὰ»

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

“Ο,τι λέγει ο ‘Ηρόδοτος περί τῆς ‘Ελλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — « θηρίον βαρύτερον » ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

‘Ολίγον πρὶν ἀπάρῃ ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἐπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλου εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῇς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

‘Ο Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαϊότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Ὅσα εἶδη ἰδικὰ μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἶπε τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτὰ ».

‘Επὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὥρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὥρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνῃς νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθύς τὸ ὥρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὥρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν ».

‘Ο ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστειλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, αλλά δια φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολάς κατόπιν ἑορτῆς ἡσχαλλε καὶ ἡγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικά καὶ πολεμικά συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῖς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, « ἥς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἐξωλέστερον ». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράφῃ εἰς χάριν τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιέ διατριβῆς του ἡγωνίζετο ὁ Κοραῖς πρὸς τὴν ἑνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβερὺς καὶ ρωμαλέους ἐχθροὺς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος ; ὄχι κανένας Ἑρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρῆς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλὰ, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρίσκεται καλὰ, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾷς, ἀδελφέ, πόσῃ στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαιρετον πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερὸς ἢ ὁ Γκαίτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιὴς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος ».

Ἀλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῖ ὠρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῇς, μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἀφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὥρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύτως μνημονεύει ἐκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς, λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανηγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιώσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ».

Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἦναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἰμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος »· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλὰς αὐτοῦ χρεῖας.

« Μὴν ἀμφιβάλλῃς (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρῶταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἴδου τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας ! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερῶσιν τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσῃν ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπεΐγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπὴς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῇ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ». Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἐγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χίοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἰσῆς ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἀλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ἡ πενία μου, τὴν ὁποίαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ κατασιχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὗτ' ἀπ' ἀργίαν οὗτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκῆτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἂν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὅπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὧσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς :

« Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ὥς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφύμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἐξ ἄλλοι Χῖοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίγνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποιοῦν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφωνα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

« Ἀδαμάντιος Κοραῆς »

Διονύσιος Θερεϊανός

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τήνη γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, ποῦ ἔκανε τ' ὀλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυσή τὴ σπαθάτη σιλουέτα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμαίας εἶχε σηκωθῇ κιόλας ἡ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραφε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι απέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά από το πράσινο φανάρι της μπούκας.

Κάθε καράβι έχει τη μοίρα του. Ποιός θα μπορούσε ποτέ να βάλει με το νοῦ του πώς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στὴν Ἀμερικὴ γιὰ λογαριασμό τῶν Κινέζων, ποὺ τὸ ἔθελαν σχολὴ πυροβολικοῦ, θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερὰ τοῦ Εἰρηνικοῦ μὲ τὸ ἐξωτικὸ ὄνομα « Φέι-Χούνγκ », γιὰ νὰ ῥθῃ μιὰ μέρα νὰ βρῇ τάφο ἱστορικὸ στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μὲ τὴ γαλανόλευκὴ τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθολογικὸ μας ὄνομα στὴν πρύμνη του ; Μὰ καὶ ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς « Ἑλλης », ποὺ ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θὰ μπορούσε ποτέ νὰ φαντασθῇ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νὰ φύγῃ αὐτὴ τὴ νύχτα γιὰ τὴν Τῆνο, γιὰ τὸ πανηγύρι, πὼς τὸ ταξίδι αὐτὸ θὰ ἔτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιὰ μερικοὺς, καὶ τὸ δικό τους ;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτὴ μπανάτσα. Ἐπλεαν μὲ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, ποὺ θὰ μπορούσες νὰ μετρήσης τ' ἄστρα ποὺ καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσο ἥσυχα, τόσο γλυκά, ποὺ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νὰ ρωτιοῦνται γιατί νὰ εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἐγερσὴ. Αὐτὴ δὲν ἦταν νύχτα γιὰ σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νὰ φυσᾷ καὶ νὰ τυλίγῃ τὶς μορφές μὲ χλιαρὸ λάδι, ὅμα φουντάρησαν στὴν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἔξι καὶ μισή. Ἐνα σάλπισμα εὐθυμὸ ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νὰ γίνῃ « ἀνάτασις σημαιῶν ». Τὸ πλοῖο φόρεσε μεμιᾶς τὸ φαῖδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, ποὺ ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράφει καὶ τὶς λεγόμενες « ὀριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νὰ δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκυμαία καὶ γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τῶρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραγματευτάδες ἄρχισαν νὰ ζουζουνίζουν σὰ σφήκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλοῦσαν ! Σταυροὺς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτικὴ, ξυλολεπτουργικὴ, νταντέλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ζαλίσῃ τὶς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

δύτες, ἄρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, προσπαθοῦν νὰ πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νὰ σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστὴ ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν «Ἑλλη» αὐτὴ τὴ στιγμή. Εἶχε λυθῇ στὸ ταξίδι τὸ πολυθρῦλο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχηματίζαν τὸ τιμητικὸ ἄγλημα (ἔπρεπε νὰ εἶναι σαράντα), ποὺ θὰ συνόδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῇ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζὶ μὲ τοὺς ὀκτῶ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς ποὺ εἶχανε ζητήσῃ μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορὰ τῆς. Ζυρίζονταν, πλένονταν, ἀλλάζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἀστεῖα πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζήλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στὸ κατάστρωμα, μπορεῖ νὰ εἶχανε τύχῃ διαφορετικὴ. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρὰ τέταρτο, ποὺ ἀκούστηκε νὰ βουίξῃ κινητήρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἰταλικὴ ἀεράκατος, ποὺ εἶχανε σβήσῃ τὰ ἐθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἑλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμή βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητὴς πῆρε διαταγὴ νὰ παρακολουθῇ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὁμοχειρίᾳ τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστής πυροβολητὴς μὲ τὴν ὁμοχειρίᾳ τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸ μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποὺ ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πὼς ἦταν ἑλληνικὸ, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκυμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μὲ καπέλα καὶ μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἑλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μὲ κατεύθυνση τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασίᾳ ποὺ εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἔρχότανε νὰ κάμῃ ἀναγνώριση, νὰ δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξοκολουθοῦσε στὸ καράβι — ἐτοιμασία ἐξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὅπλισμό τους.

Ἦτανε πιά ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

ταν ὁ σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγῆματος, ποὺ εἶχαν ἐτοιμαστῇ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένους ἀπὸ ὑπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἓνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῇ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ карабиоῦ ὅπου στέκονταν οἱ σηματοωροί, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά !...

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένος πάταγος καὶ βουή ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῇ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμον ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερτίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάρπεσε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, ποὺ κράτησε λίγες στιγμές.

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ карабиоῦ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ὕσκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἄέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατὰστρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὅλο τὸν πόνο ποὺ νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὁρμή καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

“Άλλοι τρεῖς νεκροὶ κείτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καρ-
βιοῦ, πού ’σκασε ἡ τορπίλα. Ἀπ’ ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ
καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι
λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροὶ σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο
ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς
φροντίσουν. Ἦτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν
ἐκρηξη πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πε-
τρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες πού εἶχαν ἀνεβῆ ἀπ’ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα
ἐτοιμοὶ γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματοῦροι ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιω-
ματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπὸς κλίμακος», οἱ ἄνδρες τῶν ὁμο-
χειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατὰστρομα, ἐγιναν ἀνάρπαστοι. Μω-
λωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ’ ἀρκετὴ
ἀπόσταση γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ
φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἄκουγαν κι ὅσοι πρόφτανιναν κι
ὅσοι μπορούσαν ἔτρεχαν στὰ «ἐνθέμια» κι ἄρπαζαν σωσίβια καὶ
τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ’ αὐτοὺς ἦτανε καὶ πολλοί, πού κο-
λυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν
μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε,
λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβή-
νανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἶχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκρηξη,
πού ἀκούστηκε δεύτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυ-
τικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρές του
σὲ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπὸ
ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνas θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες,
πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου πού τινάχτη-
καν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὁλοῦθε στὸ λιμάνι καὶ στὰ
σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τὶς γλά-
στρες μὲ τὰ φλογάτα γεράνια πού τὰ στόλιζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς «Ἑλλης» φαντάστηκαν πῶς
μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἀπὸ τὶς βάρκες
ὅμως πού πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπὶ νὰ βοηθήσουν ν’ ἀνασπρ-
θοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

— Τορπίλα !... Τορπίλα !...

Ήταν ή τρίτη. Κρότος δυνατός άκούστηκε. Καί μιιά κολόνα νερό, καπνός και τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω άπό σαράντα πέντε μέτρα, κοντά στο πράσινο φανάρι τής μπούκας, άπό μιιά ύφαλο. Αύτή ξεσκέπασε τόν ιστορικό στίγμα του Μουσουλίνι. Ήμοιαζε ή τρίτη τούτη κολόνα, σαν να τή φύσηξε άπό τή ράχη της ύπερφυσική, τιτανική φάλαινα. Στριφογύρισε στον άέρα κι έσπασε τέλος και κατάπεσε, σκορπίστηκε ίριδίζοντας στον αύγουστιάτικον ήλιο.

Τά τζάμια τών σπιτιών πέφτανε μέ πάταγο. Τά μαγαζιά τής παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικά τις πόρτες. Μιά γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγής άρμένικης, που περνούσε κοντά στο δυτικό μόλο, σωριάστηκε στον τόπο άπό συγκοπή. Μιά βουεή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τόν άέρα του νησιού, όπου κυριαρχούσαν οί φάλτσες γυναικείες όξυφωνίες. Κι όλοι φεύγαν άλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, που τά σαλδγούσε φοβερός και άγριος βοσκός — ό πανικός. Σκαρφάλωναν σαν κατσίκια στους λόφους που στεφανώνουν τήν πολιτεία. "Άλλοι — κι ήτανε κάμποσοι — άντρες, γυναίκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' άπίστευτα λίγη ώρα ως αύτή τήν πίσω μεριά του νησιού, κατά τόν φράγκικο μοναστήρι.

Οί τρομαγμένες γυναικούλες ίστορούσαν πώς ήτανε τόν καράβι γεμάτο τορπίλες, που τρελάθηκαν και φεύγανε μονάχες τους και χτυπούσαν όπου λάχη, γιατί, λέγανε, ή έμαρτία περίσσεψε κι ήθελε ή Παναγιά να μάς παιδέψη. Μά ό μεγάλος, ό πραγματικός φόβος τών ανθρώπων που 'φευγαν ήταν μήν έπαιρνε φωτιά ή μπαρουτοθήκη του καραβιού. « Καί τότε — χουχουλίζονταν τά φοβισμένα πλήθη — άχ, Βαγγελίστρα μου !... ».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αί μεγάλοι δυσχέρειαι του ελληνικού στρατού

Προηγείται ή έξιστόρησης τών πολεμικών γεγονότων άπό τής 28ης Οκτωβρίου μέχρι τής 13ης Νοεμβρίου 1940, ότε ό ελληνικός στρατός είχεν άπωθήσει τους εισβολείς μέχρι τών συνόρων.

Αί άνωτέρω έπιτυχίαι τών ήμετέρων δυνάμεων εις τήν όρεινήν περιοχήν Πίνδου είναι τοσοούτο μάλλον άξιοσημείωτοι καθ' όσον

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικά καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικά δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικά καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολὰς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοι εἰσβαλόντες ἐξήντλησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερική τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἦτις ὁμως ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη, ἐλλείπει ἐπαρκoῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασιῶς πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρώτερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ὁξω-

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὁδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθίων διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ὅς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἐχθρικά ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσάκις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἐναντι πυροβολείων καὶ ὄχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφήν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἥρωϊσμόν τῶν ἑλλήνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὀχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικὰς τινὰς κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὄχυρὸν Παλιουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῇ πρὸ τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὄχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιοῦτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβὼν τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλεόν ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε

χάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἓνα τόσον ἥρωϊκὸν στρατόν. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μ α ζ ι ν ὁ καὶ ἰσότημος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζ ί γ κ - φ ρ ι δ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διευπλώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ὁ Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὁμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸ ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὠχυρωμένη ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποίησεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺν μεγαλυτέρας δυσκολίας.

Ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν: «Ἐπολεμήσατε θαυμάσια: τὸ πυροβολικὸν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὁμὰς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχήν βολήν. Ἄν τὰ βλήματα σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσώζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός». "Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν: «Εἰσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως».

Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστρατηγὸν Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατός, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως « Στούκας » δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. « Οἱ στρατιῶταί σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των », προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάιντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὁχυρώσεων. Εἰς συνομιλίας, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγείῳ, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὁχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὁχύρωσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὁχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἐδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἐχαράκτηρισε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὁχύρωσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὅρον μετὰ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότερον δι' ὀρεῖνὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὁχύρωσις ἐχαρκτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἀνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐσκαφῶν τῶν ὁχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὁχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχαρκτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκoῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὁχυρὰ ἐχαρκτηρίσεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὁχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ ἑλληνικὰ ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοιώσιν τινὰ καὶ ἐλαφρὰς ρωγμὰς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημποδίζουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύγγυς βολὴν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύγχανε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἐξῆρεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὀχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὀχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ιδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διείπε τὰς ὀχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπήνεσε τὴν ὕπαρξιν εἰς τινὰ σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὕπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἐξοδὸν τμημάτων πρὸς ἐνέργειαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθῆσαντος ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὕπαρξιν ἐφεδρικῶν ὀπλῶν καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἐκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλεον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄμυναν τῶν ὀχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιωρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἰνίγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῷ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὀχύρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοὶ στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά διέζετον ὅπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὀχυρώσεως, χρησιμοποιοῦσάς τὰ συνήθη ὅπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερο, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἄλληλων, ὥς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὀρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθῆν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφoρίας ἐπὶ τῶν ὀχυρῶν μας.

Ἀλέξανδρος Παπάγος

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΨΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ψμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτήρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἐστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξαγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδιωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ηὐμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓ μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ, προαγομένου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχήσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τὸυναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἰνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσον μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρά γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἣ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνώρισμα, τὸ ἐξαίρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπᾶσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτηριστικὰς, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδῶσαντες μορφήν συγκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθῇσωμεν δηλ. ἂ εὗρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πᾶν ἄγαν ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἐθνῶν πρᾶδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἄσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἰσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπείκων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ

ἐξάρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γινώσća. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα· ἕκαστος τραγουδιστὴς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατεῖχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γινώστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστὴς τοῦ Γκαίτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, πού φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, πού βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλοῦσια ἀμοιβή μου ». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινῷ κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσημάντα τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικόν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἶπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὅχι ὡς

παραγωγός δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγή εἶναι, κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἄν καὶ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν σπλαγχνῶν του.

Πολλῶ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνη ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶ· παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκνόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπάθει νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποὺ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποὺ δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὅχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὀρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθῶν πλημμελειαί, ἔχουν συνειδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητῆς, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο » ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμα

του, εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ᾄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὁμάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημῶδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ᾄσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ᾄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ᾄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ᾄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὁμάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. . .

Διότι τὸ κυριώτερον γνῶρισμα τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγγεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδεύτων καὶ ἀμορφῶτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημῶδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἐπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἐχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἢ ὁποῖα ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημῶδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἐπλήρῃ, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθῃ σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶναι τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενὴς καὶ ἀμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν *Θωῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἑμμανουὴλ Γεωργιᾶν, τὸν ὁποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἐλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμπάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῶς ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἔρμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως :

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἀγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιās συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, ὁποῖα δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπίγνωστος ὁ λαϊκὸς ποιητής.

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

*Οὐδς νῦν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὐδαιμον τὸ
ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον κρύαν-
τες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.*

Θουκυδ. II 43

Ἐπάρχει τάχα κανέννας λόγος, γιὰ νὰ μιλήσῃ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, σὲ στιγμὲς ποὺ αὐτὴ πιά δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ παρουσία της εἶναι ὀλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε μας βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὀλοζώντανη, χεροπισστή. Μποροῦμε νὰ βάλουμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἡλῶν τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἡ ὀλόφεγγη ὄψη της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἡ κλαγγή τῶν ὄπλων ποὺ κρατοῦν τὰ ὅσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρεωμένα χέρια.

Ὅ,τι ἐζούσαμε ὡς ὄραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν ποὺ ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες ποὺ ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ λεηλατημένη μας ὑπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιά σὲ ὀλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρὸς μας. Μποροῦμε τώρα μαζί μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικό της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρίζομε πιά ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴ φεγγοβολή τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἄργοι, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἡττας καὶ τοῦ ἐξολοθρεμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χῶματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτή, ποὺ ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιές, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἱαχὲς τῶν ἄγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθῆρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ποὺ ὀραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοί-

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμοϋ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίσταση.

Και όμως σήμερα είναι ο έρμόδιος καιρός για να συγκεντρώσωμε τo πνεϋμα μας στη θέση της, προσπαθώντας να κερδίσωμε μιá γνήσια ένατένισή της. Λίγες μέσα στην ιστορία τών αιώνων είναι οί μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ή έλευθερία σε αυτό-πρόσωπη εμφάνιση, πολύ σπάνια γίνεται άληθινó βίωμα.

Ύπάρχουν έποχές που δεν είχαν την εύτυχία να την ιδοϋν κατά πρόσωπο, άλλες τή βλέπουν έλλειπτικά, άλλες μέσα από τo θαμπωμένο κρύσταλλο τοϋ νοϋ, άλλες τήν ξαναφέρνουν στην ένόραση με τήν Ιστορική μνήμη κι άλλες χρησιμοποιοϋν τo δελεασμό τής φαντασίας και τή μαγεία τής τέχνης, για να μās δώσουν κάποιαν εξεικονιστική της αναπαράστασι. Οϋτε ή επάνω στην καλλιτεχνική μαγανεία στηριγμένη ένόραση οϋτε ή κίνηση τοϋ άφαιρετικού στοχασμοϋ μπορεί να μās κάμη προσιτή τήν έλευθερία.

Άλήθεια είναι πώς οί φιλόσοφοι έβαλαν τo νοϋ τους σε μεγάλο κόπο και πολλά είπαν και έγραψαν σχετικά με τo νόημα τής έλευθερίας. Τo έκπληκτικό όμως είναι πώς πολλές φορές προσπαθώντας να άποδείξουν τήν ύπαρξή της εκατάφεραν να άποδείξουν τo αντίθετο. Αυτό μās κάνει να σκεφτοϋμε πώς ή έλευθερία είναι μιá πραγματικότητα, που ή τή ζοϋμε ή δεν τή ζοϋμε. Δεν πρέπει να τή λογαριάσωμε ωςάν κάτι, που τo εύρίσκει ο άνθρωπος έξω από τόν έαυτό του, όπως κάθε άλλο αντικείμενο. Πρέπει να τήν πάρωμε ωςάν κάτι, που πραγματώνεται μέσα στο βαθύτατο τής ανθρώπινης ψυχής στρώμα. Είναι κάτι που φυτρώνει μέσα στη ρίζα τής ανθρώπινης ψυχής, κάτι που μπορεί και πρέπει να ταυτιστῇ με τήν ευτυχία μας.

Ή έλευθερία δεν μπορεί να χαρακτηριστῇ ωςάν κτῆμα, που θα τo συναντήσωμε έξω από τόν έαυτό μας· αυτή έρχεται ή δεν έρχεται σε μās ανάλογα με τά έργα μας, γιατί είναι τρόπος ζωής και άγώγισμα. Δεν έχει κανένα νόημα να ζητήσωμε από έναν άλλο άνθρωπο να μās δώσει τήν έλευθερία μας, όπως θα τοϋ ήταν εύκολο να μās δωρίση ένα από τά στην κατοχή του υλικά αγαθά.

Έπάνω στη γῆ έζησαν άπειράριθμοι σκλάβοι, που πολλές φορές έζήτησαν από τους άφέντες τους τήν έλευθερία. Κι επάνω στη γῆ έζησαν πολλοί άφέντες, που στάθηκαν πρόθυμοι να τους κάμουν

αυτή τη δωρεά. Παρ' όλο τούτο όμως ή δουλεία δέν καταλύθηκε, γιατί εκείνοι που έπήραν τήν έλευθερία, τήν έπήραν ώσάν δωρημένο κτήμα και όχι ώσάν άγώνισμα. Κι αυτό έγινε, γιατί, σχετικά μέ τόν έσωτερικό άνθρωπο, ή έλευθερία δέν είναι κάτι τό εισερχόμενο, αλλά κάτι τό έξερχόμενο. Έξαρτάται απόλυτα από τή μορφολογία του ψυχικού μας είναι. Αυτό ήθελε νά είπη ό Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τόν έλεύθερο ως εύψυχο, έξαρτημένο δηλαδή από τήν έσώτατη μορφολογική ύφή τής ανθρώπινης ψυχής.

“Ας μή λησμονάμε ότι ή ψυχή για τούς “Ελληνες δέν σημαίνει ένα κάποιο επένθετο στοιχείο, που έρχεται νά έμψυχώσει τό σώμα, αλλά αποτελεί τήν έντελέχεια όλόκληρου του ανθρώπου θεωρημένου στην συνολικότητά του. Για τούς παλαιούς “Ελληνες ή διατήρηση τής έλευθερίας έθεωρήθηκε συνδυασμένη μέ τήν προθυμία για διακινδύνευση και άνάλψη πολεμικής ευθύνης και ή πιό ταιριαστή παρακέλευση για κείνους, που ήθελαν νά μένουν έλεύθεροι ήταν : « μή περιοράσθε τούς πολεμικούς κινδύνους ».

‘Αληθινά ποτέ δέν θά είμαστε δικαιολογημένοι νά είποϋμε ότι αυτός ή εκείνος ό άνθρωπος, τούτο ή εκείνο τό περιστατικό έστάθηκε ή αίτία, για νά πέσωμε στη σκλαβιά. Γινόμαστε δοϋλοι ή έλεύθεροι μόνο εξαιτίας μας, και αν πρέπει νά ζητηθή κάποιος υπεύθυνος για τή δούλωσή μας, αυτός είναι ό έαυτός μας.

‘Εσυνηθίσαμε νά παραδεχόμαστε ώσάν αυτονόητο αξίωμα τήν απόφανση που λέει ότι « ό άνθρωπος γεννιέται έλεύθερος ». “Αν καλοεξετάσωμε όμως τά πράγματα, θά εύροϋμε ότι ή δοξασία αυτή είναι μιá αναδρομική προς τά πίσω τοποθέτηση ενός ύστερογέννητου γεγονότος. ‘Ο άνθρωπος δέν γεννιέται, αλλά γίνεται ύστερα από άδιάκοπο σκληρό άγώνα έλεύθερος. Συμφωνότερο μέ τά πράγματα θά ήτανε αν λέγαμε ότι « οί άνθρωποι έρχόμενοι στον κόσμο μοιάζουν μέ δεσμώτες όλυσοδεμένους μέσα σέ σκοτεινό σπήλαιο ». ‘Ο καθένας μας χρεωστεί σπάζοντας τά δεσμά του νά γίνη έλεύθερος, και, μόνο αν συνεχίζει κάθε στιγμή αυτή του τήν προσπάθεια, θά κατορθώσει νά κρατηθή στην περιοχή τής έλευθερίας. Σε κάθε στιγμή τής ζωής του είναι ό άνθρωπος ύποκειμενος στη δούλωση. Τό νά γίνη κανείς δοϋλος δέν σημαίνει μόνο νά χάση τήν πολιτική του έλευθερία, και δέν πιστοποιείται ή δούλωση από τήν τυπική πράξη τής κατάλυσης ενός έθνους ή ενός πολιτικού καθεστώτος. Ση-

μαίνει πώς έστρέψαν οί πηγές τοῦ θάρρους καί τῆς ἀγωνιστικότητος, πώς ἡ ψυχὴ ἔχασε τὴν ἐγρήγορόν της.

Ὁ ἀγώνας εἶναι διαρκής, γιατί σέ κάθε μας βῆμα παραμονεύει τὸ πολύμορφο τέρας τῆς σκλαβιάς γιὰ νὰ μᾶς ξαναδουλώσῃ. Καί τις περισσότερες φορές ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμό, χαλαρώνει τὴν ἀγωνιστικότητά του καί ζῇ μέσα στὴ φαντασίωση μιᾶς ψευδοελευθερίας.

Τὸν περισσότερο καιρὸ ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σέ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τὸ ἀληθινὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ μόνο σέ ἀγωνιστικές ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινή, γίνεται βολετὸ νὰ ὑψωθοῦν τὰ ἀνθρώπινα μάτια στὴν ἐνατένιση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν εἶδε καί ἡ ἐποχὴ τοῦ 21 καί τὴν ἐτραγουδῆσε μὲ τὸν μεγαλόστομο Ὑμνο τοῦ Σολωμοῦ. Ὅλες οἱ γενεές, ὅσες ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ γενεὰ τοῦ 21, κάθε φορὰ ποὺ αἰσθάνονταν νὰ ἀδυνατίζει τὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας μέσα τους, ἐξαναγύριζαν στὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Καί θὰ ἔρθουν ἔπειτα ἀπὸ ἐμᾶς πολλὲς γενεές, ποὺ θὰ ξαναγυρίσουν, γιὰ νὰ θερμάνουν τὴν ψυχὴ τους μὲ ὅ,τι ἐμεῖς ζοῦμε στὶς ἡμέρες αὐτές.

.

Τὸ νὰ κρατηθῇ κανεὶς στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐπιπλέον ἀγώνισμα. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐλευθερίαν μας, ἡ ζωὴ μας εἶναι πάντοτε πεσμένη σὲ φανερὴ ἢ σὲ λαθάνουσα κρίση καί μέσα στὰ βάθη τοῦ εἶναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυὸ μορφές ἡ σκλαβιά ἔτοιμη νὰ μᾶς τραβήξῃ στὸ σκοτεινὸ τοῦ βασιλείου. Ὅταν μᾶς λείψῃ τὸ θάρρος καί ἡ θεληματικότητά, χάνομε τὸ ἀληθινὸ τοῦ βίωμα καί ζοῦμε μὲ τὴ φαντασίωσή της πέφτοντας πραγματικὰ στὴν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νὰ κραυγάζωμε καί νὰ χειρονομοῦμε γιὰ τὴν ἐλευθερίαν, χωρὶς ὅμως νὰ ζοῦμε τὸ νόημά της. Τότε πᾶ εἶναι ποὺ ἀπὸ ζωντανὸ βίωμα ξεπέφτει σὲ κραυγὴ, σὲ μορφασμὸ καί γίνεται χωρὶς νόημα γλωσσικὴ ἄρθρωση καί ἀδειανὸ φῶνημα.

Δὲν εἶναι καθόλου περίεργο σὲ μιὰ τέτοια παρακμὴ οἱ πιὸ ἀνελεύθεροι νὰ ξεπροβάλλουν διαλαλητὲς καί ἀπολογητὲς της. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ μᾶς ξαφνιάσῃ καθόλου, ἂν σκεφτοῦμε πὼς πίσω ἀπὸ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά . . .

Ἡ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἐζήσαμε τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, μᾶς ἔδειξε πὼς ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τρέφουν μέσα στὴν

ψυχή τους άκατασίγαστη νοσταλγία όχι για Έλευθερία, αλλά για σκλαβιά. Ή πιο έντονη μέριμνά τους είναι να εύρουν κάποιο είδωλο, για να τὸ προσκυνήσουν, έναν άφέντη, για να τὸν στήσουν επάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ άνελεύθερο μεταξύ τους, έναν άνθρωπο, πού ή ψυχή του είναι γεμάτη από φόβους, από σφαδασμούς και από οδύνες, και αὐτὸς με τή σειρά του περνᾷ από τὸν τράχηλό τους τὰ δεσμά τῆς πιὸ φριχτῆς και σκοτεινῆς σκλαβιάς. "Άλλοι πάλι άνθρωποι δὲν ἔχουν καμιά δυσκολία να θεωρήσουν αντίταγμα ισάξιο με τὴν Έλευθερία τους τὴν υλική τους ευδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία αντιμετωπίζοντας ὁ ιστορικός τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πὼς για ἀληθινὴ ευδαιμονία ἀξίζει να λογαριαστῇ μόνο ή Έλευθερία. Προϋπόθεση για τὴν Έλευθερία δὲν είναι ὁ υλικὸς ευδαιμονισμός, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ ευδαιμονία μονάχα ή Έλευθερία μπορεί να μᾶς ὁδηγήσει. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ επάνω από τὰ δεσμά τοῦ υλικοῦ χορτασμοῦ και ή οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει έλευθερία καθαρή, χωρίς να ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμό, χωρίς να ὑποτάσσεται στὴν ἐξυπηρέτηση καμιάς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στὴ γνώση οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικό της ἀξίωμα.

Τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στὰ τελευταία χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνώση και ἐπιστήμη ὡς ὄργανα πού ἐρχόντανε να ἐξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρες και ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ή δουλειά στὸν παλαιὸ κόσμο ἦταν σὲ θέση να σκοτώνει μόνο τὸ σῶμα· ή με ἐπιστημονικὸ ἐξοπλισμὸ ἀρματωμένη άνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολὺ, ὥστε ἐστάθηκε ἱκανὴ να διαφθείρει τὶς ψυχές και να σκοτώνει τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἦταν, πού ἔκαμε να ξεπέσει ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματα μηχανὴ χωρίς πρωτοβουλία, χωρίς ἀτομικὴ σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἐξουσιαστές του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω από τὸν ἐπηρεασμὸ της ή ἀνθρώπινη πολιτεία, πού ὁ λόγος τῆς ὕπαρξῆς της είναι ή διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανὴ καταδούλωσης.

Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἐκεῖνο κύμα τῆς άνελευθερίας, πού εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχές, ὀρθώθηκε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς και ἔδωκε τὴ μάχη του. "Όταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφαση να μπῇ στὸν ἀγῶνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὠκεανούς ἐνὸς ὁλόκλη-

ρου γήινου ήμισφαιρίου, όπως οι Άγγλοσάξονες, ούτε την ανθρωποπλημμύρα και την άπεραντοςύνη της ρωσικής γής, ούτε την τεχνοκρατική οργάνωση των αντιπάλων του.

Σύμφωνα με την παρακένωση των προγόνων του είδε την ευδαιμονία του στην έλευθερία του, και αυτήν πάλι την έστήριξε στην εύψυχία του. Άνέλαβε τον πολεμικό κίνδυνο από δική του πρωτοβουλία, αντιστάθηκε επάνω στη στενή λωρίδα της πατρικής γής, αγωνίστηκε με άπέραντη καρτερία και άναδείχτηκε, πρώτος αυτός, νικητής, δείχνοντας και στους άλλους σύμμαχους λαούς ότι τα πόδια του σιδερόφραχτου γιγάντιου αντιπάλου ήταν φτιασμένα από άργιλο. Γι' αυτό άξίζει στο λαό των Έλλήνων ο πρώτος νικητήριος στέφανος.

Περ. «Νέα Έστία» 1945

Κωνσταντίνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποιον είναι το περιεχόμενο της έννοιας «πνευματική ζωή;» Κατά την γνώμη μου, πνευματική ζωή είναι το ίδιο ακριβώς πράγμα, ό,τι ονομάζομεν πολιτισμόν, έφ' όσον ούτος θεωρείται όχι καθ' έαυτον και αντικειμενικώς, άλλ' από την άποψιν του ύποκειμένου, το όποιον είναι φορέυς και έργάτης του πολιτισμού. Κατά ταύτα, αν πολιτισμός είναι το σύνολον των δημιουργμάτων του ανθρώπινου πνεύματος, εις τα όποια πραγματοποιούνται και λαμβάνουν μορφή διάφοροι άξίαι, άξίαι ήθικαι π.χ. θρησκευτικάί, αίσθητικάί, γνωστικάί, οικονομικάί, δυναστικάί κλπ., πνευματική ζωή είναι αυτή αύτη ή δημιουργία και πραγματοποίησις των άξιων έντός του ύποκειμένου και διά μέσου του ύποκειμένου.

Πολιτισμός είναι το προϊόν, ό σκοπός της πνευματικής της ζωής, πνευματική ζωή είναι το σύνολον των ψυχικών φαινομένων, από τα όποια γεννάται και άποκρυσταλλούται ό πολιτισμός.

Ό πολιτισμός δύναται να νηθηή ως ένα συγκρότημα αντικειμενικών, ανεξάρτητον του άτομου, άποτετελεσμένον εις ώρισμένην στιγμήν όχι τόσον ως περιεχόμενο (άφοϋ το περιεχόμενόν του μεταβάλλεται διαρκώς), άλλ' ως μορφή και ως ιδέα· είναι άλλως τε προϊόν λογικής άφαιρέσεως από την άμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποὺ τὴν ζῇ, εἶναι κάτι, ποὺ εὐρίσκεται εἰς διαρκῇ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἂν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιθήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὅμως εἶναι ὁλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιθήσεις καὶ τοὺς κανόνες καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξὺ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμόν, ὁ ὅποιος ζῇ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῇ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιών, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικὰς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ καλαισθησίαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιών τῆς κοινωνίας, ἀξιών θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὅχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιούμενη καὶ ἀνανεούμενη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὕτη καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαφή αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως· νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιών ἢ συνδυαστικὴ διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτικὴ μεταξὺ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἐχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας, τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὁποίας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφή αὕτη διὰ τὸ ἄτομον, θὰ ὁδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιών, νέαν ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλαισις τῶν ἀξιών τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἰκανότητας τοῦ ἀτόμου· μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὗται κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

Ἄς ἀναφέρω καὶ ἐδῶ συγκεκριμένον παράδειγμα. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμὴν, ποὺ τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π.χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. Ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ἰκανοτήτων θὰ ἀφομοιώσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς, θὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτῆρα, ποὺ ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθειστικὸν π.χ. ἢ μυστικοπαθῆ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ τελετόφιλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικὴν του θρησκευτικὴν ζωὴν, ἢ ὁποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτῆρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτοτύπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθημάτων, ἀλλὰ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

μένας, ἀξίας, πού εισδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατευθύνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα π.χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποίθησίν μου· ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἓνα ἕκαστον ἄτομον ἦντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, ὅμοιοι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρξεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπὰς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὅλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν· εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοιναὶ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμός, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἀλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἄν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικόν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ομάδων

προϋπαρξάντων ἢ συγχρόνων μὲν—ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἄλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὠρισμένου ἱστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμένοι δηλαδή με ὠρισμένας τοπικὰς καὶ χρονικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε τὰς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἀφαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητὴ, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μακρινοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφὴν με τοὺς νεκρούς ».

Ἡ ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἢ ὅποια, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἶναι δυνατὴ, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν δι' ἑαυτοὺς τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ἐξωτερικεύονται εἰς ὠρισμένα ὑλικά ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὠρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφήν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διενεργεῖται καὶ δρᾷ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἡ γνῶσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἄτομον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρωχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτά), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. Ἐνας καλλιεργημένος ἄγρὸς π.χ. ἢ ἓνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά, ἀλλ' ἡ αἴσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχὴν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὠδήγησαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὠφελιμότητος ἢ ὠραιότητος, ποὺ ἐξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἄγρὸς καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

« Φιλολογία καὶ Ζωή », 1931

Ἰωάννης Συκουτρῆς

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγούμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, γραμμένῃ τὸ 1913, μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

Ζεσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

*Ἐπειτα, καλλιεργώντας τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γύρω σου φύση, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατί εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἐθνικὴ κοινωνία, μολονότι ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτεῖες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατί δὲ μολεῦτηκε ὁλότελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμοὺς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικὲς, αἰσθαντικὲς, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοση ἀπὸ τοὺς ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογικὴ.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίες, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικὲς, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατί μόνο μὲ δαύτῃ μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλῶσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἢ μάνα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξῃ τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκεύη

τοῦ νοικοκυριοῦ καί ὅ,τι περιτριγυρίζει τὸν ἄνθρωπο στὴν καθημερινή του ζωὴ ἔχει ὄνομα. Ξερίζωσε τὴ λαϊκὴ σου γλῶσσα καὶ θὰ χάσης τὴν ψυχὴ σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θὰ ἀπομένουν μέσα σου, πού θὰ ξεπροβάλλουν ἄσφαινα, γιὰ νὰ δείχνουν στοὺς ξένους πῶς δὲν εἶσαι ὁλότελα δικός τους, καὶ θὰ εἶσαι χωρὶς πατρίδα, ὥσπου μὲ τὴν ἐπιγαμία τὰ παιδιὰ σου καὶ τὰ ἐγγόνια σου νὰ ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καὶ νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν ψυχὴ τους σ' ἄλλη γλῶσσα. Μὲ τὸ νὰ μὴ γίνεται νὰ ξεφορτωθοῦμε ὁλότελα τὴ γλῶσσα μας τὴ λαϊκὴ, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζουμε τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὴ δημοτικὴ τέχνη καὶ στὴ χωριάτικη καὶ τὴ λαϊκὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ἔβρης τὴ γλῶσσα σου καὶ τὴν ψυχὴ σου, καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἂν ἔχῃς ὀρμὴ μέσα σου καὶ φύσημα, θὰ πλάσης ὅ,τι θέλεις, παράδοση καὶ πολιτισμὸ καὶ ἀλήθεια καὶ φιλοσοφία.

Ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μπορεῖς νὰ προβλέψῃς πῶς θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες, τὰ ἀρχοντόσπιτα καὶ τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψῃς τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀπὸ τὶς εἰκόνες καὶ τὶς τοιχογραφίες καὶ τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφικὴ. Ἀπὸ τὰ κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλικὴ. Ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπὸ τὰ παραμύθια καὶ τὶς παροιμίες καὶ τὶς ὁμιλίες θὰ μαντέψῃς τὴ γλῶσσα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ λογοτεχνία. Ἔτσι καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ ἅμα γνωριστῇς μ' αὐτά, πού πάσκιζαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νὰ σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καὶ τὴ φύση θὰ ὠριμάσης, γιὰ νὰ πλάσης κι ἐσύ κάτι πρωτότυπο καί, ἂν ἔχῃς πνοὴ — ὅπως ἔχεις —, θὰ δημιουργήσης τὸν πολιτισμὸ σου. Θὰ προσέξῃς καὶ τὴ γύρω σου πλάση, γιατί ἔτσι ὄχι μόνο θὰ νιώσης καλύτερα τὶς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καὶ θὰ ἐνωθῇς μαζί της, γιὰ νὰ γεννήσης τελειότερα πράγματα.

Ἔχεις χρέος νὰ τὰ μελετήσης αὐτά, γιατί εἶναι ὅλα δικά σου καὶ ἀρκετὰ πιὰ τὰ περιφρόνησες ὥς τώρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κοντέψει νὰ σὲ πείσουν πῶς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καὶ γιὰ πέταμα. Ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ σου θὰ ἀρχίζῃς πάντα, δὲν ἔχεις καὶ τίποτε ἄλλο δικό σου καὶ

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καὶ ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νὰ πᾶς. Καὶ σὰν τὰ μάθης αὐτά, θὰ εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὐτε σὰν τὸν ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καὶ σὰν τὸν εὐρωπαϊκόν, τὸ συγκαιρινόν, θὰ εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμός. Κάτι ἄλλο θὰ εἶναι, ποῦ θὰ κλῇ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύση, τὸ λέει πὼς ὁ πολιτισμός, ποῦ θὰ γεννηθῇ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, θὰ γίνῃ ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικόν, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, ποῦ θὰ ᾗ παρει, θὰ εἶναι ἑλληνικότατος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατὴ του πίστις θὰ εἶναι ἡ ἐθνικὴ. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένο τὸ ἔθνος θὰ ἀνθίσῃ.

Εἶναι ὁ καιρὸς τῆς τῶρα, καὶ τὸ ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὠραῖο, θὰ εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικόν. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος, ἀπὸ τότε ποῦ παρουσιάστηκε στὸν κόσμον, πολιτικὲς κατακτήσεις· οἱ πολεμικὲς του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιζε ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχὴ του τὴν ψυχικὴ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ἰσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκιζε κιόλα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμον. Σὰν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατον, τὴ φύση, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίαι, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζί ἢ τὸ καθένα ξέχωρα ὑψώνουν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σὰν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, ποῦ καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῇ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἀνθρωποὶ μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ πολιτισμός. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀποσπóρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τῇ θρησκείᾳ τῇ δικῇ του, τὴν πρωτινὴν, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

ανθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχικὴ ἐκδήλωση παρατήρησε στὴν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴ μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμο, γιατί τῆς ἔδωσε τὴν ἑκφραση. Αὐτὴ ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἰδιοφυΐα ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῇ νὰ ἐκφράζη ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζη, νὰ δίνη μορφὴ στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾷ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καὶ νὰ φέρνῃ στὸ φῶς ὅσα μπορούσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιολύπη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῇ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἐκφραστῇ. Ἄν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἑκφραση της, τὴ μορφὴ της πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμο τὴν ἀληθινὴ ἔθνολατρεία, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον κοινότητα σκέψης, αἰσθησης καὶ θέλησης, παρὰ καὶ βάση, γιὰ νὰ ὑψωθῇ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοῖ, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἐχει τὴν ἀξιολύπη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ιδιότητες καὶ ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ποὺ τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς»

Ἰων. Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνες σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὁλότελα ἀπὸ τὰς ψυχὰς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνειδίζουν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὠνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσι ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃν, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεραι νίκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσῃν καταισχύνῃν. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διέδασκε ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστείδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός της εὐκολὰ ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἐπλάσεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρεῖαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαίρετως τὴν βασιλίσσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρὰ, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γερεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι».

‘Ἄλλ’ ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἄληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμόν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

« Ἡμεῖς τε πατέρων μέγ’ ἀμείνονες εὐχόμεθ’ εἶναι ».

Ναί ! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ’ ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἡ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσῃ ἀνεμποδίστως ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ’ ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅποιοι ἐζήτουν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλεις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας καὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπώσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἤθελαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπόζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσῃν πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀνάσχυντον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθροὺς, ποίους ; ὅχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἤθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἓνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἡγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

ἔπιναν τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἐφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἥθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυέστατα τὴν δικαιοσύνην *θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης*.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ὡς νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἔαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα της.

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἔλευθεροῦτε πατρίδ', ἔλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδην,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγὼν».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τῶρα ἐδράματε εἰς τὴν ἔλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἀνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἥρωικά ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὁμηλίκων σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθωνίων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἔλευθέραν Ἑλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπῶτας νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα της. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνες σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας καὶ μητρὶς εἰς τὴν γέννησιν τοιοῦτων τέκνων.

Ἀλλὰ σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὧ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἡλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγώνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τῶρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῶς καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἃν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλεόν ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. «Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας της τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἔάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὁλοὺς τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῇ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρα μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαρμένῃ σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου ! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς !

« Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη » τ. II', 1821.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτι κατεβλήθη ἰδιαίτερα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῇ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεως τῆς :

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακράν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικός, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκη τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὅποια τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἡ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἐνιαῖος ἦτο ὁ πόθος, ἐνιαία ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαία καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὁλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὁλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὁλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς ἔθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρωτός τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραὲς κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους ἄρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὁρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα ὁμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἄρματολῶν τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικώτερον ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστώτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρετοῦ ἐπερίμεναν τὴν στιγμήν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξῶν περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλίμονος, τὸ ἐν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιαῖται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος· ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἡπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρῦτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλάς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμα των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἰ-σφαγαὶ καὶ δηώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκείθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἕλληνος.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζί μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὀρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

συνεισφορῶν τοῦ ἑνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑστεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμόν τῆς λιμνωτούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ὀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἑναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προῖόν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ιδιότητα ταύτην, εἶναι πλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολή των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώνουν, ὀργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουν καὶ ἐμψυχώνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὁρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὁρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε

μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ. ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ. ἔ. ἰδέα. Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι ἐνῶ αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεῶδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτιζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναντα ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἠλλεῖπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπανήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχὴ εἰς ἰδεῶδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικίων μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἐταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα. Ὡ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἁμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν· Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ῥυθμίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολὴν, ὡς ἂν ἀντανεκλᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὖοσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγῆτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρα των ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσσει ἁλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσσει πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. Ὡ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τοῦ Νυμφίου! Ὡ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοί ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη εἶναι ἡ βασιλίσσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Οἱ Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφῶν καὶ ὠραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνφκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμόν.

Ἀλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύνει ἐν θορυβῳδῇ διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματολικά συνήθειαι, ἀγρία ποίησις πληροῦσιν ἐκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθεται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβολούσης ἐστίας.

Ἀλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμοσύνης τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὁρέων μοσχοβολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἡρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθῆμων, αἱ εὐωδία τῶν ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθὰ, λευκά, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἀνοιξίς, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαгдаληνῆς Μαρίας ἀδελφή, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «ἐώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν νῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουν τὴν χαρὰν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἡοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἃς χάριση ζωὴν ζωῆς ! Χριστὸς Ἀνέστη ! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὀπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρίτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

λάμπιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμόν καὶ ἐξαίρωσιν εἰς κόσμους ὀνείρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χ ρ ι σ τ ὸ ς καὶ ἡ π α τ ρ ῖ ς συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἰ σ ο π α θ ε ῖ ς καὶ ἰ σ ὀ θ ε ο ι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἣτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυττομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ρῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαός κατ' ἐξοχὴν ἠσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου : « *Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει* ».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἐγνὴν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἐορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δεόν νὰ εὐρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχη τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθὴς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασφύζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἐθνικοῦ βίου τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύτατα παραδόσεις, ἐκεῖ σὶ ἐλληνικώτατα συνήθεια, ἡ χριστιανικώτερα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικώτερα χαρὰ συννενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποίητως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἐορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἢ ὅποια μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἢ γυναῖκα, ἢ Ἑλληνίς. Ἐνῶ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνά - ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὅπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν. Ἔδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὠρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὧρᾳ μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἡμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκη. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωνία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτὴν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἰδικὰ των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποὺ ἐγαλούχησαν τὴν αἰωνίαν της δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» - αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς - τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιὰ των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσεν εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρωίδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἢ ὅποια, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέ-

ρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὁδηγουμένη με' ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιά καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον. Τῖς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγούδησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἔσμα των καὶ ἔπεσαν μαζί με' τὰ παιδιὰ των εἰς τοὺς κρημνοὺς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὴν ἠπείλησε πῶς, ἂν δὲν ἀλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε : «Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἓνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιὰ ».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τῖς Ἑλληνίδες. Ἄς ἐννοήσουν ὅλοι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μειδιάμα των. "Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. "Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἓνα σπίτι! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ με' τὸ καλὸ. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμή οὔτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ή. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἑ λ λ ᾶ ς θ ᾶ ν ι κ ή σ η .

Ἀρθρον τοῦ πολέμου 1940-41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἑφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κῶδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνη στὰ χιόνια ἡ τελετή. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῇ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῇ, ἐκεῖ ἔχει στηθῇ βαρὺ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ με τῶν ἀγίων τὰ ὠσαννὰ καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῇ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἐξαπτέρυγα, ὅπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῇ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδηλαί, καὶ πληθὸς λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσά εἰκονίσματα. Ψάλλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἡ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δᾶκρυα σταλακτῖται. Ἐκεῖ θὰ γίνη ἡ τελετή.

Μία ἴλη ἵππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἀσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπάζη τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρη εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἵππεῖς με τὰς ἀσπίδας καὶ με τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ με τὰ λάβαρα των, με τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, με αἱματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθесиноί μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰώνων θερμῇ, εὐλαβῇ, τρομακτικῇ, μυριόστομος θὰ ὑψωθῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ εὐχή:

«Θεέ, Σὺ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρων τὰς τροχιάς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσοῦν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποῖου τῷ πρόσταγμα αἱ ὑφήλιοι ὑπακούουν, τοῦ ὁποῖου τὸ μείδιμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμός ἡ ὀργή

»Θεέ, Σὺ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῶ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποῖου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρῶτους ναοὺς. Σὺ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμμους, εἰς πεδιάδας τὰ βᾶθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις με τὴν πνοήν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἐξυπνᾷς

τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σὺ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὁδήγησον τοὺς στρατοὺς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

» Γωνία γῆς, δρᾶξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἓνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμπιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἑσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

» Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθῆς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὑβριστὰι τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, ληστὰι τῆς πατρίδος μας, κλέπτει τῆς τιμῆς μας, ὑβριστὰι τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰδεῶν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολὴν εἰς τὴν αὐριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον...»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἵππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμέναι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἔξπὸ κάποιου ὕψωματος θὰ ἀνατείλῃ ὡχρὰ ἢ αὐγὴ, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὅπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἡχὴ τῆς εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δόξαν, Ἑμπρός !».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940-41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά πρὸς τὴν γυναῖκα του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν ὁ Πύρζας—ὠμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἐδείκνυν ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. Ὅλοι οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὠμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὠμίλησαν πολὺ ὥραϊα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγὼ ἰστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζης ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμὸν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὅπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῇτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλήτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὅπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἐπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὅχι μόνον ὅπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκασαν τὰ χωριά σας.

»Ἡμεῖς ὅπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

» Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλὰ, ἓνας ἰδικὸς μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἓνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτόμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ, καὶ λοιποὶ. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

» Ἡ πολιτικὴ μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.»

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσθε εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτὴν.

Ὅλοι οἱ προύχοντες (ὁμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολὴν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἐξῆς εὐφυστάτην παραβολὴν :

« Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἓνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος πού βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, πού θὰ μᾶς γδάρουν ὥσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὠραῖος καὶ καθαρὸς».

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ «Ἀπαντά» τοῦ οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκοῦρας, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλῆς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα «Προλεγόμενα», τὴν καλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ κεφάλαια 14 καὶ 15, στὰ ὅποια ἀναλύεται τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ποιητικὴ μορφή τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων».

14.

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ιδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης τοῦ ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμηθῇ μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὅποιοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σχίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενο κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ιδέα τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικώτατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξόριζε ἀπὸ τὴν Πολιτεία τοῦ τοὺς ποιητάδες, ἐνὸς ἡ τέχνη τοῦ ἔτεινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμὸς ἔβλεπε καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμη τῶν αἰσθησεῶν· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μολονότι ὄχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θεϊαν θέλησιν, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔβγῃ νικητὴς μέσ' ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴν τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερον ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὕρισκε ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασία τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε εἰς τὸν ἀκαταμάχητο

πύργο της ήθικης μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων. Ἀλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώσῃ τούτῃ ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἡθικὴ μας φύσιν, δὲν ἤμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτῃ τὴν ὑψηλὴ συναισθησι τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ κοινὴ ψυχὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόπο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῇ εἰς τὴ συναισθησι τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἡξεύρει νὰ γεννήσῃ ἓνα ὑψηλόν».

Τέτοια ἦταν ἡ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσταιν ὁ Σολωμὸς τοὺς *Ἐλεύθερον πολιορκημένους*, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῇ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῷ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλην τοὺς τὴ σφοδρότητα. Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ιδιώματα τοῦ θεοῦ πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάσῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, τὸν ἐνθουσιασμό τῆς δόξας, τὴν φιλοζωίαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως, τὴν ὥρα ὅπου θανάτου σκιὰ τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια.

Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῇ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ εἰς τὸν γυναικεῖον *χαρακτήρα*· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἡθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μία τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἓνα πνεῦμα φιλέρουνο, διψασμένο νὰ ἐννοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεσι τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς ὅπως τὴν κάμῃ νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τὴ θέσι, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βασιτέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τὰς ὑστερινὰς ὥρας, οἱ γυναῖκες κάθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιὰ ἄλλη τῆς λέει : «Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα ; ἐσύ, ὅπου δὲν σὲ εἶδαμε νὰ καλοκαρδίζεται οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελαῖς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα ;» Καὶ ἡ Μάρθα :

«Εἰς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμα μου ὁ Πειρασμός· καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάζῃ τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσης, ἂν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός, κι ἐγὼ ἐκδίκησιν τοῦ πῆρα».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴν γαλήνην, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τοὺς τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', Ἀποσπ. 2, 1-3), φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων (Σχεδ. Β', Ἀπόσπ. 3) καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμῃ δική του τὴν χαριτωμένην ἐκείνην γῆν· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', Ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσο τὴν ἀντίστασίν του, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασίαν του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνδρεία τους, καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

15.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικός, ὃχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶχε φανῇ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὅμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἀπλὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθησαν οἱ πολλὰς ποιητικὰς δυνάμεις του, ὅπως καθεμίᾳ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικός ἐνθουσιασμός τῶν δύο *Ὑμνων*, ἡ πολύμορφος καὶ σφοδρὴ ἔκφρασις τοῦ πάθους εἰς τὸν *Λάμπρο*, ἡ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίσις εἰς τὴν *Μοναχίαν*, ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν *Κρητικὸν* τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότης πικρὴ εἰρωνία εἰς τὰς *Σάτιρας* καὶ εἰς τὰ *Ἐπιγράμματα*, ἦσαν ὄργανα ποιητικὰ, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὥσάν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴν μόρφωσιν του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἀρκετὰ εἰς τὰ εὐρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς

τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴ φύση τῆς γλώσσας ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύση μὲ ὁμηρικόν, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικὸ ὕφος, ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικότητα τὴν οὐσίαν. Εἰς αὐτὸ εὗρηκεν ἁρμόδιον καὶ τὸν στίχο ἢ ρυθμικὴν του δύναμιν, ἢ ὁποία καὶ αὐτὴ, ἀντηχητικὴ εἰς τοὺς δύο *Ὕμνους*, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν *Λάμπρο*, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδὴς εἰς τὸν *Κρητικόν*, ἔφθασε τὸ ἄκρον τῆς ἁρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβον· μέτρα τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν τὰ εἶχε εὗρει εἰς τὴν ἰταλικὴν στιχουργίαν, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἡ φύση τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο φαίνεται πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμὸς, μάλιστα εἰς τὸν *Λάμπρο*, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἓνα βάρος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπεὶδὴ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἐλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἡ χαρμόσυνη ἁρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ *Λάμπρου* (Ἀπόσπ. 21). Εἰς τὸν *Κρητικόν* καὶ εἰς τὸ Β' Σχεδιάσμα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθη τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελεῖ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τὴ γλῶσσαν ὡς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἄρκετὰ προχωρημένος εἰς τοὺς *Ἐλευθέρους Πολιορκημένους*, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλλῃ τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖον εἶχε ἔως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῇ, φοβούμενος μὴ καταντήσῃ μονότονον εἰς διεξοδικὸ ποίημα. Καὶ τῶντι ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητὴ, μὲ τὴν πολυμορφίαν τῆς μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸ στίχο τὴν ἁρμονίαν, ὥστε αὐτὴ νὰ βασιτέται μοναχὴ τῆς, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὀνόμασε «κουδούνισμα», ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωσιν τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθη συχνὰ τὴ συναίρεσιν τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, ει, αει, κλπ.) καὶ τὴ συνεκφώνησιν τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρῆσιν κανονικότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ στιχουργὸς

δύναται νὰ ἐκτείνῃ τὸν περιορισμένον ἦχο, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὅχι ἰταλισμός, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται βιασμένη, εἰμὴ ἔαν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τὴν ἀρχαία, δηλαδὴ τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνηση ἢ συνίζηση εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστὴ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχοῦργοις τῶν ἐθνικῶν ἀσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεση καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παραλύουν τὸν ρυθμὸ τοῦ στίχου, καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαράς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχοῦργημα, τὴ μετάφραση τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μολονότι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικότερη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τεντώσῃ ἐντελέστερα τὴ ρυθμικὴ χορδὴ, ὥστε καθαρότατος νὰ ἔβγῃ ὁ ἦχος, καὶ σύμφωνος μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὕφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηρότατον κανόνα, νὰ ἀποφύγῃ δηλαδὴ, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεση καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνηση δίχως νὰ προσφύγῃ εἰς τὴ διαίρεση καὶ εἰς χασμωδία. Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιχουργικῆς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, εἰμὴ ὁποῖος λάβῃ ἀπὸ τὴ φύση τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἀρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δύναμη του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὐρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημα του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὰς διαφορετικὰς φωνὰς καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς, ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἕως τὴν τρυφερώτερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλούσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὁποία εἶναι δεχτικὴ τέτοιας ἀρμονίας, ἃν ὀρθὰ ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικὸς καὶ προφορικὸς τύπους.

Ἄλλὰ ἐὰν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλουμένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὁμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε ὅλην πρόχειρην, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχη· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικὰ τραγούδια καὶ παροιμίες δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξεσκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ ἀληθινὸ του φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θεὸς νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῇ εἰς τὸ ἔθνος ἓνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ γλώσσα, ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυροὺς της.

Ἰάκωβος Πολυᾶς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖν ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ...

Νοσταλγία τῆς ἡρεμῆς χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρόνων, ποὺ ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἓνα ὠραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτίζει τὸν λογοτεχνικόν του δρόμον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρησκός, ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνώσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδείυσιν πολλήν, ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νὰ διηγῇται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παραστατικῆς. Ἦτο συγγραφεὺς. Ἄλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βασιανισμένος νοσταλγός.

Ὁδυσσεύς, πρὸς τὸν ὅποιον οἱ θεοὶ ἡρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους. Ὁ καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνῃ ποτὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ ὑψώσουν τοὺς φιλικοὺς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὕγρά του μάτια. Ὑπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἓνα νησί. Ἡ Σκίαθος. Ἀλλὰ τὸ νησί του, τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἁλμυροῦ πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστικὴ, περιβάλλει τὴν θερμὴν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὁμιλοῦν, οἱ σπηλιεῖς μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ

Θεοῦ γνήσια τέκνα. Ὁ τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἓνα παιδί ἀνοιξε φαιδρὰ τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἐχάρη, ὅπου ἀνέπνευσεν ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν Ἐκεῖνον, πού τοῦ ἐχάρισε τὴν ὑπαρξιν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ ἔμψυτα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πληξιν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εὗρίσκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἐγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν», μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετιάν καὶ ὀλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ στιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν ἓνα ξέσπασμα — μιὰ κραυγὴ. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὑπῆρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἀσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασθήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος, κοινῆς ἢ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῇ εἰς ἓνα τόπον, ὡς μέλος ὠρισμένου ἔθνους, ὠρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ἱστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις, καὶ ὅτι, φυσικά, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξη τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ δράματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὠμὸν κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπτότομα μὲ τὴν σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχρᾶς. Ὑπάρχουν στιγμὲς πού ἡ φαντασία, ὀρμητικὴ, θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του. Ἀσκεῖ ὠμὴν αὐτοκριτικὴν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασφύζεται, ὅπως ἐγράφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος, χωρὶς συνολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὕφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἰδεῶδες, πού ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὁποίων οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν Ἀιμόν, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἀνθρώπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ὀριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὁλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τῶρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, πού τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

Ἀπλὸς πέφτει στὴν ψυχὴν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὅχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ιδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἡρεμὴ ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ στὴν στοργικὴ ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιάς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο πού ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ τὸ βρῇς.

Ματαίᾳ ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ σύμβολον πραγματικότητος. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους αὐχμηράς. Ἡμποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρποὺς ἐκεῖ πού σπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τὶς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπὸ παιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνέφελους κόσμους. Ἄς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσιν πάνανγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἡθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ἦθογραφίαις ; Πλάνη ! Εἶναι διηγῆσεις μελωδικαί, ποὺ ἱστοροῦν γιὰ μιὰ ζωή, ποὺ ὑπάρχει καὶ ὅμως μένει ἀσύλληπτη, γιὰ μιὰ ζωή, ποὺ τέρμα καὶ ὅρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἀπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἡ ἐνατένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εὐτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸ νὰ γίνεται καλύτερος. Ἀλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὄνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του, ἡ ἰδία του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλὰς φορές νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναι του ὁλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὁδοιπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλὰς (« Ἡ Φόνισσα »). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκὴν του συνείδησιν.

Ἄλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : « Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθνη. Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλὴμ, ἐπιλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάβρυνγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ ». (« Λαμπριάτικος Ψάλτης »).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσει, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήντησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίσση. Ἀλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἀγνὴν ψυχὴν καὶ ἡρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἄνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν τὰ μίσση διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανὴν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα. Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθὰς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἄνθρωποι θρησκοὶ ἐρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ (« Ἐξοχικὴ Λαμπρή »), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πρά-

ξεών των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι οἱ γυναῖκες τίμιες καὶ καλές καὶ οἱ ἔρωτες ἀγνοί, μεγάλοι.

Ἄν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὠρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῇ εἰς πόθον, πόθον ὁράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἄλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητικὴ του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἰρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικός παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἄδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἰδεῖ ἐκεῖ ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἐθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἥσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἄλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικόν του αἶσθημα. Εἶναι πράγματι θρησκός. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐκ βάθους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὁλονυκτιῶν σὲ ταπεινὰ ἐξωκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγίνετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης ὅπως ὁ Τολστόι. Ἄλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατῴρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμε καὶ τὰ βουνὰ ἀκόμα ἂν μᾶς ἐφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταρασσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις. Ζῇ

μέ τους μύθους μόνον τους θρησκευτικούς, ζῇ μέ τὰς ἀπλᾶς τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καί ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῇ πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζητεῖ καί μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησιάκια ἐρημικά καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὁλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναῖσκου τοῦ Ἀγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἡ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μέ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας ποὺ λατρεῖ. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

Ἔτσι, ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μέ αἶσθημα ἑλληνικὸν καὶ μέ ἔθνικὴν πεποίησιν. Ἕλλην γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρός, ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἀγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐτήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀπόκοσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὁμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιᾶς μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιά σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

«Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του»

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφή ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενίκου Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκαίνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουσιν δύο κατάμαυροι πυρῶδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἐμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάρη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικα-

τοπτρισμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἐναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύληχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» :

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβεργα
 κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνῶριμα πουλιά καὶ τὰ πιὸ ξένα,
 κι ἐκεῖνα, ποὺ ὅλο κελαηδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
 καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
 κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἀπαλά,
 καὶ τὰ πουλιά, ποὺ σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
 καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιᾶ φτερά.
 Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μὲς στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρη τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικὰς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἴπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολ-
 λάκις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στυλ-
 πνὰ ἐπεξεργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρ-
 χαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται
 πρὸς τὴν ἀρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ
 ἐπιβλητικόν, ποὺ γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερό-
 τητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστὴν, τοῦ ὁποίου ἡ πολύληχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελωδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικο-
 παθείας, ποὺ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν,
 διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἐξάρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται
 οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη
 πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώ-
 σεων τὸν ψυχικὸν ὁραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίωσιν,
 τὸ καταϊθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἦρως τῆς σκέψεως. Ἀθλητὴς τῆς νοήσεως. Ἐχων κάτι φυσι-

κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἐξοχήν Ἑλλήν ποιητὴς καὶ ὁμῶς κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὐρὼν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὅποιοι πλουτίζουν τὴν ἠθικὴν κληρονομίαν ἑνὸς ἔθνους. Ἴσως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος Ἑλλήν, ἀφότου ἢ Ἑλλάς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν ὀρισμὸν τοῦ Ἑμερσον : « Ἐκεῖνος εἶναι μέγας, ὁ ὁποῖος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους », καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἰδίου : « Ὑπάρχουν προσωπικότητες ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνῃ κανεὶς ».

Ὁ ποιητὴς ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἀνένευσε τοὺς χρυσοὺς δεσμούς, οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὑψωσε τὴν αἰωνίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ὑπῆρξεν ὑπέρτερος ὃχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ ἢ βαθύηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. Ἠρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὃχι ὡς νησιδὰ τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κύμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὠκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστὴς εἰλικρινὴς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμὸν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αὐγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

« Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ ».

Δημήτριος Κακλαμᾶνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Παισανίου,

καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἑλλείων, τὰ ὅποια εἰκονίζουσι ἢ τὸ ὅλον ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ μόνου. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡσχέσις ὁμως τοῦτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ὁ θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὅποιον ἄφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζῳῆδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέλδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσαῖ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους καὶ ἐκοσμεῖτο μὲ πολυαριθμούς γλυπτὰς ἢ*γραφτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὐρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὅποιοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἑρακλέα καὶ τὸν Ἀτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἑρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν κ.ἄ.

Γλυπταὶ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὠρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἑρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παραστάσις εὐρίσκετο εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὅποιον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὁμως ἦσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμέναι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἅκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βάθρου τῆς Παρθένου—ὁ ἥλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὑπολογίζεται ὁμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βάσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἦτο ἰδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἔαν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλὴ του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν

ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέ-
τυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα
παρεδέχθη πιθανώτατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἑλλείνων, οἱ ὅποιοι
ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ' ὅλα τὴν Παρθένον τῆς
Ἀκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν
τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ
εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἓνα τετράγωνον χώρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ
ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἐλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν
ὅποιον ἦτο καὶ τὸ βᾶθρον, ὁμοίως δ' ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια
τοῦ βᾶθρου μετακίονια· οἱ ἐπισκέπται ὅμως ἠδύναντο νὰ παρατη-
ρήσουν τὸ ἄγαλμα ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ τμήμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως,
τὸ ὅποιον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου
τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν,
αἱ ὁποῖαι εἶπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ' εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον
κλίμακες εὐρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διὸς, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς
ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ
πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

*ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσiai δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἀνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτιοι· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπιον.*

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἥρεμον
καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατόν
νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματι-
κῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ
βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὅποιον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ
ὁμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μελιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν
θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἡ ὁποία
δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο
ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς
πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ' ὅσον ἐνεδείκνυνον αὐτὴν
οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώετο δ' οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα
τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος

λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ἰδέαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητὴς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

*Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν' ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἣ σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀφόμενος.*

Ὅμοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὁποῖα διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτατον καὶ τελειότατον δημιουργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ ὁποία ν' ἀνυψῶνῃ τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίξῃ τόσον ὁλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μέ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὄψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὁποία ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἐκφράσιν τῆς θεϊότητος.

«Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης»

Χρῆστος Τσούντας

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

Ὁ Γκρέκο εἶναι παροξυστὴς. Ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν καλλιτεχνῶν ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνο στὸν πυρετὸ καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνο ἂν χαλάσουν. Ἑλληνας στὴν Ἀναγέννηση μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴ παράδοση ποὺ συνταυτίζει τὴν ἡρεμία μὲ τὸ ὠραῖο. Χωρὶς τὴν κίνησιν, χωρὶς τὴ δύναμιν ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὠραῖο γι'

αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὡραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο εἶναι δράμα σχημάτων καὶ χρωμάτων. Οἱ οὐρανοὶ του εἶναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοι του παίρνουν γωνιώδεις καὶ συστροφικὲς κινήσεις. Τὰ φτερά καὶ τὰ φορέματά τους δέρνουν τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀγέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὐτυχία τους στὸ διάστημα, τὴ συγγένειά τους μὲ τὸν ἀχνό καὶ τὸν καπνό. Ὁ Γκρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι σὰν ὕφασμα καὶ σὰν μέταλλο, ὄγκους ποὺ κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφήσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὅραση τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὀρθία στενόμακρη ὀθόνη εἶναι ἐκείνη ποὺ προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξη τὴ σύνθεσή του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητὴ του γραμμὴ, καὶ μὲ τὸ θρησκευτικὸ της νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Τολέδο, καὶ τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του, συνθεμένα στὸ ὀρθιο σχῆμα, ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον ποὺ ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτὴς μὲ τὸ γυμνὸ του ὑψωμένο σὲ ἄψογη κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμὴ γκρεμίζει στὴν ἄβυσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἴδιες θρησκευτικὲς ιδέες δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐκφραστοῦν ἀπὸ τὸν Τιτσιάνο παρὰ στὴ διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς : ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμο σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γκρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμο. Ἄν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτιανε. Θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουμε σὲ ὅσους ὁραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατ' εὐθερίαν μὲ τὴ γραμμὴ, στοὺς μεγάλους διανοητικούς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τὸ πνεῦμα του τὸν ἐβίαζε νὰ διαλύσῃ τὶς μορφὲς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τὶς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νὰ παρουσιάσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τιτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντί της τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ καὶ θερμὴ τέχνη.

‘Ο Γκρέκο ἀνήκει κατ’ ἐξοχήν στὴν κατηγορία τῶν ζωγράφων ποὺ σχεδιάζουν μὲ τὸ χρῶμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασή τους προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδεῖ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρῶμα ἢ τὸ σχέδιο ! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρῶμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχὴ τοῦ τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ «Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου» στὸ Ἑσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρῶμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ’ αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὁραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές της σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», ποὺ εἶναι καθαυτὸ ἓνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρῶμα εἶν’ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ’ ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μὲ τοὺς ἐξαίσιους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημέριου δεξιὰ, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικούς στύλους, ποὺ στηρίζουν τὴ σύνθεση ὁλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὁλόγυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης ποὺ κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκίνητε ὥρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ ποὺ κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ζεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἐκστατικῶν ἰδαλῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ’ αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὀργκάζ» καὶ νὰ δείξω πῶς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. Ὡς τὴ στιγμή ἐκείνη κανένας ἀπ’ τοὺς δασκάλους τοῦ Βενετσάνου δὲν εἶχε βγάλει ἀπ’ τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1938.

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

IV. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσικὴ γεννᾷ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίᾳς τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρικὴ σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμός τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τόσων ἀνθρώπων νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ιδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαιδάλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικούς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἐγίναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄγιο πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾷ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοὶ των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἢ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, ποὺ κρύπτεται ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμο τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, ποὺ ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλὴν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἔθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾷ τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς κάθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους στιγμὰς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, ποὺ παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, ποὺ καταδιώκουν ἡ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοπεῖ, ποὺ δὲν καθαγιαζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικός ναὸς εἶναι τὸ κατὰστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφόσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ηὔραν τὴν κλασσικὴν των ἑκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσῶτα γυναικὶ περιπλανήσεις».

Νικόλαος Λούβαρης

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οἱ σεισμοὶ ἐξαγγέλλονται συνήθως δι' ὑπογείων βρόμων ἀκουόμενων μικρὸν τινα χρόνον πρὸ αὐτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ' αὐτούς. Διάφορος δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀκούονται· καὶ ὅτε μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμιώδους ἀνέμου, ὅτε πρὸς ἤχον ταρασσομένων ὀλύσεων ἢ πρὸς ταραχὴν ὁμαζῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρώτου, ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἤχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ὑπόγειοι βρόμοι ἀκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν γῆν συντρίβηται πλῆθος ὑαλίνων ἀγγείων ἢ ὡς ἂν ἐκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πτηνὸν ἢ νὰ ἀκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηροδρομικῆς ἀτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ἐξαγγείλῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι' ὅλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἤχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὗτοι βρόμοι ἀρκούντως ἐξηγοῦσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὅτι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς μὴ ἐν ἀσφαλείᾳ εὐρίσκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερεὸν καὶ ἀκίνητον, βλέπει αὐτὸ μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μάζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὕδωρ, εἰς ἕκαστον δ' αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καὶ καταπίῃ αὐτόν. Ἄν δὲ τυγχάνῃ ἀμαθής, ἀποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θείας Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὗτοι ἀκούονται ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Γινώσκουσι δ' ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἰσχυρότερον οἱ βρόμοι ἀκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καὶ ἀπώτατα οὗτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἐδάφους καὶ διότι τάχιον τὰ στερεὰ σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἤχους ἢ ὁ ἀήρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγνυνται ἢ προστρίβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείων βρόμων, παρακολουθούντων πάντοτε τοὺς σεισμούς, γίνονται ἐνίοτε συγχρόνως καὶ ὁμίχλαι τινὲς καὶ σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἀλλαχοῦ παρετηρήθη πάλιν νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὁμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς, ἂν ἔχῃσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασίαι· περὶ τῆς συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδείξει. Τὸυναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταιγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ ἐν καιρῷ εὐδίῳ καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαίρᾳ.

Κατὰ σεισμὸν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμὸς μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν Ἰσλανδίᾳ ἠφαίστειον δεινὴν ἔπαθεν ἔκρηξιν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους τούτου, ὁμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὁμίχλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ, καὶ ἰδίως μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἔνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἀλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλίᾳ πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμὸν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὥραϊος, αὐρα θαλασσία ἡσύχως ἔπνεε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὕλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπικεῖται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἐκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὐρίσκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινες σεισμούς, ὡς π.χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρατηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ συγκλονισμοῦ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ παρα-

χῆ ἐκλαμβάνουσί τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὁμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατόν νὰ ἀναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἡφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βόθος, ἐν ᾧ ἄερια συμπεπυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατὰ τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὁμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους, λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἰς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσιν οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζώων, ὅπως προφυλάσσωνται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὠρυόμενοι καὶ ὀγκώμενοι. Ἴπποιοι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑψοῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἔκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγοῦνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζώων τινῶν αἰσθήσεως, ἣτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτῆρος, π.χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὧν αἱ χῶραι εἰς διηνεκῇ εὐρίσκονται χορόν. Ἰσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορόν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλίμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὐθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτῆρα, οἵτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῇ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλθισμόνουν καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

« Γεωλογία »

Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττική κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκὲς ὅσον καὶ χαρίεσαι τῆς Μεσογείου ἀκταί· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαίρας, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλσαμώδης τῆς θάλασσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἡ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰωνίως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδῆς καὶ γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἣν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἡ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτός ἀπαστρέπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μειδίαιμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραίζεται ἐξαισιῶς, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἑορτασίμου στολῆς, ὥσει ἔτοιμος διὰ πανήγυριν ! . . .

Ἡ διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτός, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωήρὰ ἀλλ' ἀρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζῶην καὶ χάριν σπανίας ὠραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρὺ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τῆς πολὺ ὥρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος !

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὀρισμένες γραμμάς, οὕτως ὥστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἐνεκα τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ ὕμηττος φαίνεται τόσο ἐγγύς, ὥστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωϊνοῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἔνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὄλως ἐντύπωσιν προσγεῖ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ λαμπρῶν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἑξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπίων· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὠραιότατα, συνεπείᾳ τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μετὰ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρομένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελῶδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπεῖν βλάστησιν (Νάουμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππον γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει : « Ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπείας, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωϊνὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας, ἐνῶ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλὺς καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπίων φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχῃ κοπῇ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπὲρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλλήπτου φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς ».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακრაὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὁρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μετὰ τῶν ὠραιότερων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια δύναται τις νὰ ἴδῃ.

‘Ολόκληρα τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὄρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δύῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι’ ὠραιότατου ἐρυθροροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμῶδὸς μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὁβιδίου : περὶ τῶν πορφυροχρόων κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθηροῦ Ὑμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὐπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ’ ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττική. Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὀρίζοντας· ἐκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰς εἰκόνας· ἕκαστον βῆμα ἐπ’ αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφὴν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, παλαιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῶ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ ἑλλάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλαὶ ἄλλαι ποικίλαι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιάν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὀρίζοντα τὰ κυανοβαφεῖ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὑπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἀρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ἰοχρόους κλιτύας τῶν ὠραίων τούτων ὁρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσιαίας περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιάς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὀπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὁροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρῶν· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἡώς, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων.

Ἄλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπίων γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαίρας φωτισμοί, ἢ λαμπηδῶν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἢ φωταύγεια τῶν πολυχρῶν τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτώνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγὴ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύσνον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἤρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὥς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνέκουσιν εἰς ὅλας τὰ βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μειδίαμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὥς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρῶν πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὁλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὅψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγούς ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψωσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῇ, ἢ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψία, ὅστις κατὰσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θέας τοιοῦτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἀβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἔκτακτον γοητείαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς περυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους ! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερινῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἐλαφρὰ πνέων φέρῃ

βαλσαμώδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτός καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραυλος καὶ Πάνδροςος Ἀθηνᾶ, ἥς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαίδρον μειδίημα τόσον ἐκτάτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ἐγένετο τὸ εἶδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλίμα καὶ παριστῶσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων ἐξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολίᾳ ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηνᾶ.

Ἦρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ιδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης ἥρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμπει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὀρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὅλης φύσεως τῆς χώρας των.

«Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος», τ. Β'

Δημήτριος Αἰγινήτης

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α' — Τὰ δημόσια ἔργα

α') Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὁμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεως τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι ξέ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλιπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ διὰ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά :

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐς τερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνᾳ· αὕτῃ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ *cloaca maxima* ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβεράς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαίταν.

Τοῦναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερῆκοντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β') Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ὧν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίες, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6—8 χιλιάδων ταλάντων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμὸν, πάλιν εὐρίσκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἣτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἣτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικὰ ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ') Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦτα δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἔξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιιοῦνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὄντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοτάτης, ἥς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἥς αἱ λεπτομέρειαι εὗρηνται ἐν πάσῃ, ὅπως δὴποτε πλήρει, ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἐθνικοὺς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὥσπερ ἀλαζόνα γυναικα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητὴς τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχη ἐργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἡξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφέλιτο ἐν μέρει τοῦλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικοὺς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θήτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντήρησεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῇ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὀριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρη μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἀφ' ἑτέρου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

μάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τούναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον, λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινισθεῖσα πολιτικὴ ἐξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὤφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφυῆς πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μετατραπῇ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῶ μᾶλλον πιεστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἢ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδίᾳ ἡ αὐξησης τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἣτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἣτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῇ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἀλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῇ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, αἵτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι «δόξα αἰδῖος» θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

τερα ὠφελήματα. Πολὺ ταχέως ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἀστεὶ ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιῶται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον : Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνῃ τις περὶ ὠρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἣν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὗται.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντίνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἔθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ οἰκοδομαί, συντέλειεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β' — Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α') Ἐξέλιξις τῶν λαυρεωτικῶν προσόδων. Εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, μόναι δύο ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαῖα ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὕτη πλούτου ὑπῆρξε παροδική. Τὸναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερόν πως παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίοδος τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τούς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμονται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔξη μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτητως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

Ὑπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἑκαρποῦτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ' ἀπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῷ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθύς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἐχθρὸς ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἱλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἡ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῇ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρῃ νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἃν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεῖσων μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

β') Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου. Ὁ Μπέκκ, καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουΐδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὠρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρναγίον ὅμως δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α') πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β') ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ') τὸ ποσοστὸν $1/24$, καθ' ἑαυτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπητεῖτο παραγωγὴ 2.400 ταλάντων, ἥτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Ὅτι ὁ μισθωτὴς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλμπερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατός ὁ ὀρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς εἰκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαιῶς ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλούτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδελος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγὴ, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουΐδα· αὗται δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα».

Ὁ Μπόσφορντ διατυποῖ γνώμην, ἣτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνι-αυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρήζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδε-

χόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὁπότε καὶ δυνατόν αὕτη ν' ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσοστὸν, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ ἱμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλεόν τῶν 4 %.

γ') Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρως ἀποδίδεται ὑπὸ τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρεωτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφώντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498—458 π.Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσορυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἰδού πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος: «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠύξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων».

Οὕτω, ἐνῶ τὰ λαυρεωτικά μεταλλεία τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικά καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς καταρρεύσεως. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἥσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὐρλίχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἦντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὧρα εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἑτεροσκελής. Ὅθεν τὰ μεταλλεία καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόναι μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τοῦτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερόν τι : Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνή ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπήν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

« Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας »

Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως δίστανται αἱ γνώμαι. Κατὰ τινες ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προϊόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus)

καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativismus) καὶ τῆς διαισθησεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus) ἢ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρική θεωρία (empiricismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνεξίξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐκαστος ἔχει ἀρχῇθεν ἐσωτερικὴν τινα αἴσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἧς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἠθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

Ὅλως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρική θεωρία, ἥτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προῖον τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐξέτασις ἠθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκφέρωμεν ἠθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὀρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη εἶναι ἡ ὀρθότερα. Ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἐμφυτοὶ ἠθικαὶ ἐννοιαὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμέναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὀρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἠθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἐκάστων δὲν θὰ εὐρίσκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν. Ἄλλ' ἡ πείρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν εἶναι περιφανής. Ἀλλας περὶ ἠθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἄλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον : «δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως

ἐρωτῶντες εἰ λησταί εἰσιν, ὥς οὔτε ὦν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἶη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθήκον καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ἐπειτα οἱ καννίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῶ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

Ἄλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἐννοιαὶ ἀποτετελεσμένοι, ὑπάρχει ὅμως προδιάθεσις τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν τῷ ὁργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχη ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχήν, εἶναι ζήτημα, πάντως ὅμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαί, εἶναι ἐξηρημέναι ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὁργανισμοῦ, πρῶτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὁργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρὰκτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δὴλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

Ἄλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνῃς τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἡτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυσιν ροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἕκαστος ζῇ δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ιδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ιδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῷ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετρίοφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαίζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὁρμὴν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τοῦ νευρικοῦ. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἑξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῷα βαθμηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ἣ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὅποσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἥτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἥτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρὸν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθὰς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν φόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμός εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαινῶν καὶ τῶν φόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῇ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινὰ ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διευτώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνειδησις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἡκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἡρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν».

Θεόφιλος Βορέας

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρὸς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στην περιοχή του πνεύματος τίποτε δὲν πεθαίνει. Ἐκεῖνο πὺν πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνεργεία του. Ἐνα ἀπὸ τὰ πνεύματα πὺν ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξης συζήτηση μαζί του, ἂν ποθῇς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸ δρόμο πὺν ὁδηγεῖ στὴν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐπὶ σῆς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῇ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἤμπόρεσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰῶνα πὺν δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἱκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, πὺν ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομή. Ἡ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματική. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῇ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὅμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψῃ διάλογο μὲ τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἤμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῇ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, πὺν εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενο πὺν ἔπρεπε νὰ δώσῃ στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν περὶ

ιδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἰδεῶν γενικά», ποῦ κατέχει κεντρικὴ θέση μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεωτέρα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνέργεια, τὴν *evidentia*, ποῦ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο ποῦ καθορίζει ὀντολογικὰ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξη.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια ποῦ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχουσιν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, ποῦ ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἐν» σὲ ὕψιστη ὀντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξή του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, ποῦ ἦρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι ποῦ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγώνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποῦ θριαμβεῖ κατανικώντας ἕνα δεῦτερο ὀντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἐν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῇ μορφή καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποῖον τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

έσήμαινε νά λυθῇ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, ποὺ ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νά ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή του οἱ μεγάλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὐδόξος ἐβρῆκαν τὴ λύση του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῇ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐξομοίωση ἀριθμῶν, ποὺ κατὰ τὴ φύση τους εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, ποὺ ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἐξομοίωση ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισή τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμοὺς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδὴ ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἤμπορουν νά ἐκτελεστοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὅλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, ποὺ εἶχε προ-ιδεαστῇ γιὰ ἀνακαλύψεις ποὺ ἐγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμοὺς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἐρευνῶν τῆς τῶν Πλάτωνος.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις ποὺ ἐξέφραζεν ὁ Κάντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιά ξεπεραστῇ. Ἐνῶ ὁ μεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νά παρακολουθήσῃ τὴν πτῆση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο, ἄνοιξε δρόμο καὶ ἀντίκρισε καινούριους ὀρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχές τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιότέχνη διαλεκτικὸ, τὸν πολιτικὸ ὁδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστὴ. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῇ ὅτι ἡ συμβολή του γιὰ

τῇ θεμελίωσῃ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ σημαντική. Ἐχρειάστηκε νὰ ἐργασίᾳ ὁλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῇ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῇ σὲ ἀπαράσάλευτη βάση ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύση, αὐτὸ ἔγινε, γιὰτὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματικούς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει σταθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλεῖ, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ ἐξέταση ὅχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὁλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψη, ποὺ ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὀριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν «Τίμαιο».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν πλατωνισμό, ἄρχισε πιά καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψη νὰ ἐξετάζῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανση τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικούς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσίν της σὲ πλατωνικὴς πηγές. Ὁ «Τίμαιος», ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλοι τοὺς εἶχαν τὴν συναισθήσῃ ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐστέκονταν πίσω τους. Ἐβλεπαν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὁδηγό, ποὺ ἀνοίγει καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χώρες τοῦ κόσμου ἀνθήσῃ τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἐξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ κάθε ἀποψη πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας νέα προοπτικὴ. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξη. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράψῃ τίποτε στὰ συγγράμματά του: «Οὐκ οὐκ ἐμὸν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μή ποτε γένη-

ται· ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341 c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξῃ, ποὺ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατί αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνακοινοθῇ μὲ λεκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται μὲ τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφή μὲ τὸ ἴδιο πράγμα ἔμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιὰ. «'Ἀλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδῆσαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἡ̑ τρέφει ». ('Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνια ἀναστροφή ποὺ γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ξαφνικά, ὥσάν φῶς, ποὺ ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπιθαμὴ φωτιᾶς ποὺ ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρισμα, τὸ βίωμα, ἓνα «συζῆν» μὲ τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωση, ἀλλὰ πάντοτε πάλι μὲ τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψή του αὕτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κἀντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδασχτῇ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδακτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἔμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε μὲ ἀκροαματικὴ διάθεση, ἀλλὰ μόνο μὲ ἐρευνητικὴ. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόηση. Ἄν προχωρήσωμε ὅμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριον ποὺ ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξιν τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ στὴν Ἀκαδημίᾳ τὴν περίφημην διάλεξίν του «Περὶ ἀγαθοῦ». Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὴν ἀνακοινώσεσιν του. Οἱ ἀκροατῆς του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθὸ ποὺ φέρνει στὸν ἄνθρωπον τὴν εὐδαιμονίαν. Διαψεύδοντας τὴν προσδοκίαν τοὺς ὅμως ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρὰ μαθηματικῶν ἐξισώσεων, ποὺ ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος (Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθον μαρτυρίαν : «Ὅτε δὲ φανεῖσαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέραν ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶν ἓν,

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς ». (Ὅταν πιά τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις ποὺ ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀπρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικὰ ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἔν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριον σὲ ὁλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα).

Ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὁλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἐθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίση στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέη. Ἀπ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ἡ δίκαια καὶ τὰλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίνονται (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὠφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, ποὺ θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Ἡ πρόθεσή του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώσῃ σὲ εὐκρινῇ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξῃ ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ αἰδίου κάλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ «ἀγαθόν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἡθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. Ἀποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζῃ καὶ νὰ κατανικᾷ, ὅπως εἶπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐνατένιση πρὸς μιὰ τέτοια θεῖαν ἀρχὴ ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι ποὺ τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος μαζὶ μὲ τὸν Γλαῦκωνα καὶ τὸν Ἀδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφικὴ τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινο ἀποτελεῖ ὁ στίχος ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτείαν» του : «Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1950

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μετὰ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μετὰ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὀργανικὸν μέλος ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφερεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωϊσμὸν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μετὰ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὐρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Ἀλλ' αἱ τάσεις αὗται ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ πολίτης - ἄνθρωπος. Ἀνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διότι φυσικοὶ - ὕλικοι καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μετὰ τὸν ἑδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μετὰ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἑδαφος καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλλήνου εἰς τὸ πάτριον ἑδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρῶσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλότατη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῆς ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμνητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἑδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἔννοιαι στενῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μετὰ πλούσιον πνευ-

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνειδήσεις μὲ τὰ κοινὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἰδανικά. "Ὅλα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἐνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωϊστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἄνθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτὶς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἐγγύτης διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοιτῆς τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὕλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνης τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμός» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτῇ σχέσις, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὐστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἑλληνικὸς νοῦς· ὅχι τὸ ἐγωϊστικὸν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὅχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ιδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἡ ιδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄνθρωπον: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». (Προϋπότητες τῆς

υπάρξεως ανθρώπου, τῷ ὄντι ἀνθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιών τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι διακρίνουν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ « πόλις »).

Κατὰ ταῦτα ἡ « πόλις » εἶναι π ρ ὅ τ ε ρ ο ν, προηγείται ἐκὰς τοῦ πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ « Πολιτεία » καὶ οἱ « Νόμοι » τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρου κεντρικοῦ νοήματος ἓνας ὀρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς « Νόμους », εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετὰ τινας προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπειράς πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας της: « . . . τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδεῖαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἔμοι φαίνεται, νῦν βούλοιτ' ἂν μόνην παιδεῖαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινὰ πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἀνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνανυσόν τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδεῖαν καλεῖσθαι ». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἀποψιν παιδεῖα ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ ἀρχεταί σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγή ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάνανυσος καὶ ἀνελεύθερα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμπορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἄνθρωπος, ὁ ἐπιτυχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντότητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλασιῳ ἐλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

λόγος, εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, τὸ ἐλεύθερον, τὸ μέτρον.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὕλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταύτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ιδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνης τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλῖος».

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

VII· ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΕΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάκης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάκης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικὰς τινὰς περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνώσεις. Ἀλλ' ἔστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ πλειάδος τῶν ἀρειοτόλων τῆς Ὑδρας πλοιάρχων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὐκολος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινὰ τινὰ ἐλαττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτηρὸς του πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἵνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῶ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέτης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνυμφεῦθαι τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῇ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρχ-

χος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἥτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μιαούλης ἦτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἰδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοξοδρῶμι ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδεύρων. Γέρων συμπλωτὴρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεπειθὼς ὅτι θέλει κάμψαι τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἥς ἄνευ ἤθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιάρχων τῆς Ὑδρας.

Ἄλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτήρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικά πλήθη, ὧν ἔμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίσῃ ποτέ, ὅσον-δήποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρείᾳ.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀνάργυρος Ἀνδρέου Χ' Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἓν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἡδιαφόρει δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπραττομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὦν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύνετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἠχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

"Όταν ποτέ περιηγούμενος τὸ "Άγιον Όρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητὴς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους, μοῦ ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἕνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ' ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ με συνῶδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ' ἀρχὰς ἡσθανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεῆς ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ξηροποταμινοῦ δάσους. Ἄλλ' ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοὺ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητὴς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἱλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἅπὸ τοῦ κρημνώδους τοῦ ὕψους. Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρουμένη. Κι ἔκπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητὴν μου.

"Όπου καὶ ἂν ἦμουν, ὁ φαλακρὸς γέρων πάνποτε ἐμπρὸς μου. Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλῖνας ἀπλωταριάς τῶν μονῶν καθήμενον μ' ἐσυντρόφευεν. Ἐν θαλάσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευῶδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ' ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον ἡ νιφθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ἄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. Ἐπρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς Πέντε Μάρτυρας, νὰ ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφένιον τοῦ κουκούλιον. Ἀνηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἐθῶπευε τὸ βλέμμα ἢ στακτερὰ ὄψις του. Ἐξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἢ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοὺ πάλιν μ' ἐχειραγώγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὅμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφίαν. Ὁ οὐρανὸς μ' ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

ἄμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εὕρισκόμενη εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἄλλ' αἶφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερά τοῦ Ἐθωνος κορυφή, ὡσάν μίαν βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκῶν, ἐξωσμένη γύρω - γύρω τοῦ ἁγίου στήθους του ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ Ἐθωνας εἶναι αὐτός !

Ὁ Ἐθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδιάσε ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνο βασιλεύοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμέναι χεῖρας του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλιίδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἑκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμεναι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῇ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὀξυφώνων τῶν μονῶν σημάντρων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικὰ καὶ ὀσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἐθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἐθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμέναι ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἄφ' ἐσπέρας νὰ ἔχη βρέξει καὶ τότε λίαν πρῶτ' ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι διαυγὴς καὶ καθαρὰ, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκυνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὅμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναῖσκος.

Τότε ἄφ' ἑσπέρας, ἄφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἓν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῇ τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασιάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοερὰν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πлагίως καὶ πότε δι' ἑλιγμῶν διὰ μέσου ὠραιοτάτου δάσους ἑλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατὰξηροι ὑψοῦνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναῖσκον, ὅπου σταθεύουν συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν ἐν δία ν τοῦ ὀρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναῖσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μετὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μετὸ μικρὸν παράρτημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μετὸς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἄφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκυνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὅλως ἀδενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὕτῃ ἡ φαλακρά κορυφή πλέον, ἢ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρουμένη μετὸ μολύβδινόν της κουκούλιον. Εἰς ἓν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἓν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας-ἕνας διέρχονται οἱ προσκυνηταί, ἐντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μετὸς δυσαναβάτους κρημνοὺς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὥραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὕρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητῆς, οὐδεὶς ζωγράφος, κανὲν χρῶμα καὶ καμμία φαν-

τασία, καμμία πτερωτή λογογράφου γραφίς δὲν ἡμπορεῖ νὰ παραστή-
 ση τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὁποῖον πληροὶ θάμβους βαθυ-
 τάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔλη ἡ χερσόνηος μὲ τὰ βουνὰ της καὶ μὲ τοὺς λόφους της, τὰ
 ἀκρωτήριά της καὶ τοὺς ὄρους της, ὅλη εὐρίσκεται, θαρρεῖς, γύρω
 γύρω εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ Ἀθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πο-
 λυώροφοι μοναί, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς
 πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊ-
 κὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὀλυμπος καὶ τὰ βουνὰ
 τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μὲ τὰς νήσους του ὡς
 κύκνους κολυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μὲ τὰ
 κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα
 καὶ συμμαζεμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ μεγαλοπρε-
 ποῦς βουνοῦ. Ὅπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μὲ
 τοὺς ποταμούς της ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μὲ γυαλι-
 στεροὺς ἐλιγμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτί-
 νων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἶναι καλῶς ἐτοιμασμένοι μὲ ἰσχυρὰς
 διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὁμίχλην ἀπλουμένην καὶ
 τὸ ὀγκῶδες Ἐπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν,
 ὡς μίαν μαυρίλαν μὲ ἑπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἑπτὰ πύρ-
 γους της.

Ἐχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀνα-
 βοῦν εἰς τὸν Ἀθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετα-
 νοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύ-
 την μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεύτεροι, διότι
 ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν των δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀλη-
 σμόνητον ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν
 ἄνθρωπον ἡ θεία Δημιουργία.

Ὁ ναῖσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἔως
 ὀκτὼ μοναχοὺς, ὡς λευκὴ κολονίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχώδους
 αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπό-
 στεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἡμποροῦν νὰ σταθοῦν
 ἔως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχά-
 δην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ
 ψυχὸς ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὁδόντες πάραυτα ἀρχίζουν νὰ τρίβουν καὶ κτυ-
 ποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουν, τὰ γόνατα ξυλιάζουν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθοῦν, τότε — δεινόν ! — οἱ κεραυνοὶ ἐκρήγνυνται. Καὶ τελεῖται ἐπάνω εἰς τὴν πετρίνην κορυφὴν φοβερὰ πάλῃ τῶν στοιχείων ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν. Χαλασμός κόσμου, εἰκὼν ὑπερνεφοῦς τιτανομαχίας, ἐν ἣ συντίβονται αἱ ἀπορροῶγες πέτραι τῆς φαλακρᾶς ἐκείνης κορυφῆς μετὰ σπαρακτικῶν τριγμῶν καὶ ἐνίοτε φεῦ ! καὶ ἄνθρωποι παραπεσόντες ἀπροσδοκίτως ἐν μέσῳ τῆς κραταιᾶς τῶν στοιχείων πάλῃς.

Ὁ τρόμος αὐτὸς ἀπὸ τῶν φημιζομένων σπαρακτικῶν ἐπεισοδίων παρακολουθεῖ τὸν προσκυνητὴν καθ' ὅλην τὴν ἀγρυπνίαν, ὅστις τότε μόνον καταπαύει, ὅταν αἰσίως καταβαίνοντες οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι μοναχοὶ ἀναπνεύσωσι κάτω εἰς τὴν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον τοῦ κινδύνου αἰσθάνονται τὴν χαρὰν ἀπὸ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς πανοράματος, τὸ ὁποῖον μένει ἀλησμόνητον πλέον εἰς ὅλην τὴν ζώην.

«Μὲ τοῦ βοριᾶ τὰ κύματα»

Ἀλέξανδρος Μωραΐτιδης

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Ἡ « Παναγιὰ ἡ Γοργόνα » εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρτιότερα νεοελληνικά μυθιστορήματα. Ὑπόθεσίς της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μικρασιατῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σὲ μιὰ παραλία τῆς Λέσβου, ὅπου σιγὰ-σιγὰ χάρη στὴν ἐργατικότητά τους δημιουργήσαν ἓναν ἀξιόλογο συνοικισμό ψαράδων.

Ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ὑφέιλεται στὸ μικρὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας », ποῦ εἶχε χτιστῇ σ' αὐτὴ τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἓναν βράχο, μὲ τὴν παράξενη εἰκόνα ἑνὸς ἄγνωστου ζωγράφου, ποῦ παρίστανε τὴν Παναγιὰ μὲ σῶμα Γοργόνας (μισὴ γυναῖκα, μισὸ ψάρι).

Οἱ χαρὲς κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἐλπίδες κι οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μὲ κύριο πρόσωπο τὴ Σμαραγδὴ, μιὰ κόρη ὁμορφῆς καὶ γεμάτης καλοσύνης, ποῦ τῆς ἀρέσει ἐξαιρετικὰ ἡ θάλασσα, προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Ἡ Σμαραγδὴ ἐπειτα ἀπὸ διάφορα ἀτυχήματα γίνεταί καλογριά στὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας ».

Παραθέτομε τὴν περιγραφή τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες.

Ἡ ὁμορφιά, ποῦ ἔχει ἀπὸ φυσικὸ τοῦ ὁ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νὰ τὴ βλέπῃς καὶ νὰ σαστιζῇς μὲ τὴν πλούσια καρδιά τοῦ Θεοῦ.

Τούτη ἡ αἰολικὴ ἀκρογιαλιά δὲ λέει νὰ χάσῃ τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρη της, θέλεις ὁ Αὐγουστος καίγῃ τὸν κόσμον, θέλεις ὁ χειμῶνας τὸν βαρᾶ. Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπ' τὰ βουνὰ κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιालό, ἢ στεριὰ κυματίζεται σερπετινὴ σὰν τὸ πέλαγο κι ἀπὸ παντοῦ κατηφορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι, καὶ τὰ νερὰ φουρφουρίζουνε βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιάλι.

Ὁ ἐλιώνας σκεπάζει τὰ βουνά, φυλλουρίζει χειμῶνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιᾶς ἀντιφεγγιές. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιὰ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἓνα χρῶμα μαργαριταρί, σὰ νὰ μουσκεύτηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγουστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγκαδιὲς εἶναι στολισμένες μὲ ὁλόισες λεῦκες, ποὺ ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς Μουριάς, ἀράδα ἢ μιὰ πίσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ σὰν πάρῃ νὰ τὶς κιτρινοφυλλιάσῃ τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ πῆραν φωτιά οἱ ἀσημένιοι κορμοὶ τους καὶ τινάζουν χρυσὲς φλόγες.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ἡ Ἑλλάδα κι ἡ Ἀνατολὴ σμίγουν τὶς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρη καὶ τὸ νόημα τῆς γῆς τους. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τότε πιῆς στὸ ποτήρι, κι ἡ θάλασσα, ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω της καὶ μυρίζει ἡ ἀγνὴ ἀνάσα της. Εἶναι παστρικὰ τὰ νερὰ σὰν ἀγίασμα καὶ στὸν πλουμιστὸ πάτο δείχνει ἓνα - ἓνα ὅλα τὰ χρωματιστά της πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀνθάκια τοῦ βυθοῦ.

Ἀνεβαίνει στὰ ράχτα, γυρίζεις μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἓνα γύρω στεριᾶς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. Ἐνα ἀναγάλισμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρύζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα χῶματα, ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὰ νερά. Ὁ ἐλιώνας ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιά σὰν βάγια. Ἀπὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ἡ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τὶς ὥρες τρέμει ἡ καρδιά τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς, κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ἡ κακία, τόση κακία, σὰν τὸ σκουλήκι τ' ἀκοίμητο, μέσα στὸ ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριάς εἶναι ψηλά, στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνονται ἄταχτα, μιὰ κουβάρα, ἀνάμεσα στὶς ἐλιές καὶ στὶς μυγδαλιές, σὰν ἓνα κοπάδι ἀρνιά, ποὺ σκόρπισαν ἄλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾷ κανείς σὲ μιὰν ὥρα. Ὅμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τὴ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τὴ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιά κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. « Καθίστρες » τὶς λένε κι ἐκεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάντες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πράμα μὲ τὰ ζά τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῇ τὸ φορτωμένο ζωντανό, νὰ ξαποστάση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τὴ νύχτα μόνο οἱ ψαράδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι πού κοιμοῦνται στὰ καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατοροὶ πού ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμιὰ κοινοτικὴ σύναξη τοῦ συνεταρισμοῦ « Ἡ Ἀθηνᾶ ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στὴ Σκάλα. Ἕνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερεις πρέσες. Στὰ ἐλιομαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυssινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβεῖο.

Ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ξυπνητήρι τὴ μπουρὸ τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, πού ὀργιάζει μέσα ἀπὸ τὴ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνὴ της γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μεμιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιά σιδερένια καρφιὰ κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ πονηρὰ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιὰ στὴ ράχη, « τέμπλες » τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζά, τὸ ἴδιο τραγουδιστὰ :

—Ντὲ μπρέε, ντὲ !

Εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνεήντα ὀχτῶ χωριά τοῦ νη-
σιοῦ. "Ὀλος ὁ κόσμος, ἓνα ψυχομέτρι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες
φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμονται. Ἀπὸ τὸ
λιανὸ κλωνὶ τῆς ἐλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζήση τους.

Οἱ ψαράδες κάτω τὰ περνᾶνε πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγουρα.
Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερεύει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο
ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμῶνας, τὸ
πέλαγο μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ
στεριά. Τὶς κουρνιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρά μαδέρια, ὥς νὰ
μερέψουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριάς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι
καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ ψαραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πράμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς νὰ
κεφαλῶνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρῃ ἡ φρέσκια τραμουντά-
να ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμύτιοῦ καὶ ταράξῃ τὸ ντουινά. Εἶναι κι
ὁ καβο-Μπαμπὰς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα τῆς
Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες ἀπὸ τ'
Ἀγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα
ποὺ σιμώνει ὀλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ
σκοτεινὴ γραμμὴ τῆς κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιούνια καμουτσιὰ σκί-
ζουν τὸν ἀγέρα ποὺ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμένα κύματα νὰ ση-
κώνονται ὀλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τότες νὰ θωρῆς καὶ νὰ σα-
στίξης, σὰν ἀντρεῖψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν'
ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε
ὁ κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιῆς, εἶναι σημαδεμένα
ἀπὸ τὶς χτυπιές. Ἡ πέτρα σφουγγάριασε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ παραδαρ-
μὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ βασανισμένα στέρνα τῆς.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιᾶς μουλωχτά,
πυργῶνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξη τὰ πολε-
μικά τους φουστάτα. "Ὅσο σιμώνουν τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα
στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα
ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχονται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανι-
κὴν ὀργή. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν γουχιάζοντας

πέφτουν κατάστηθα πάνω στο βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερό χτυπιοῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὥς ἀπάνω, καβαλικεύουν τὸν ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνονται τότες ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπεις καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἓνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, ποὺ σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

“Ὀλη τὴν ὥρα ποὺ βαστᾷ ἡ μπαλαιοσιὰ, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχουν μέσα τους. “Ὁμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιὰ. Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαῦρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμό. Ὁ ἀγώνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμη, ὅπως ἓνα θερίο. Βογγᾷ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντὴ, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στὴ θάλασσα. “Ὅσο πιὸ βαριά τὸν δέρνει ἡ ἀνεμικὴ, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργώνει τὰ στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πὼς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδιὲς πλάτες του διαφεντεύει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκάικα, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφριά τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιπάζονται πάνω στὰ διπλὰ τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζᾶ τ’ ἀγαθὰ καὶ δυνατὰ, ποὺ τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γεναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάσουν οἱ μπουράσκες, ποὺ ῥχονται καταδῶ ἀπὸ τ’ ἀκρογιαλὶα τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι ποὺ σκεπάζει τὰ σύμπαντα κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἄνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπές, τὰ τινάζει στοὺς τοίγους, πετροβολᾷ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματόσκοινα κλαῖνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολύεται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει μὲ τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρα ποὺ κρατᾷ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι κι ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾷ ξεφρενιασμένα.

Ἄκοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸ κι οἱ Μουριανοί. Ἀνοίγουν οἱ ναυτικοὶ κάτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζονται, σηκώνονται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγουνται, θυμιάζουν τὰ κονίσματα καὶ σταυροκοποιοῦνται.

—Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζη τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια ποὺ ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια ποὺ λείπουν σὲ ταξίδια. Λὲν ἓνα «πατερημὸ» γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινοὺς, ποὺ βολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσση καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πάν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ ποὺ τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίσει ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα ποὺ ἔρχεται, νὰ σαρώνη πάνω ἀπὸ τὶς κορφὲς τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνέμιξη μεσουράνα. Ἡ ἀλίσσᾳ χνὴ σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾷ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἀσπρίζουν τότες τὰ κεραμίδια ἀπὸ τ' ἄλάτι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούραση βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἡ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιὰ τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστός μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἡσυχος. Φορᾷ στὴν κορφὴ του, μετερίζι μάχης, τὸ κλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾷ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, ποὺ δὲν ἔχει σημαία. Φορᾷ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσουκιά, ποὺ ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἔχει μιὰ παλικάρισιαν ὁμορφιά τέτοιες ὥρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ξανοίξη ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζη ἡ ἀνοιξη, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἥμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νιώθεις τὴ ζωὴ της ν' ἀντιχτυπᾷ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσουκιὲς θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινασμένες

ρίζες ως μέσα στην καρδιά του βράχου, να βυζάζουν από κεί το πικρό και άρμυρο γάλα που τις θρέφει. Χαράζεις με το σουγιά το κοκκινωπό βλαστάρι και ό άσπρος χυμός πήζει πάνω στο λεπίδι.

Κάτου στὰ ριζοθέμελα του βράχου κουνιούνται με το μυστικό ρυθμό του βυθού στεφάνια από χλωρά φύκια. Κρεμάζουν μικρούς καρπούς, σαν μαργαριτάρια περασμένα σε κόκκινη μεταξωτή κλω- νιά, άπλώνουν προς τ' άπάνω τσαμπιά από κοκκινωπούς κόμπους, χοντρούς σαν άγριοκέρασα. Πάνω στις στρογγυλές πέτρες που άσπρουλιάζουν από μαλακό χνούδι, σαλεύονται τουφες από φύκια τρυφερά σαν προφαντά μαρούλια. Στις κουφάλες με κλαψιάρικες φω- νές οί γλάροι, άδιάκοπα πεινασμένοι και καυγατζήδες, κι ανάμεσα στα παχιά ούβρια κυνηγιούνται οί γύλοι, οί πέγκες, οί λαπένες, όλα τὰ πετρόψαρα με τὰ χαρωπά και ζωηρά χρώματα. Στόν άφρο γυρίζουν μεγάλα κοπάδια από μικρά κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στο φώς που τὰ μαγεύει και κάθε που γυρίζει το σμάρι ν' αλλάξει δρόμο, οί κοιλιές τους άσημίζουν στόν ήλιο.

Οί ψαράδες γυρνώντας από τὰ καλάρισμα ανεβαίνουν και κρε- μάζουν στους τοίχους τής Παναγιᾶς τὰ βρεγμένα δίχτυα. Άπό τὰ όρθια σταυρωτά κουπιά τὰ κρεμοῦν, από το άλμπουρο τής σημαίας κι από το σίδερο του καμπαναριού. 'Ο άγέρας τ' ανεμίζει σαν πέπλα. Είμαι βαμμένα σε βραστό πευκόφλουδο κι έχουν το χρώμα του σκου- ριασμένου σίδηρου. Πολλές φορές είναι τόσα, που ζώνεται μέσα όλά- κερο το ξωκλήσι. Καμιά άλλη Παναγιὰ μέσα στόν κόσμο τής Χριστια- νοσύνης δε φορεῖ ποτέ τέτοια πέπλα έξόν ή Παναγιὰ ή Γοργόνα.

Έχει κι ένα ίσωμα πάνω στα ράχτα. Έκεῖ, ανάμεσα ούρανοῦ και πελάγου, έρχονται και καθίζουν άντρες και γυναῖκες. Μπαλώνουν τὰ χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τὰ σκοινιά, μερεμετίζουν τὰ σκισμέ- να πανιά. Κάθονται σταυροπόδι ένα γύρο και δουλεύουν. Φοροῦν στό 'να χέρι γάντι από κάλτσα. Πολεμοῦν με κάτι χοντρές σα- κοράφες, περνοῦν τῖς καινούριες θελιές με μικρές ξυλένιες σαῖτες. Λίγα είναι τὰ λόγια τους τήν ώρα τής δουλειᾶς. Ποῦ και ποῦ κανέναν ν' άνοιξη το στόμα να πῇ ένα λόγο, να χωρατέψη ένα χωρατό.

«Η Παναγιὰ ή Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

4. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τή στιγμή που ξεκινᾷ κανείς για τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμα του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά που πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπρονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, που ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματική, τὴν ἐμπορική, τὴν βιομηχανική τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἄγῳνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἡρωισμούς, θαυμαστά φανερώματα μιᾶς ψυχῆς, που εἶναι πλάσμενη ἀπὸ ἄγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιωνίας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, που γεννιέται μέσα στὴν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῇ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάχτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ αἰσθανθῇ ζωντανὴ καὶ ὁλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, που κατηγορίζει μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴ ψυχὴ, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιότητα στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικόν, που δυσκολεύεται κανεὶς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκταση καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἄλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότερο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς δὲν κατόρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολοντί ἰδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγότερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλοὺς, μολοντί ἔφτασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφῇ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναῖκα του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιορισμένη ἴσαμε τῇ Ρωμαϊκῇ κατάρκτησιν.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβάσματα, ἡ Ἑδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὁλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσὴ μετριότητα τὴν προοδευτικὴν τῆς ἀνάπτυξιν. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασίαν τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως, τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίαις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρῃ στὴν ὀργάνωσιν των μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνησιν τοῦ ἐμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριότατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ κάμῃ τὸ σύντομον γύρον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῇ κοντὰ στὴ σημερινὴ «Καμάρ», τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα, καὶ θὰ συλλογιστῇ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτότερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὕτῃ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμον τρᾶμ μὲ τὰ ἐκνευριστικὰ του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλον πλήθος τοῦ αἰῶνα μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαῖκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρύβροντον βῆμα, ποὺ ξεκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνῃ καὶ τὸ σάλαγον τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμον τῆς στεριᾶς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἑγνατίαν, αὕτῃ τὴν ἴδιαν ὁδόν, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινούς ἀκραίους σταθμούς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνησιν ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὁλόκληρην ἱστορίαν γραμμένην μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγον πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. Ἄμα τὴν προσπερνᾷ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμὴ πηγαίνοντας στὴν καθημερινὴν του ἀπασχόλησιν, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕψος της καὶ τὸ νόημα της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπῃ ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασίαν του τὴν ἀντίληψιν, πὼς πέρα μακριά, στὰ βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαίαι καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογυαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

ἀσπίδες καὶ λόγχες. Εἶναι ἡ ψευδαίσθησις τῆς ἱστορίας, ποὺ ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολυτιμο καὶ πολυκύμαντο πῖνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσὸ καρφὶ τεχνουργημένο μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία ποὺ γνώρισε ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία ποὺ ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, ποὺ εἶδε μὲ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζῃ τὸν ἵππόδρομό της στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ποὺ αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾷ σὰ θανάσιμο ρίγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων της.

Ἄμα σκαρφαλῶντῃ κανεῖς, περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα, στὰ ὕψη τοῦ Ἑπταπυργίου, ποὺ μοιάζει μὲ καστροθεμελιωμένη καὶ καστρωγυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζῃ κάτω, στὰ πόδια του, τὴ θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνέρα καμπαναριὰ καὶ μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι' αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μὲ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὀρμητικὸ ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιώδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ὁλόκληρῃ ἡ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπέραντο βυζαντινὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ἱστοριοδιφικὴ καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴ του πείνα, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὲς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὄνειρευτῇ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομπὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιονοστοιχίες, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῇ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικές ἢ θολωτὲς ἐκκλησίες, νὰ εὐφρανθῇ μὲ τὴ γραφικὴ ἁρμονία τῶν κομποτεχνημάτων ποὺ δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῇ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντὴ θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνει πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μεγάλος ναὸς τοῦ πολιοῦχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μετὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὴς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, ποῦ πολυάριθμα τῶρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλίας ὁμορφίᾳς τῆς καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ γιορτάσῃ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνιά της, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἵωνα μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδική «ροτόντα», ποῦ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τὴν πολλαπλὴ ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν Ἁγία-Σοφία ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερὴ φεγγοβολία, στὴν Ἁγία-Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τοῦ μνηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μετὰ εἴκοσι τέσσερις κολόνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μετὰ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνῃ ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφίαν της, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν Ἁγία-Κυριακή.

Ὑστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβασμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ὄλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποῦ ἁγίασε καὶ ὥραϊσεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένο γιὰ τὴ σπάταλη ἀρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμήσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τοῦ σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνικὴ, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὁλωσδιόλου διαφορετικὴ, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτὴ, ποῦ ἐνώνει τὸ Ἑπταπύργιο μετὰ τὴ νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτονιὲς τῆς

δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτῃ χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριὰ ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικά μεγαθήρια τῇ θάλασσᾳ· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ «πλῆθος», πού περνάει τὴ δύσκολη καὶ τὴν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλαί στὴν παλιά Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῇ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀένανης παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῇ, νὰ τὴν αἰσθανθῇ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὀλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμιστρία κάθε εἵδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτεῖες ἀκριτικές καὶ σὲ χωριὰ χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωερὴ κίνηση τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήσῃ, πού δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὁποιαδήποτε, τὴν ἀνεργὴ καὶ τὴ δυσκίνητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο πού ξεκινáει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὀριζόντων, τὸ πολυχρῶμο πλῆθος, πού κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχεριά.

Ὁ χωριάτης, πού βασανίζεται ὅλο τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβῃ καὶ θὰ σταματήσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νά πάρη ἐκεῖ τὴν ἀνάσα του καὶ νὰ σχεδιάσῃ τὴν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῇ ἀπὸ καλύτερο γιαντρὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί τοῦ εὐπορου σπιτιοῦ θὰ σπουδάσῃ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θὰ ράψῃ τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράσῃ τὰ προικιά της, θὰ κάμῃ τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἓνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοὶ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνηση καὶ συναλλαγὴ, φλογίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρυ σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμον ποὺ περνᾷ, τὸν κόσμον ποὺ στέκεται στὶς προθῆκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμον ποὺ προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νὰ κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιὲς τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποὺ ἀνάβει τὰ φῶτά της. Ἕνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἓνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχοὺς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. Ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματο τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἄνθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστικὴ τους ἐμβρίθεια στὴ φλογισμένη ἄσφαλτο. Ὑπάλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδῇ.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποίκιλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ ὀρισμένες της τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιον ἄλλο ὕψος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἓνας κόσμος ποὺ τῶρα δημιουργεῖται, ποὺ τῶρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἑκφραση, νὰ πλάσῃ μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποὺ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νὰ ξαναπλάσῃ τὸν ἑαυτό της, δέκα

έφτα χρόνια από την μικρασιατική καταστροφή, που τῆς πρόσφερε ἓνα πλῆθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, ὀργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλη μὲ ἀνοιχτοὺς καλοστρωμένους δρόμους, μὲ δροσεροὺς κατὰ-φυτους κήπους, μὲ οἰκοδομικὰ μεγαθήρια. Ὁλὴ ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπὸ μιὰ τεράστια οἰκοδομικὴ χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σὲ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, πού ἐσχεδίασε τοὺς μεγάλους καὶ εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, πού ἀνοιξεν εὐχάριστες πλατεῖες, πού δημιούργησε κήπους, καὶ ἀνάδειξε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακὴ λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἓνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, πού μαζεύονται κάθε βραδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φλυαρήσουν ὁλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσικὴ, νὰ ἴδουν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε μὲ τὴ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἱλαροτραγικὸ δράμα τοῦ πλῆθους, πού ξεχύνεται ἀπὸ τὶς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιὰ σπίτια τοῦ Ἑπταπυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμοὺς, γιὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν πλήξῃ του· εἶναι τὸ δράμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππείου, πού τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πείρα ἢ παρατήρηση, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλῆθος θὰ κινδύνευε νὰ πέσῃ σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικός. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογῆς - λογῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, πού τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυφὴλ πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, πού ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, πού θέραπεύουν μὲ πολὺχρονη πείρα τὸ θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, πού ἀφομοιώθηκαν πιά μὲ τὸ ντόπιο πλῆθος καὶ σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοτὴ καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

«Ἕλληνικοὶ Ὅρίζοντες»

Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η Ζ Ω Η

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιοῦν στὴν κελαηδού-
σα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ
κέρατα σὰν κλάδους, καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἓνα κοτσύφι
σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

Ἄ! ζωή, τρελή πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλοσύνη πού κρύβεται, εἶν' ἓνα
ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος πού τὸ ἐζωγρά-
φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἓνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

Ἄ! ζωή, ωραία πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Ἀπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως
ὄνομα, στιγμές πουλάκια ἦρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντίλι τῆς χωρια-
τοπούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἓνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ
εὐχαρίστηση ...

Ἄ! ζωή, εὐτυχισμένη πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλ-
λου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κό-
σμου ...

Κι ὅμως τώρα πού βράδιασε, δὲν ξέρω γιατί ὅλα στὸν κόσμο
συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατί τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σὰν ἓνα
μεγάλο νόημα...

Κι ὅμως τώρα πού σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

τὸ νόημα τοῦτο ποὺ τὸ εἶχανε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὐριο μὲ τὸν ἥλιο, αὐριο μὲ τὶς χαρές...

Ἄ! ζωή, ἀσυλλόγιστη ποὺ εἶσαι! Ἄ! ζωή!

« Πεζοὶ Ρυθμοὶ »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στοὺς σοφοὺς, ποὺ χάνονται ζητώντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἓνα γνωστό τους μυστικό.

Ἄπο τῆς μάνας τὴν ἀγάπη πρωτοβγήκε στὸν κόσμο τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλάσματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνο τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιά μὲ τὸ παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί ; Ὁ συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τὸ ἔκανε νὰ λησμονήσῃ κάθε φόβο, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ' ἄφηνε ἀπὸ κοντά του τὸ παιδάκι. Τὴ νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὕπνο του γλυκό. Καὶ τὴν αὐγὴ παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὀρεξὴ του ἄλλαζε σκοπὸ κι ἐκεῖνο. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ—ἄλλο ἀγάπης γέννημα—γινόταν χαμόγελο καὶ χάδι, γινόταν φιλή. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρήνος τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζί μὲ τὸ παιδί. Τὰ ἔτρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάνας ἡ ἀγάπη μὲ τὸ φιλή καὶ μὲ τὸ γάλα της.

Ἀφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἀτολμει στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μὲ τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παιδιοῦ κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς

ἔκανε δικές του. Καὶ βότανα τὶς ἔκανε καὶ φίλτρα στὸ γλυκὸ τοῦ σύντροφου. Τόσες αὐτὸ τοῦ ἔβρισκε παρηγοριές, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ ἔλεγε ἀκόμα τὸν κρυφὸ καημὸ του, ποὺ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε. Καὶ μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ ἔχυνε τὸ βάλαμο μὲς στὴν καρδιά. Μαντευε τοῦ νοῦ του τὶς λαχτάρεις, πρὶν ὁ ἴδιος τὶς νοιασθῇ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφὰ ποὺ τοῦ φανέρωνε. Καὶ γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρὸ.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

«Λόγοι κι Ἀντίλογοι»

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἶρει τὴν κεφαλὴν τῆς πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσον βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν δῦται, οὐδὲ μαργαρίται ἤθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τοῦ ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διφυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατεῖχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπείχετο ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχεν ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνῃ ἢ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

«Ἐργα», τ. Ζ'

Ἐμμανουὴλ Ροΐδης

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναιότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλὰ σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δὲν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε ἰδέες. Χρειάζεται διὰ τὴ στερέωσή τους εἰς τὸ πνεῦμα μας καὶ νὰ τὲς διατυπώνωμε μὲ φράσεις ρητὲς καὶ γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴν διατύπωσή τους ξεκαθαρίζονται καλύτερα, γένονται φανερώτερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς γινόμαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ὁ φιλάργυρος, μὴν ἡξέροντας νὰ ἐκτιμῇ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινὴ τους ἀξίαν, «ζῇ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλούτου.

Ἀπ' ὅσους σὲ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποὺ σὲ γνωρίζει, εἶσαι σύ.

«Στοχασμοὶ»

Ἀνδρέας Λασκαρᾶτος

5. ΘΡΥΨΑΛΑ

Ὁ ἐγωιστὴς ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῇ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλὰ. Ἴσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ. Ἄς προσέξουν οἱ ἄλλοι νὰ μὴν πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νὰ αἰσθανθῇ κανεὶς τὴν ἰδική του εὐτυχία, πρέπει νὰ παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει τὸ ἐρημοκλήσι στὸ Χρόνο· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιές ποὺ μὲ ἀγκαλιάζουν, θέριψέ μου τὴ βελανιδιὰ ποὺ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποὺ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποὺ μὲ δροσιζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποὺ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχειὸ μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καὶ τὸ σήμαντρό μου . . .

Ἔτσι θὰ ἔρθῃ κανένας διαβάτης νὰ ξεκουραστῇ καὶ ἴσως νὰ μπῇ καὶ μέσα νὰ προσκυνήσῃ. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νὰ χρυσώσῃς τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώσῃς καὶ τίς εἰκόνες μου · ἔτσι θὰ ῥθῃ καὶ καμιά καλλιτεχνικὴ ψυχή, ἀπ' αὐτὲς ποὺ γνωρίζουν νὰ προσεύχωνται.

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλου

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἀδικιᾶς σπιυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώσῃ δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάσῃ.

Ἀκούμπα, ἂν θέλῃς νὰ βαστιέσαι.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ' ἁλώνι φαίνεται.

Ν. Γ. Πολίτου «Παροιμίες»

ΙΧ. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

Ἦμεθα τότε μιὰ εὐθυμη συντροφιά νέων εἰς τὰ Χανιά, ποὺ εἴχαμε κοινὴν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱππασίαν. Εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς πόλεως ἕνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἓνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περὶχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴ νεανικὴ μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἑμπόδιο, ποὺ συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἦτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιά φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρά τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἑφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἐπειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἡμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸ Καλὲ - Καπισὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

Ὅσες φορές στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπῆτι τοῦ ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγωμε. Ἦμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζεν ἱατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανὸς μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε ποῦ μᾶς ἐβλεπε νόμιζε πὼς ἐβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ 'κανε μεγάλη λύπη. Ἀλλ' ἦτο καὶ καλὸς καὶ εὐθυμος ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἐξήντα χρόνια, κι εἶχε ἐξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε ;

Ἀλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἐφοβούμεθα. Ἄμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στήθη, ποὺ τὰ 'χε ἀνοικτά, ὅπως τὰ 'χαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιορίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε : «στὴθος μάρμαρο». Ἀλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοὴ μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἰμοπτυσίαν.

Μιά μέρα ἔρχεται ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμαστε ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεῖα του. Τὸ χωριὸ δὲν ἦτο μακριὰ κι ἐξεκινήσαμεν πεζοί. Μαζί μας ἦρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλῆς. Ὁ Ζαμαλῆς θὰ ἦταν ἐξηντάρης, ἀλλ' εἶχαμε μαζί του θάρρος σὰν νὰ 'τονε τῆς ἡλικίας μας, γιατί ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὰ μουστάκια του, ποὺ διετηροῦντο κατάξανθα, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ,τι ἦτο.

Στὸ δρόμο δὲν ξέρω σὲ ποιὸν ἦρθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφωνήσαν ὅτι ὁ καταλληλότερος διὰ νὰ αὐτοσχεδιάσω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον ἦμουν ἐγώ. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

—Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἐξεφώνησα ποτέ μου λόγο ;

—Μήπως ἐμεῖς ἐξεφωνήσαμε ;

—Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ ; Ἦταν ἓνας γεωργὸς ἀγράμματος, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πῶς ἦτο καλὸς ἄνθρωπος.

—Αὐτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἶπεν ὁ Ζαμαλῆς.

—Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε γιὰ νὰ γεμίσουν ἓνα ἐπικήδειο. Ἄν ἤξερα τουλάχιστον πῶς ἐπολέμησε . . .

—Θὰ 'χη πολεμήσει· ἀμφιβάλλεις; εἶπεν ἓνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λὲς πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 ἢ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη.

—Δηλαδή τότε ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἶπε κι ἐγὼ ὁ Ζαμαλῆς. Δὲν τὸ ξέρετε πῶς ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε χωρὶς ν' ἀνοίξη μύτη ;

—Τέλος πάντων, ἂς πῆ πῶς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θὰ 'χη πολεμήσει· δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιᾶ ἐβγάλαμε ἀγωνιστὴ τοῦ 21 ἓνα γέρο, ποὺ δὲν ἤξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι.

Ὁ νέος ἐκεῖνος εἶχε κάμει τὸ γυμνάσιον στὸν Πειραιᾶ. Καὶ μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου, τὸ βρῆκαν πρόφαση, γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἶπαν λοιπὸν στοὺς καθηγητὰς ὅτι ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεῖα τοῦ καμμένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. Ὁ γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδειαν, ἓνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήσῃ ποίημα· καί, γιὰ νὰ ἔχη τί νὰ πῆ, ἐχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Καὶ ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ἴδου καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ Ἀγώνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὄπλον, πού εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καη-
μένος ὁ μπαρμπα - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε
τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλῆς μᾶς εἶπε :

— Μὰ σέ κηδεῖα πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σέ γάμο ;

— Τί θέλεις, νὰ κλαῖμε ἀπὸ τώρα ; τοῦ εἶπεν ἓνας ἀπὸ τοὺς φίλους
μου. Ἔχομε καιρὸ νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ
ἐξυμνῇ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετὰν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλῆς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπε-
τάνιου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν.
Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολου-
θήσαμε κι ἐμεῖς. Ἀλλ' εἶχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, πού ἔπρεπε
νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερὸ
ὕφος πού ταίριαζε στὴν περίστασι. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτωμαι
τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατὰφερνα. Ἔστιβα τὸ μυαλό
μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἐτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικη-
δεῖους πού εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα,
πού δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἀλλ' ἐκεῖνο πού φοβόμουν περισσότερο, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανό-
μουν ὅτι ἡ εὐθυμη διάθεσις, πού εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνι-
γῇ ὁλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαι-
νόταν ὅλα ἄστεϊα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνηλογήματα τῆς χήρας καὶ
τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ
ἐπιστάτης, πού ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα,
καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, πού ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς
νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη
τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγῃ κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, πού πήγαιναν
μαζί μου. Δὲν μπορῶ. Ἄς μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἄς μὴ μιλήσῃ κανεὶς.

— Τώρα πού τό ἔπαμε στὴν οἰκογένεια ;

— Εἴπατε στήν οἰκογένεια πῶς θά βγάλω λόγο ἐγώ ; εἶπα μὲ ἀπελπισίαν. Ἄς εἶναι, μ' ἐπῆρατε στοῦ λαιμοῦ σας.

— Μὰ γιατί ; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νά βγάλῃς λόγο στα Χανιά ; Σ' ἔνα χωριό θά μιλήσῃς καί θά σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δέ λές ὅ,τι θές ; Ποιός θά καταλάβῃ ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσῃς, καί σά βαρεθῇς λές ἕνα «αἰωνία του ἡ μνήμη» καί τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἄλλ' ἀφήστε με νά συγκεντρώσω τίς ιδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θά ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσο μικρή, ὥστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στοῦ ρήτορα νά πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θά βγάλω λόγο καί μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καί θαυμασμό. Πρώτῃ φορὰ θά ἀκουότανε λόγος στοῦ χωριό τους. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικός καί αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καί μὲ κοίταζε μὲ φθόνον. Καί ἡ μεγάλη σημασία, ποὺ ἐφαίνοντο ὅτι ἐδίδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποὺ ἐπερίμενετο, μ' ἔκαμε νά αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, ποὺ ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καί τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ ῥθε ξαφνικός ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἄλλ' ἐνῶ τὸν ἐβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανὰς νά μὲ γαργαλᾷ. Καί μοῦ ἐψιθύρισε :

— Γιά φαντάσου, ἔτσι πού 'χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίσῃ νά κτυπᾷ γροθιές στοῦ στῆθος του καί νά φωνάζῃ «στῆθος μάρμαρο!». Γιά φαντάσου!

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καί μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἐστρεψα ἄλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δύο φίλων μου καί δὲν ξέρω γιατί καί αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα εἰς τὸ γέλιο, ποὺ μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καί ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἐδάγκωσα τὰ χεῖλη μου. Ἦθελα νά τὰ ματώσω, νά πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, ποὺ γελοῦσε στὴ φαντασίᾳ μου.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νά μοῦ λέγουν : Ὅρίστε. Ἦτο καιρὸς ν'

ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ' ὅταν μοῦ 'παν ν' ἀρχίσω, σκορπίστηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανὸ τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. Ἐμείνα ἀφωνος κάμποσα λεπτά, ποὺ μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μοῦ 'παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμή ἀπλώσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος ποὺ πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῇ.

Ἐπιτέλους κάτι βρῆκα. Ἀρπαξα μιὰ φράση ἑτοιμὴ κι ἐπῆρα κατήφορο : «Θλιβερόν καθήκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ . . .».

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἓνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μοῦ 'κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, ποὺ ἤθελε καλὰ νὰ μὲ καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χεῖλη μου. Ἐπειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα ποὺ 'χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα :

— Ὁ προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἄνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του. Τὰ ὄρη, τὰ ὁποῖα ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωϊκὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἥτις ἠνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγάλωψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερόν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι σ' ἔτρεμαν . . .

Ἐδῶ ἄλλη διακοπὴ.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐπιθύρισεν ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ὁ ὁποῖος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω «σκασμός» ἢ κάτι τέτοιο. Ἐπήγαινα τόσο ὥραϊα. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ . . ., ἄς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἄκροαταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χεῖλη μου. Καὶ ἤμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο ποὺ 'χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; Ἐπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτε-
ρήματά του. Ἀλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποῦ μοῦ ἔφερεν ἡ διακοπή, ἡ
στροφή δὲν ἦτο εὐκολη. Ξεροβήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. «Ὁ
προκείμενος νεκρός. . .» Ἐπειτα μοῦ ῥθε μιὰ ιδέα, ποῦ νὰ μὴ μοῦ ῥχό-
τανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἤρχισα νὰ πλέ-
κω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. Ἐπειτα εἶπα :

« Ποία ὁδὺν θὰ διαπεράσῃ ὡς φάσανον τὴν καρδίαν τοῦ
προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακράν σου εὕρισκό-
μενος θὰ μάθῃ τὸν θάνατόν σου ! Διὰ τί νὰ μὴ εὕρισκεται πλησίον
σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμὰς ; Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπι-
στήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς υἱικῆς του ἀγάπης θὰ κα-
τάρθωναν νὰ σὲ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου
θανάτου . . . ».

Τότε ἓνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος
ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράση :

— Πὲ πράμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή ! Ἀλλὰ κατάφερα
νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποῦ μ' ἀνέβηκε σὰ λόσυγγας στὸ λαιμό.
Ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχεν ὁ ἰδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ
μέτωπό μου. Ἐσώπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ
τ' ἄλλα παιδιά ; Ἀλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ ! Μήπως τὰ
ῥερα καλὰ-καλὰ ; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ
χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— Ὁ Ἀνδρουλιός. . .

— Ὁ Ἀνδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ
ὁποῖος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἡρωικοὺς ἄθλους τοῦ γενναίου
πατρός του . . .

— Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβόλεύς.

— Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος
Μαρία. . .

Εἰς τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη :
«Μπαμπά μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ
θωρῶ μπλιό ! »

Αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστά-
σεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ακράτητη όρμη νά γελάσω, νά ξεκαρδιστώ στά γέλια καί νά μέ πνίγη άγωνία! Καί ό ύποβολεύς τό σκοπό του :

— ‘Ο Νικόλας... ή Γαρουφαλιά...

Τό βλέμμα μου έπεσε πάλι γιά μία στιγμή στόν πεθαμένο· καί μου φάνηκε πιό άξιοθρήνητος καί άπ’ αυτόν.

— Καί τί νά είπω δια τόν Νικόλαον...

Δέν είχα τίποτα νά είπω δια τόν Νικόλαον, άλλ’ ούτε καί μ’ άφήκαν. Άπό τό άπέναντι μέρος, όπου έστέκοντο δύο φίλοι μου, ήλθε ένα φύσημα μύτης, ένα γέλιο πού ξέφυγε άπό τή μύτη, γιατί τό στόμα ήτο φραγμένο μέ μαντίλι. Τό φύσημα εκείνο καί τό μαντίλι πού είδα στό στόμα κάτω άπό ένα μέτωπο χαμηλωμένο, μέ άποτελείωσε. Θύελλα άπό γέλια ξέσπασε άπό τό στήθος μου. Καί σάν άρχισα, ήτο αδύνατο πιά νά κρατηθώ. “Ηθελα νά πώ : «Γαΐαν έχοις έλαφράν», αλλά μόνον ή πρώτη συλλαβή έβγαине άπό τό στόμα μου κι έτελείωσε μέ σπασμό γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μέ άπελπισία καί ζητώ μία πρόφαση γιά νά δικαιολογήσω τήν άσεβή παραφροσύνη μου. Άλλοι μέ κοιτάζουν μέ άπορία καί άλλοι μέ θυμό· καί μόνο οί φίλοι μου δέν μέ κοιτάζουν, γιατί είχαν κρυφτή. Τό βλέμμα μου φτάνει στό φαρμακοποιό, καί στά μουτρα του βρίσκω τήν πρόφαση πού ζητούσα. ‘Ο Ζαμαλής βαφότανε κι άπό τή ζέστη ή βαφή είχεν αναλιγώσει καί μέ τόν ιδρώτα σχημάτιζε κιτρινωπά ρυάκια στό πρόσωπό του.

— Μωρέ βάφεσαι ; τού λέω, γιά νά δείξω τάχα ότι γι αυτή τήν ανακάλυψη γελούσα!

— Δέ μου λές πώς είσαι γιά δέσιμο ; άποκρίνεται ό Ζαμαλής καί σκουπίζεται μέ μεγάλο χρωματιστό μαντίλι.

Γιά νά σκεπάση τό σκάνδαλο ό παπάς, άρχισε νά ψάλλη. Τήν ίδια στιγμή δυό χέρια μ’ έσπρωξαν πρós τά έξω· ήταν ό χωρικός, πού μου ‘λεγε τά όνόματα. Καί στήν πόρτα τής έκκλησιās μου λέγει :

— Τό καλό πού σοϋ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!

«Όταν ήμουν δάσκαλος»

Ίωάννης Κονδυλάκης

1. ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

2. ΕΠΙΛΟΓΙΑ

3. ΤΗΝ ΚΑΛΩΝ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

Ι. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α' - ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά την παράδοσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἐνοπλοὶ ὅπου ᾔθελον, ὁ Ἀλῆ πασὰς παρασπονδῆσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τοῦτων ὁ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίωξιν ἦλθεν εἰς Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς τὰ Ἀγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ἀλῆ, ἀνέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν, διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταέτις θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γιαννάκη· φονευθέντος δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θείου τῆς Νίκζα, πολεμοῦντος παρὰ τὸν Ἀχελῷον, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ περικυκλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

Ν. Γ. Πολίτης

- “Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσούλι,
ὅλες τὴν Ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκληρώθηκαν οἱ ὀρφανές, σκληρώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν’ πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στή μεσούλα τῆς σπαθὶ μαλαματένιο.
Πέντε Τούρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
— Τούρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου,
σέρνω φουσέκια στὴν ποδιά καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
— Κόρη, γιὰ ρίξε τ’ ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωὴ σου.
— Τί λέτε, μῶρ’ παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια ;
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατά τὴν δίωξιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἐγίνε λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸν χωρίον Ρινιάσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἀρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἀλλὰ στίφος Ἀλβανῶν καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23 Δεκεμβρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τοὺς κατοίκους, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποῦ ἀπόντος ἡ ἡρωϊκὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλαν τοῦ Δημουλά, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων τῆς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα τῆς ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιὰν τὸν θάνατον. Πάντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον, τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὕσπιν πυρίτιδα εἶχεν, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάλησαν.

Ν. Γ. Πολίτης

Ἀχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.

Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι ;

Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, οὐδὲ σὲ χαροκόπι,

ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.

Ἀρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν πύργο.

— Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.

Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανιτῶν.

— Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε, κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,

ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.—

Δαυλὶ στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.

«Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιὰ μ', μαζί μου ἐλάτε ».

Καὶ τὰ φυσεκία ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιὰ γενήκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νά 'μουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πῆγαίνα τοῦ ψήλου,

ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι

πῶς πολεμάει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασάδες.

- Πέφτουν κανόνια στή στεριά καὶ μπόμπες τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Καὶ ὁ Μακρὴς τοὺς φώναξε καὶ ὁ Μακρὴς φωνάζει :
- Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα καὶ τὰ βαριά τουφέκια,
καὶ τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεριά καὶ τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεριᾶς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει,
καὶ οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια,
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν καὶ τοὺς διαμοιράζουν.
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καὶ ζωντανούς ἀμέτρους
καὶ λίγοι ξεγλιτώσανε πλέοντας μὲς στὸ αἶμα.

Β' — ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ἔκσχα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου
πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερᾶς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν
μητέρα τὸ μόνον ἐπιζῆσαν τέκνον της, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένην
ἀδελφὴν του, κοινώτατον εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης δια-
δεδομένον εἰς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰῶνος, οἵτινες
τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ν. Γ. Πολίτης

- Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιούς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στ' ἀφεγγα τὴν χτενίζει,
στ' ἄστρι καὶ στὸν αὐγερινὸ ἔπλεκε τὰ μαλλιά της.
Προξενητάδες ἦρθαν ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Οἱ ὀχτῶ ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ἄς τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα»
στὰ ξένα κεῖ πού περπατῶ, στὰ ξένα πού πηγαίνω,
νὰ ἔχω κι ἐγὼ παρηγοριά, νὰ ἔχω κι ἐγὼ κονάκι.
- Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντῆ, μ' ἄσκημα ἀπιλογήθης.
Κι ἂ μόρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἂ μόρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,

- κι ἂν τύχη πίκρα γῇ χαρά, ποιός πάει νὰ μοῦ τὴ φέρῃ ;
 — Τὸ Θεὸ σοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη κι ἔρθῃ θάνατος, ἂν τύχη κι ἔρθῃ ἀρρώστια,
 ἂν τύχη πίκρα γῇ χαρά, ἐγὼ νὰ σοῦ τὴ φέρω».

- Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα
 κι ἐμπῆκε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνες ὀργισμένοι
 κι ἔπεσε τὸ θανατικὸ, κι οἱ ἐννιὰ ἄδερφοὶ πεθάναν,
 βρέθηκε ἡ μάννα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
 Σ' ὅλα τὰ μνήματά ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.
 — Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,
 ὅπου μοῦ τὴν ἐξόρισες τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα!
 Τὸ τάξιμο ποῦ μοῦ ἔταξες, πότε θὰ μοῦ τὸ κάμῃς ;
 Τὸ Θεὸ μοῦ ἔβαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῇ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τὴ φέρῃς».

Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριά κατάρρα
 ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
 Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
 καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει νὰ τῆς τὴ φέρῃ.
 Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστὰ του.
 Βρίσκει τὴν κι ἐχτενίζονταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.

Ἀπὸ μακριὰ τὴ χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.

- «Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στή μάννα μας νὰ πᾶμε.
 — Ἀλίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτῃ ἡ ὥρα ;
 — Ἄν ἴσως κι εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ ῥθω
 κι ἂν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νὰ ῥθω.
 — Ἐλα, Ἀρετῆ, στὸ σπίτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἂν εἶσαι.
 — Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα ποῦ διαβαίνανε, πουλάκια κιλαηδοῦσαν,
 δὲν κιλαηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,
 μόν' κιλαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.

«Ποιὸς εἶδε κόρην ὁμορφὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος !

- Ἀκουσες, Κωσταντίνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
 — Πουλάκια εἶναι κι ἄς κιλαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε ».

Καί παρεκεῖ πού πάγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :
 « Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο, μεγάλο,
 νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ! ».

— "Ακουσες, Κωσταντῖνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια
 πῶς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους !

— Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.

— Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.

— Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἄι - Γιάννη
 κι ἐθύμισέ μας ὁ παπὰς μὲ περισσὸ λιβάνι».

Καί παρεμπρὸς πού πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε :
 « Γιὰ δὲς θάμα κι ἀντίθαμα πού γίνεται στὸν κόσμος,
 τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος ! ».

Τ' ἄκουσε πάλι ἡ Ἀρετὴ κι ἐράγισε ἡ καρδιά της.

« "Ακουσες Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;

— "Αφῆσ', Ἀρέτω, τὰ Πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἄς λέγουν.

— Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
 καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιά καὶ τ' ὁμορφο μουστάκι ;

— Ἐχω καιρό, π' ἄρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιά μου».

Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.

Βαριὰ χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστὰ της χάθη.

Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.

Κινάει καὶ πάει ἡ Ἀρετὴ στὸ σπίτι μοναχὴ της.

Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμένα,

βλέπει τὸν μπάλαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,

βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.

Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστὴ καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα,

καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.

Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν.

« Ἄν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχτρός μου, φύγε,

κι ἂν εἶσαι ὁ Πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,

κι ἡ δόλια ἡ Ἀρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.

— Σήκω, μανούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκιὰ μου μάνα !

— Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πού μοῦ χτυπᾷ καὶ μὲ φωνάζει μάνα ;

— Ἄνοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, κι ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἀρετὴ σου».

Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Γ' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμασὰ ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφωτα τῆς ἐλληνικῆς εὐαισθησίας προϊόντα, κινουῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκίζουν τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηγηνισμένων καὶ τετορνευμένων ἡμῶν στιχουργημάτων.

Σ π. Ζ α μ π έ λ ι ο ς

1

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιὸς ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ραίστη,
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερὸ καὶ παραπνοεμένο·
μήδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μήδ' ἀπὸ παντρεμένες,
τοῦ Χάρου ἡ μάνα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιά, ἄς τὰ κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ἄς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἄντρες,
γιατὶ ἔχω γιὸ κυνηγητὴ, γιατί ἔχω γιὸ κουρσάρο·
οὔλο τίς νύχτες περπατεῖ καὶ τίς αὐγές κουρσεύει,
κι ὁπόβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὁπόβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὁπόβρη κι ἕνα μοναχό, κεῖνον τὸν ξεκληρίζει ».

Μὰ νὰ τον κατέβαινε στοὺς κάμπους καβελάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέτα τὰ 'χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

2

—'Ηλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστὴ μου,
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴν τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες ;

—'Εψὲς προχτὲς τὴν εἶδκα στοῦ Χάρου τὸ σαράι.
'Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε,
κι ἔτρεχαν τὰ ματάκια τῆς σὰ μαρμαρένια βρύση
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα τῆς σὰ μῆλο μαραμένο.

Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
 μάιτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάιτε σὲ καλντιρίμι,
 μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιὰ ἔπεσε κι ἐραϊστή.

Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει :

«Τί ἔχεις, κόρη, πὺν χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
 καὶ τρέχουν καὶ τὰ μάτια σου σὰ μαρμαρένια βρύση ;

Μὴ σὲ πονεῖ ὅχ τὴ μάνα σου, νὰ στείλω νὰν τὴ φέρω ;

— Δὲ μὲ πονεῖ ὅχ τὴ μάνα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.

— Μὴ σὲ πονεῖ ὅχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;

— Δὲ μὲ πονεῖ ὅχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,

μόν' μὲ πονεῖ ὅχ τὸ σπίτι μου κι ὅχ τὸν Ἀπάνω κόσμο.

— Ἀ σὲ πονῇ ὅχ τὸ σπίτι σου, πλιά δὲν τὸ ματαβλέπεις ».

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. — ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
ποῦ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

3

Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή ,
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἐλα πάλι » νὰ σοῦ πῇ.

4

Ἀργεῖε νὰ ἴθι ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ὅσκιαζέ ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5

Δυστυχής ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λές
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6

Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπαι τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7

κι ἔλεες «πότε, ἄ ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἑρμιές ; »
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές.

8

Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλαίματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἷμα
πληθὸς αἷμα ἑλληνικό.

9

Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10

Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχή·
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεῖα τὲς κουρταλῇ.

11

Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια
ἄλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12

Ἄλλοι, οἰμέ ! στὴ συμφορά σου,
ὅπου ἐχαίροντο πολὺ,
«σύρε νὰ ἔβρης τὰ παιδιὰ σου,
σύρε», ἔλεγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει όπίσω τό ποδάρι
καί όλογλήγορο πατεΐ
ή τήν πέτρα ή τό χορτάρι
πού τή δόξα σου ένθυμεί.

14

Ταπεινότατη σου γέρνει
ή τρισάθλια κεφαλή,
σάν πτωχοΰ πού θυροδέρνει
κι εΐναι βάρος του ή ζωή.

15

Ναί· άλλα τώρα αντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μέ όρμή,
πού άκατάπαυστα γυρεύει
ή τή νίκη ή τή θανάη!

16

Άπ' τά κόκαλα βγαλμένη
των Έλλήνων τά ιερά,
καί σάν πρῶτα άνδρειωμένη
χαΐρε, ω χαΐρε, Έλευθεριά!

17

Μόλις είδε τήν όρμή σου
ό οΰρανός, πού για τς έχθρούς
εις τή γή τή μητρική σου
έτρεφ' άνθια καί καρπούς,

18

εγαλήνευσε· καί έχύθη
καταχθόνια μιá βοή
καί του Ρήγα σου άπεκρίθη
πολεμόκραχτη ή φωνή·

19

όλοι οί τόποι σου σ' έκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καί τά στόματα έφωνάξαν.
όσα αισθάνετο ή καρδιά.

20

Έφωνάξαν ως τ' άστέρια
του Ιονίου καί τά νησιά,
καί έσηκώσανε τά χέρια,
για νά δείξουνε χαρά,

21

μ' όλον πού 'ναι άλυσωμένο
τό καθένα τεχνικά
καί εις τό μέτωπο γραμμένο
έχει: ψ ε ύ τ ρ α Έ λ ε υ θ ε ρ ι á

22

Γκαρδιακά χαροποιήθη
καί του Βάσιγκτων ή γή
καί τά σίδερα ένθυμήθη
πού τήν έδεναν κι αύτή.

23

Άπ' τόν πύργο του φωνάζει,
σά νά λήη «σέ χαιρετώ»,
καί τή χήτη του τινάζει
τό λιοντάρι τό 'Ισπανό.

24

Έλαφιάσθη τής Άγγλίας
τό θηρίο, καί σέρνει εύθύς
κατά τ' άκρα τής Ρουσίας
τά μουγκρίσματα τς όργης.

25

Εις τό κίνημά του δείχνει
πώς τά μέλη είν' δυνατά.
καί στοΰ Αιγαίου τό κύμα ρίχνει
μιá σπιθόβολη ματιά.

26

Σε ξανοίγει άπό τά νέφη
καί τό μάτι του Άετοΰ,
πού φτερά καί νύχια θρέφει
μέ τά σπλάχνα του 'Ιταλοΰ.

27

καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένους,
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἐκρωζε ὁ σκασμένος,
νὰ σὲ βλάβῃ, ἂν ἤμπορῃ.

28

Ἄλλο ἐσύ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπαῶς·
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισίεις ὅπου ἀγκρικῶς.

29

σὰν τὸ βράχον ὅπου ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνῃ
εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχή
νὰ τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὦ δυστυχιά του,
ὅποιοι θέλει βρεθῇ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῇ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ.

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
καὶ ὅπου φθάσῃ, ὅπου περάσῃ
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

34

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προσενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψῃς πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὅπως νικεῖ,
καὶ ἄς εἶναι ἄρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλασλή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν
γὰ νὰ ἰδῇς πὼς εἰν' πολλὰ·
δὲν ἀκοῦς ποὺ φοβερίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιά;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποὺ θε νὰ ἔβρῃ ἡ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί ;
Τὸν ἔχθρον θωρῶ νὰ φύγῃ
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῇ.

41

Μέτρα...εἶν' ἄπειροί οἱ φευγάτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβῶματα στήν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σ' αὖς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43

Ἀποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ
ἀπὸ ράχη ἐκεῖ σὲ ράχη
ἀντιβούζει φοβερὰ.

44

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθίων,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

"Α ! τί νύκτα ἦταν ἐκείνη
ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμός;
"Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

58

Τότε αὐξάνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα ποὺ ἐβγῇ
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῇ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρέει·
λὲς καὶ ἐκείθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει
πολεμάει νὰ πεταχθῇ.

61

Τῆς καρδίας κτυπίες βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τοὺς ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζάλη,
ποὺ στοχάζεσαι, μὴ πῶς
ἀπὸ μία μεριὰ καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἓνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές !
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὀλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὀλόσχιστα κρανία
σωθικὰ λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμία δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγὴ·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. "Ω ! φθάνει,
φθάνει· ἔως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
 πάρεξ ὅταν ξαπλωθῇ ;
 Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
 καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

.

74

Ἀπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
 τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
 καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοὺ καὶ οἱ κάμποι·
 δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχᾷ
 εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
 εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα
 τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
 τὰ λαλήματα ἡ φλογέρα,
 τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί·

77

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες
 σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιγαλὸ·
 ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικάραδες
 δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

• 78

Ὡ τρακόσιοι ! σηκωθῆτε
 καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς·
 τὰ παιδιὰ σὰς θέλ' ἰδῆτε
 πόσο μοιάζουμε μὲ σᾶς.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
 καὶ μὲ πᾶτῃμα τυφλὸ
 εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
 κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
 Πείνα καὶ Θανατικό,
 ποὺ σὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου
 περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
 ἀπεθαίνανε παντοῦ
 τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
 τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
 ποὺ ὅτι θέλεις ἡμπορεῖς,
 εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
 ματωμένη περπατεῖς.

83

Στὴ σκιά χεροπιασμένες,
 στὴ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
 κρινοδάκτυλες παρθένες,
 ὅπου κάνουνε χορό·

84

στο χορὸ γλυκογυρίζουν
 ὠραῖα μάτια ἐρωτικά,
 καὶ εἰς τὴν αὖρα κυματίζουν
 μαῦρα, ὀλόχρυσά μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει
 πὼς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
 γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
 γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριᾶς.

86

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
 τὸ ποτῆρι δὲν βαστῶ·
 φιλελεύθερα τραγοῦδια
 σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

Ἄπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέσα πού ἀνθισαν οἱ λόγγοι
γιά τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ ἴθε ἐμπρὸς λαμποκοπώντας
ἡ Θρησκεία μ' ἓνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
ὅπου ἀνεῖ τὸν οὐρανὸ,

90

«σ' αὐτό», ἐφώνασε, «τὸ χῶμα
στάσου ὁλόρθη, Ἐλευθεριά»·
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα
μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνὸ
γύρω - γύρω της πυκνώνει
πού σκορπᾷ τὸ θυμιατό.

92

Ἀγρικαίει τὴν ψαλμωδία
ὅπου ἐδίδασκεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἀγίους ἐμπρὸς χυτή.

92

Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ πού πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή,
κι ἄρματ', ἄρματα ταραίζουν ;
Ἐπετάχτηκες Ἐσού.

94

Ἄ! τὸ φῶς, πού σέ στολίζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολή
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τῆ γῆ·

95

λάμπειν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε
«Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὁμέγα ἐγὼ
πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
πού μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῇ
κεῖνη ἡ κάτω ὅπου σᾶς ἔχω
σὰν ὁροσιὰ θέλει βρεθῇ.

100

Κατατρώγει, ὥσὰν τὴ σχίζα,
τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
χῶρες, ὄρη ἀπὸ τῆ ρίζα,
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,
καὶ δὲν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἀνέμου πού πνέει
μὲς στὴ στάχτη τῆ λεπτῆ».

102

Κάποιος ἤθελε ἐρωτήσει :
τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ἀδελφή;
Ποῖος εἶν' ἄξιος νὰ νικήση
ἢ μὲ σέ νὰ μετρηθῇ;

.

105

Κακορίζικοι, ποὺ πᾶτε
τοῦ Ἀχελώου μὲς στὴ ροή
καὶ πιδέξια πολεμᾶτε
ἀπὸ τὴν καταδρομή

106

ν' ἀποφύγετε! τὸ κύμα
ἔγινε ὅλο φουσκωτό·
ἐκεῖ εὐρήκατε τὸ μνῆμα
πρὶν νὰ εὐρήτε ἀφανισμό.

107

Βλασφημαί, σκούζει, μουγκρίζει
κάθε λάρυγγας ἐχθροῦ,
καὶ τὸ ρεῦμα γαργαρίζει
τὲς βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερὰ τετραποδίζουν
πλήθος ἄλογα, καὶ ὀρθὰ
τρομασμένα χλιμιτρίζουν
καὶ πατοῦν εἰς τὰ κορμιά.

109

Ποῖος στὸν σύντροφον ἀπλώνει
χέρι, ὥσάν νὰ βοηθηθῇ·
ποῖος τὴ σάρκα του δαγκώνει,
ὅσο ὅπου νὰ νεκρωθῇ·

110

κεφαλὲς ἀπελπισμένες
μὲ τὰ μάτια πεταχτά,
κατὰ τ' ἄστρα σηκωμένες
γιά τὴν ὕστερη φορά.

111

Σβηέται — αὐξάινοντας ἡ πρώτη
τοῦ Ἀχελώου νεροσυρμὴ —
τὸ χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι
καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

.

122

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

123

Εἰς αὐτὴν, εἶν' ξακουσμένο,
δὲν νικιέσαι ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

124

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ξαπλώνει
κύματ' ἀπειρα εἰς τὴ γῆ,
μὲ τὰ ὅποια τὴν περιζώνει
κι εἶναι εἰκόνα σου λαμπρῇ.

125

Μὲ βρυχίσματα σαλεύει,
ποὺ τρομάζει ἡ ἀκοή·
κάθε ξύλο κινδυνεύει
καὶ λιμιῶνα ἀναζητεῖ·

126

φαίνεται' ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμψιμο τοῦ ἡλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότατου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικίεσαι, εἴν' ξακουσμένο,
στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ·
ὁμως, ὄχι, δὲν εἴν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δυνάμεις σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἴν' πολλές,
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράξης
δυὸ μεγάλα σὲ θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξαίνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχου,
ποῦ σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μὲ τς ἔχθρους τοὺς τῇ Λαμπρῇ,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κεῖς τὲς δάφνες ποὺ ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὅπου ἐφιλήστε
πλέον, ἂ ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμένους
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ὥσάν νά 'τανε φονιάς.

136

Ἐχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὥρες πρῶτα εἶχε γευθῇ
τ' ἅγιον Αἶμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θε νὰ ξαναβγῇ

137

ἡ κατάρρα ποὺ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῇ
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήση
καὶ ἡμπορεῖ νὰ πολεμῇ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἡ καρδιά συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρω εις τὴν Εὐρώπην
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχία·
 προσηλώνεται κατόπι
 στήν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾷ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
 γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
 καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
 στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

Ἄπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
 κάθε δύναμη ἐχθρική·
 ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει
 ποὺ τὲς δάφνες σᾶς μαδεῖ.

143

μία, ποὺ ὅταν ὥσάν λύκοι
 ξαναρχόστανε ζεστοί,
 κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,
 ἄχ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

Ἡ Διχόνοια, ποὺ βαστάει
 ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή·
 καθενὸς χαμογελαίει,
 «πάρ' το», λέγοντας, «καὶ σύ».

• 145

Κεῖο τὸ σκῆπτρο ποὺ σᾶς δείχνει,
 ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά·
 μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
 εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

Ἀπὸ στόμα ὁποῦ φθοναίει,
 παλικάρια, ἄς μὴν ἴπωθῃ,
 πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμὸ τους
 τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
 «Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσὸ τους,
 δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
 ὅλο τὸ αἷμα ὁποῦ χυθῇ
 γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
 ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμή.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, ποὺ δὲν πονεῖτε,
 γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ θρησκεία,
 σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
 σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
 πόσο ἀκόμα νὰ παρθῇ·
 πάντα ἡ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
 πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῇ.

151

Ὡ ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία! ...
 Καταστήστε ἓνα σταυρὸ
 καὶ φωνάζετε μὲ μία :
 «Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο ποὺ προσκυνᾶτε
 εἶναι τοῦτο, καὶ γι' αὐτὸ
 ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
 στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρὸ.

.

154

Ἐξ αἰτίας τοῦ ἐσπάρθη, ἐχάθη
 αἷμα ἄθῳ, χριστιανικὸ,
 ποὺ φωνάζει ἀπὸ τὰ βάθη
 τῆς νυκτός : Νὰ ἴκῃ ἡ θῶ.

155

Δὲν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δὲν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σὰν τοῦ Ἀβὲλ καταβοᾶ·
δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος
ποὺ σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε ; θ' ἀφήστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
λευθερίαν, ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς ;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοὺ ἐμπρὸς σας τὸν Σταυρό.
Βασιλεῖς ! ἐλᾶτε, ἐλᾶτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ὡς εἰσαγωγή παραθέτομε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποίησις στὴ ζωὴ μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο ποὺ τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζει μαζί με τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογγίου (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν τὸ καθαυτό ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτό μέσα νὰ κλείσῃ ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίσῃ στὴ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιά φορὰ γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσῃς τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

Ἄν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε στὸν κόσμο τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους με πλούσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης. ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ

ἀντικρίσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιά σύλληψή του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράγματα νιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψη καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἥρωικὴ ἐξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγίου κάνουν τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὅλου τοῦ ἀγῶνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὑμνο. Ὅμως πόση διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο. . .

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζί μὲ τοὺς ἀγωνιστὲς, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῇ, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ Ὑμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἓνα ἐξωτερικὸ περιστατικό, στὸ βάθος δείχνονται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσῃ τοὺς ἡρωικοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγίου καὶ νὰ γίνῃ ἓνα μαζί τους. . .

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἓνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἓναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίζει ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητὲς. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ έ λ η σ η.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ τῆς: θ έ λ η σ η σημαίνει χ ρ έ ς ς· θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῇ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἁγίασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιὰτὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιὰτὶ μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο ποὺ θὰ τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴ του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πῶς οἱ ψυχές ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἅγιες.

“Όσο κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει, κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποὺ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποὺ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ : ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποὺ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρῃ —κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἑ λ η σ ῆ του.

“Ὅμως ἐκεῖνος θ ἑ λ ε ι , ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογίου. Θ ἑ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἁ λ η θ ι ν ἂ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ρ ὅ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποὺ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές : «ἀξίζει νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίνει». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμός μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κεῖνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει·
στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει :
«Ἔρμο τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἔγὼ στὸ χέρι ;
ὅπου σὺ μοῦ ἔγινες βαρὺ κι ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει ».

2

Ἡ ζωὴ ποὺ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς, ἀναβρῦζοντας ὁλοῦθε, νέα, λαχταριστὴ, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὁποῖα πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, ποὺ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

‘Ο Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅς’ ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τὸς ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι,
κι ὁλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ’ οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ’ ἔφθασε μ’ ἀσπρούδα,
ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
ποὺ εὐώδιασε τὸν ὕπνο τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ’ ὥρα γλυκιὰ κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἡ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρη,
ἡ μαύρη πέτρα ὁλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ’ ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾷ γλυκὰ τὸν ἑαυτό της.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης, ὅπου κινδυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἡ ἀντρεία τους, ἓνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κρᾶζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβησμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μέσ’ ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆθος του, φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἕνα Ἀράπη νὰ κάμῃ ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4–12.

«Σάλπιγγα κόψ’ τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ βία,
γυναικὸς, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνὴ τῇ σάλπιγγα γρικαί·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ’ ἡχῶ ξυπνάει;
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανὶς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,
τ’ ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχὲς γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὁλόγυρα, ὁλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὁμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμεν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο

17

Κι ἄνθιζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πτόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύση πίσσα.

Ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία
ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὁμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπια τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης :
«Ὁμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστή, κι ἁγία !»

ἌΟ Πειρασμός

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
κι ἡ φύσις ἤβρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιὰ τῆς ὥρα,
καὶ μὲς στὴ σκιά ποὺ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιές καὶ μόσχους
ἀνάκουστος κιλαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.
Νερὰ καθάρια καὶ γλυκά, νερὰ χαριτωμένα,
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο τῆς, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,
κι οὐλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους,

τρέχουν ἔδῳ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
 Ἔξ' ἀναβρύζει κι ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.
 Ἀλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο.
 ἀκίνητ' ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο.
 μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
 πού 'χε εὐωδίσει τς ὕπνους τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
 Ἀλαφροίσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί 'δες;
 Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια !
 Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
 οὐδ' ὅσο κἀν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἄσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
 μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
 κι ὁμορφή βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Διονύσιος Σολωμός

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

Ἄς μὴ βρέξῃ ποτὲ
 τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
 σκληρὸς ἅς μὴ σκορπίσῃ
 τὸ χῶμα τὸ μακάριον
 ποὺ σᾶς σκεπάζει.

Ἄς τὸ δροσίση πάντοτε
 μὲ τ' ἀργυρᾶ τῆς δάκρυα
 ἢ ροδόπεπλος κόρη·
 - καὶ αὐτοῦ ἅς ξεφυτρῶνουν
 αἰώνια τ' ἄνθη.

Ὡ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
 τέκνα· ψυχαὶ ποὺ ἐπέσατε
 εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
 τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
 καύχημα νέον·

σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
 τὴν νικητήριον δάφνην,
 καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιὰν σᾶς ἐπλεξε
 καὶ πένθιμον κυπάρισσον
 στέφανον ἄλλον.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
 διὰ τὴν πατρίδα, ἡ μύρτος
 εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
 καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ
 τῆς κυπαρίσσου.

Ἀφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
 τοὺς ὀφθαλμούς, ἡ πρόνοος
 φύσις τὸν φόβον ἔχυσε,
 καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
 καὶ τὴν ἡμέραν·

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῇ ἐφάνέρωσε
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

Ἑλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἑλληνες, σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος ;

Ὁ Γέρων φθονερός
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὅλην.

«Ἢ Λύρα»

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασίλεια κι ἔθνη.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν ὅπου σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξῃ τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα της
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱερὰν φιλήσῃν
κόνιν καὶ εἰπεῖν : Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἡρώων.

Ἀνδρέας Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

Ἐχάθηκαν οἱ πόλεις,
ἐχάθηκαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὅλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἡῶα
κάγκελλα οἱ ὦραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἥλιου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλογώδη, καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἄερος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανούς φωτίζουνσι
λάμπουσαι οἱ χαίται.

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ αὐγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἄερα γεμίζουνσι
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποιμνία καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοὺ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερόν
λαιμόν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπον
ἡ κλαγγὴ σχίζει.

Ἐθλίψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνῃ ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἡρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνείρων,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμένοι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουνσι
μὲ δίχως βίαν·

οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἀθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλίουσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδόμον·

ἡ τρίμορφος Ἑκάτη
 ἐθεώρει τὰ πλοῖα,
 εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἑλευθερία.

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
 εἰς τὰ παραθαλάσσια
 κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
 ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
 λέγει τοιαύδε :

«ὦκεανέ, πατέρα
 τῶν χορῶν ἀθανάτων,
 ἄκουσον τὴν φωνήν μου
 καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
 τὸν μέγαν πόθον.

Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
 εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
 πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
 σήμερον σὺ βοήθησον,
 δός μου τὸν θρόνον.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
 φεύγω θνητοὺς, μὲ δέχονται
 οἱ πατρικαί σου ἀγκάλαι·
 ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
 στηρίζεται ὅλη ».

Εἶπε· καὶ εὐθὺς ἐπάνω
 εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
 τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
 τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,
 πρόφαντος λάμψις.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
 ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
 ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
 καὶ τὰ πολλὰ νησία
 δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
 σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
 ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
 ἄκουε τῶν πλεόντων
 τὰ «εἶα μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
 πρῶρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
 τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
 ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
 εἰς τὸν ἄερα.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
 αὐγερινὰ πετάουσι
 τὰ πλήθη τῶν μελίσσων
 ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
 φυσᾷ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
 περιπατοῦν οἱ λέοντες
 ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
 τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων
 ἕαν αἰσθανθῶσιν·

οὕτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

Πεφιλημένα θρέμματα
Ὡκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας·

χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,
Ὕδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

Κατευοδοῖτε ! — Ὁρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε,
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

Ὁθωμανὲ ὑπερήφανε,
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἀρπάξειν.

« Ἡ Λύρα »

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνευόντων.

Ὡ ἐπουράνιος χεῖρα !
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
ἰδοὺ πετάουν.

Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἱστία, κατάρτια
ἢ φλόγα τρώγει·

καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὑψωσ', ὦ λύρα· ἄν ἥρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Ἀνδρέας Κάλβος

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρήτην νῆσον Δίαν τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης Ἀριάδην. Ἐνθ' δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ αἰχμαλωτίζουν τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουν ν' ἀρπάξουν τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαίλαπα, ἥτις καταπονεῖ καὶ ἐξαντλεῖ τοὺς πειρατάς, τοὺς ὁποῖους τέλος ὁ θεὸς μεταβάλλει εἰς δελφῖνας, ἐνθ' ἡ Ἀριάδνη ἐνθρονίζεται εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς νέα θεά.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκή τοῦ μύθου καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὠραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἑκτασις τοῦ ἀχανοῦς
Αἰγαίου ἐκοιμᾶτο
κι ἔβλεπες δύο οὐρανοὺς
ὁ εἷς τὴν ἄνω κυανοῦς,
γλαυκὸς ὁ ἄλλος κάτω.

Αἱ διαλείπουσαι πνοαὶ
τοῦ ἔαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντ' ὡς σκιαὶ
αἱ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανεκλάσεις
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ὡς ἂν ἐνέμοντο πυρὰ
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκάς
ταινίας τὴν ἑρρίκνου,
τί ἦτον; ὄρνις ἢ ὀλκάς,
ἥτις ἐτάνυε λευκάς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου;

Ἦτον ὀλκάς, οὐχὶ πτηνόν·
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,
καὶ τὸν ἱστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμιε ἐπισείων.

Ἦν τὸ κατὰστρομα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἡ πρύμνη·
βῆμα τὴν ἔκρουε βαρύ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροὶ
καὶ ἐναλίων ὕμνοι.

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνή,
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῇ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Χρυσούν ἐκράτει ἀφ' ἐνὸς
περίγλυφον κρατῆρα,
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ώραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἡρέμα
νεῆνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα τῆς πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὥς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χεῖλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοί,
καὶ μειδιάσασα γλυκὺ
ἡ νεανὶς ὠμίλει :

«Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει ;
Εἶναι ἀνώτερόν τι ὄν ;
Ἄν ἀνθρώπων ἢ ἂν Θεὸν
ἀκολουθῶ, εἶπέ μοι ».

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν :
«Θεῶρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεῶρει ».

«Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοὶ φύγῃ ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῇς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἐκατόμβας τελετῆς,
ἀλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς,
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσης».

Ἐν ᾧ δὲ οὔτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλουν,
τῶν νᾶυτῶν ἔστη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλουν.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο, ἰδὼν
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

Ἦρπασαν ὄπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,
καὶ ὅ,τι εὗρισκε καθεὶς,
τίς κώπην καὶ τίς κόντον.

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ἀλλ' ἔμεινεν ἀκίνητῶν
μεθ' ὑπερηφανείας.

«Τί θέλετε»; τοὺς ἐρωτᾷ·
καὶ εἰς προπέτης ναύτης
τῷ λέγει: «Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν».
Ὁ δ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν:
«Παράφρονες, ὀπίσω!

Ληστῶν ἀγέλη εἴσθε σεῖς».
Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἐχώρει ἕκαστος θρασύς,
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν,
καὶ δι' ἄρμων καὶ κάλων
τρύζει τὸ πλοῖον φρικῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραιῶν
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ἰδού, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν —
ὦ θαῦμα καὶ ὦ φρίκη —
ὡς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὁρμοῦν οὐρανομήκη.

Νῦς ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἡ ἀστραπή τὸ σκόπος,
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾶ
λυσσῶν παλαίει νότος.

Ὡς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἡ λαῖλαψ τὸ κυλίνει.
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν ὕπτιοι, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,
καὶ ὁ βραχίων ἀδρανῆς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

Ἄλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ὡς τὸ ἴον.
Κλίν' ἡ χρυσῇ της κεφαλῇ,
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμὸς της δύων.

Τὰς ἀνθηράς της παρειὰς
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῇ χωρὶς χροιάς.
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ὠχρίᾳς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

Κι ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας,
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

Ἡ λαῖλαψ παύει νὰ λυσοῖ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζη.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾷ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾷ
τὰ κύματα κοιμίζει.

Ὁ φλοῖσβος μουσικοὺς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾷ γαλήνη, καὶ δειλὴ
ἡ αὔρα παίζουσα, φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν
χαρὰ ἡ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὠγκώθη, ὥς μεστὸς
ἔαρινῆς ἱκμάδος,
κι ἔρράγη τρύζων ὁ ἰστός,
κι ἐξέφν εὖρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Στεφάνας πλέκουσα πολλές,
ἡρτήθ' εἰς τὰς κεραίας
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλὰς
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών·
καὶ τὸν ἰστὸν περικυκλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

Ἐξαίφνης ῥέει ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἄκροκεραίων
εὐώδης ῥύαξ διαυγῆς.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσμίας ῥέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξύ προσορμίζονται ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδεῖαν ὅλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρὴς καὶ ἐνθουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῶ Ναϊάδες καὶ Νηρηίδες φωνάζουν «εὐοῖ, εὐάν». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταί, τρέπονται εἰς φυγὴν, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδνην «πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῇ» ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ πειραταί, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφίνας καὶ

σῶζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κύμα.

Ἡ Ἀριάδνη ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου της ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσει, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὁμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

«Ἡ θεὸς ν' ἀνέλθῃς μετ' ἐμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων,
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὁμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῇ ὁ Χάρων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰὼν,
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρως,

ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῇ
μετὰ τῶν λαμπροτέρων
κι ἡ κόμη αὕτη ἡ ξανθὴ
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῇ
ὡς πλόκαμος ἀστέρων».

(1864)

Ἡ νέα κόρ' ἰλιγγιᾷ,
τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θεά·
τὴν περιέβαλε σκιά,
καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ὑπόθεση τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασίλειου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὅπου κατὰ συνέντευξιν τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῇ ὁ Παρθενών.

Ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικὲς περιγραφὰς τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ τὸ στρατὸ του.

Παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαφωτιστικὰς γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ποιήματος:

Σύμφωνα μετὰ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκιοῦσε τὴ φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ' ἓνα ἐρειπωμένον μοναστήρι ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἓνα μνημεῖον ὀλάνοιχτο καὶ στὸ πλάι τοῦ ἀκουμπισμένο ἓνα σκελετὸ ἀνθρώπου μετὰ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν, πῶς τὸ σκελεθρὸ μετὰ τὴ φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταίου αὐτοκράτορα Βασίλειου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανον καὶ στέλλουν ἀγγελιαφόρο γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγον τὸ μνημεῖον.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανότατα βυζαντινὸ ἐκεῖ. Ἡ φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεται φλογέρα συμβολικὴ, μυστηριακὴ, ἐπικὴ. Μιλᾷ, τραγουδᾷ, ψάλλει. Κρατᾷ δεμένους μετὰ τὴν ἑκσταση τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἐξῆς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς φλογέρας μᾶζι ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικόν, προφητικόν. Ἡ πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὀνείρου δραματικοῦ, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μᾶζι θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολόν του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικολυσιὸν ἢ καθάρτερον ἑνὸς ἐπικοῦ ὕμνου σὰν τοὺς ὁμηρικοὺς ὕμνους.

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμηση τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάστρα καὶ ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῇ καὶ ὅπου περάσῃ. Ἀποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία, ποὺ ἦταν στὴ χάρη τῆς ταμένης καὶ νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγισσα. Δὲ στέκεται στίς μεγάλες μακεδονικὲς πολυτετεῖς μῆτε στὴν Ἑφτάλοφη. Ἰσα τραβᾷ πρὸς τὴν Ἀθήνα, ποὺ φορεῖ κορόνα τῆς τὸ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ Παρθενώνα.

Ὁ θεῖος Βράχος

Ἐσύ ἴσαι, ποὺ κορόνα σου φορεῖς τὸ Βράχο ; Ἐσύ ἴσαι, Βράχε, ποὺ τὸ ναὸ κρατᾷς, κορόνα τῆς κορόνας·
Ναέ, καὶ ποιὸς νὰ σ' ἔχτισε μὲς στοὺς ωραίους ὠραῖο γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρη Ἐσένα ;
Σ' ἐσέ ἀποκάλυψη ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ καὶ Μούσα·
λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε καὶ ἡ ἰδέα τέχνη, καὶ ἦρθες στὴ χώρα τῇ θαυματουργῇ, ποὺ τὰ στοχαζέται ὅλα μὲ τῇ βοήθειᾳ τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων, ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς καὶ ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες, κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.
Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,
ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ σ'τὸ σκοτάδι, ποὺ χέρι δὲν ξεῦφαινε τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φτεῖρουν καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτήκαν, καὶ ἀνήμερ' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήσῃ, στοιχειά, γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες καὶ νέραϊδοι μὲ τοὺς ἀφρούς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.
Ἔτσι *κι ἐσύ. Οὔτε δύνουσιν ἄλλοι, Ναέ, νὰ ζήσης, παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἀνθός, καὶ ἡ Ἀθήνα γλάστρα.
Ἐδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγὴ, τῆς ἐρμῆς τώρα ἡ κλάψα.
Στὴν ἴδια γῇ, στῶν ἰδίων σου θεῶν τὸ κατατόπι καθὼς φυτρῶναν ἀπὸ τῶν ἀθάνατων τὰ δάκρυα καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, ποὺ στάζαν ἐδῶ κάτω καὶ βόηθαγαν τῇ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρῶναν οἱ νάρκισσοι καὶ οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες καὶ οἱ ἀνεμώνες καὶ ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστὸ καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
 τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο, γιὰ πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.
 Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
 σὰ νὰ τὴ γγίξαν τρίςβαθα τὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,
 μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
 σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμोटόπι
 τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἄερα
 τὴ διαφανάδα τὴ γλαυκὴ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
 Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασά νὰ πάη
 γιὰ νὰ χαθῇ στὰ ἀπέραντα, πού μάτι δὲν τὴ φτάνει,
 τὸ Πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλὸ καὶ φέρνει.
 Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
 καματερὰ ἀνθρωπόμερφα σπρωμένα ἀπ' τὴ βουκέντρα
 φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπότη.
 Ἐσένα μὲ τὸ λογισμὸ κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγούδι
 σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοὶ ἐκεῖ ὅπου
 καὶ ὁ Νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,
 μὲ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε, κι ἦταν κι αὐτὸς τραγούδι·
 καὶ ὁ δαμαστής σου, μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστοουργὸς σου,
 δίχως νὰ ἰδρώση νικητῆς, δίχως ἀγώνα πλάστης.
 Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἄνθρωπος, κάθε φορά, πού θέλει
 νὰ ξαναβρῇ τὰ νιάτα του, νὰ ῥχεταὶ στὸ ποτάμι
 τῆς Ὁμορφίᾳς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὠραῖα
 νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβη
 προσκυνητῆς, ἐρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
 Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
 πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σ' ἐσένα μ' ἕναν ὕμνο.
 Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινᾷ
 τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
 Ποῦ νὰ τὴ βρῶ, καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
 τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχὴ, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
 τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποῖα χέρια
 θὰ μοῦ τὸ παίξουνε, καὶ ποῖα πνοὴ θὰ μοῦ κυλήσῃ
 τὸ μυστικὸ σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἶμα,
 γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, πού νὰ τ' ἀξίζῃ ἐσένα ;

Κωστῆς Παλμιᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολορυκτοῦ ποιήματος, διακρινομένου διὰ τὴν δραματικὴν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν πνοήν του, εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1866, ἣτις ἀποτυχούσα εἶχεν ὡς θλιβερόν ἐπίλογον τὴν ἀνατίναξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρχαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμενοῦ αὐτῆς Γαβριήλ.

Ὁ ἀγωνιστὴς Μάνθος πείθει τὴν μητρίν του Κρητικοπούλιν Εὐδοκίαν νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῇ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἑνορκιον ὑπόσχεσιν (ὄρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθούν πάλιν καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεύεται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρχαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετὴ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψασα εἰς τὴν πάλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρων ἐκ θλίψεως τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὅποιον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς ὄρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκεῖ, ποὺ κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινούσε
 κι ἡ γῆ ὄχ τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογγοῦσε,
 ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
 μαζώνει αὐτοὺς ποὺ γνώριζαν τὸ μέγα τὸ μυστικό του,
 καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, ποὺ συφταίνει
 καὶ κράζει ὁλοῦθε γύρω του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :
 —« Σκορπίστε, ἀδέλφια στὰ κελιά ! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
 ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖο σας χέρι·
 πλὴν, ὅσο ἐμεῖς τὸ χεῖμαρρο τοῦ ἐχθροῦ θε νὰ βαστοῦμε,
 ξεμακρεσμένοι ἀπὸ σᾶς, κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
 μὴ τῇ φωνῇ κανένας σας ἀκούσῃ τῆς ψυχῆς του
 καὶ ρίξῃ βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑψίστου !
 Ἀλλὰ νὰ φύγῃ κάμετε κρυφὰ ὄχ τ' ὀπίσω μέρος
 κάθε γυναῖκα καὶ παιδί κι ἀσθενισμένος γέρος,
 καὶ βγῆτε σύγκαιρα κι ἐσεῖς γιὰ μάχη ἐτοιμασμένοι,
 ἂν τῇ ψυχῇ σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὀργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,
 θαρρεῖς ποὺ τὸν ἀπόκρυφο σκοπὸ του ξεχωρίζουν·
 κι οἱ μεγάλωψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν

τὴν ἴδια τύχη νὰ ἔβρουνε, ποὺ κάπως προμαντεύουν.
 Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνησκει
 καὶ τόση δύναμη φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
 ποὺ ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι· ἀγάλια,
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
 τῆς Δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
 σὰν εἰς αὐτά, ποὺ γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,
 γιατί δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος!
 Μόλις ἢ ἡγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδῆσει :
 «Τρεχᾶτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήση,
 κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὁρμὴ μαζί του.

.....
 Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομα μου·
 στρωνάω, καταπῶς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
 καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,
 ποὺ τόσο δὲν ξεσπῖτιζε, σὰν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
 γιατί τὸν εὗρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του ἡ ζωὴ σ' ἐκείνο ἐπῆγεν ὅλη.
 Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτου,
 ἀνίσως καὶ δὲν ἔτρεχα σὰν ἀστραπὴ κοντὰ του.
 Τὸν ἐνασῆκωσα, κι εὐθύς τὸν ὦμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
 καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πᾶτου καταρράχτη :
 «Προτοῦ», μοῦ λέει, «στὸ σῶμα μου ν' ἀδείασῃ κάθε φλέβα,
 βόθηα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα».

Μὲς στὸ χαμῶι σὰν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ ἔχε παραγγεῖλει,
 τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθωκα σὲ μαρμαρένια στήλη,
 ἔμεινα ἀκίνητος, βουβός· μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
 ἄργα τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη·
 Ἄχ ! μ' ἐπλακῶνανε βαριά τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια,
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουμε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,
 ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιὰ στ' ἀέρι σκορπισμένα,
 τὲς αὔρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα·

Γιὰ μιὰ στιγμή, πού διάβηκε σὰν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
 τὰ χρυσωμένα ὀνείρατα τῆς εὐτυχιάς μας εἶδα,
 καὶ νὰ προφέρω ἤμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τὴν ἀντάρα
 γι' αὐτοὺς πού μοῦ τὰ σβήσανε, μιὰ τρομερὴ κατάρρα.
 Πλὴν, στὸν ἡγούμενο μεμιάς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
 ἐκεῖ πού ὀρθὸς βασιτιότουνε κι ἦταν γιομάτος αἷμα,
 ἐκεῖ πού ὡς μάρτυρας ψηλὰ κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
 τὸ λογισμό του ἀσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,
 τῇ γῇ ξαστόχησα γοργὰ καὶ κάθε τῆς ἀγῶνα,
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας, ὁ ἀμαρτωλός, τὸ γόνα.
 Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα
 κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγρικοῦσα,
 χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες· τὰ πάντα πλημμυρίζουν·
 σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεῖα μουγκρίζουν.
 "ὦ ! δὲν τοὺς ἄκουσα πολὺ! —Τὸ εὐλογημένο χέρι
 στὴν κεφαλὴ μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε νὰ φέρη,
 καὶ σὰν μ' εὐχήθη, τ' ἄλλο του, πού τὸ δαυλὶ φουχτῶνει,
 στὴ μαῦρη εὐθύς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.
 Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι ἀπὸ βροντὴ γιομάτο
 σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάτω
 κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπεσε κάθε ζεστὸ λιθάρι,
 ὅπου μ' ἐμᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμιοῦ εἶχε πάρει.
 Ἀλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά, μὲ τὴν ὀρμὴ τὴν ἴδια,
 μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὥσὰν τ' ἀποκαΐδια,
 σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν, καὶ ἀκόμα
 θυμοῦ βλαστήμιες εἶχανε στὸ κολασμένο στόμα.
 Σὰν ἡ φωτιά, πού μέσα τῆς μᾶς εἶχε ξάφνου ἀρπάξει,
 γύρω ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτοὺς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξη,
 κι ἐκεῖ, καταπῶς ἀνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
 μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε κι ἐχάθη.

Γεράσιμος Μαρκοῦρας

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

“Όταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὅπου στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν τοῦ ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλι’ οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ’ εὐφροσύνη,
ὁ αἰθέρας, ὅπου ἀρχῆθεν ἡ ψυχὴ μου κλίνει·
ἦσυχη ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πῶς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἀρμονία,
θαμπὴ στιγμὴ τὴν ἰλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγοῦδιὰ θεῖα.

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ’ ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ξρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καὶ λέω ποὺ ἀκόμα ἀπ' τὴν κορφή τοῦ ωραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωὴ, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατί μ' ἔχει
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύση,
ποὺ μέσαθε ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα τρέχει.

Ἔτσι κάποιος θεὸς θὰ τὸ 'χη ὀρίσει·
κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τὸ χεῖλι βρέχει,
στὸ γονικά του πλιὰ δέ θὰ γυρίση.

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἀνοιξης τ' ἀγέρι
στὴν πλάση μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σὰ νύφ' ἡ γῆ, πόχει ἄμετρα ἄνθη προίκα,
λάμπει, ἐνῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,
ἐδῶ βουίζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·
τὴ φύση στὴν καλὴ της ὥρα ἐβρῆκα,
λαχταρίζει ἡ ζωὴ σ' ὅλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιὰ καὶ κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στὰ φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα

νὰ σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἅγιο χῶμα,
νὰ ξαναῖδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,
ὁμορφὴ μου, καλὴ, γλυκιὰ πατρίδα.

Μόναχο, 5 Ἰουνίου 1888

Λορέντζος Μαβίλης

4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μὲ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια λουλούδια,
μὲ ξέπλεγα στὶς αὔρες τὰ μαλλιά της
πετᾶ ἡ τρελὴ Χαρὰ μὲ τὰ τραγούδια,
παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδια
τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της,
καὶ στὰ τετράξανθὰ της τὰ πλεξούδια
κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρὰ της δὲν κρατάει στὰ στήθια,
μὰ ἐκεῖ, πού τρελὰ κρᾶζει : «τί μοῦ λείπει ;»,
νὰ σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἡ γριὰ ἡ Ἥχῳ καὶ τῆς φωνάζει : «ἡ λύπη !
Εἶμαι γριὰ καὶ ξέρω· μόνο ἂν πάθης,
μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης».

« Σκρχαβαῖοι καὶ Τερρακύττες »

Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὕμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα·
μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
'Ασύμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,
ποικίλαι γλῶσσαι χίλια ὕμνοῦσι Σε συγχρόνως.
Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾷς, ἀόριστος ὀρίζεις.
Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,
τὸ ἄπειρον διάστημα
τὸ μέγα σου ἀνάστημα
καὶ ὁ αἰὼν στιγμή σου.

Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ
καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσῃ.
Μὲ πνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
καὶ μ' ἓν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανοὺς.

« Ὁ Ὀδοιπόρος »

Παναγιώτης Σοῦτσος

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας !...εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι,
 ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλαι,
 καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας
 οἱ Ἀρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.

Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θεῖαν
 ἔως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίαν,

καὶ ἡ αὖρα τοῦ Ζεφύρου

ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὀμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
 καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.

Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,

ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθε νικητὴς εἰς Βαβυλῶνα.

Διετῆρει αἷματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα

ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατρίδα

καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν

τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων

πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἐκτείνων,

ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν

μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν·

ὁ δὲ δεύτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον Σουλτάνον

ἐπιστήθιόν του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,

δέσμιος εἰς νῆσον ξένην

δέσμιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σούτσος

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ὡ σὺ, ποὺ εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
 δι' ἄμυδροῦ ὁρᾶσαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,
 ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
 χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὖτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
 τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῇ τοῦ Πλάστου,
 σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ Ποιητοῦ τῶν πάντων
 μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχὰς του.

Ἦ ἂν δὲν εἶν' ἐσθῆς του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
 αἶροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
 λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πείσμα τῶν βορέων,
 ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἦ ἂν ὁ θόλος οὖτος τοῦ στερεώματός του
 κατὰστιλπος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
 δὲν εἶναι οὐτ' ἐσθῆς του χρυσῇ οὔτε βωμὸς του,
 ἀλλὰ σωρεῖα κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου,

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,
 ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
 καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
 ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπὶ εὐρέων νώτων
 καὶ γαίας καὶ θαλάσσας καὶ λόφους καὶ πεδία
 καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
 πλὴν ποία των ἡ τύχη καὶ τίς ἡ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν ;
 γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
 καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουں,
 καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Τίς νόμος τῶν υἱῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;
 Ἀγνή ἐλευθερία εἰς τὰς βουλὰς των ἄρχει
 ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
 καὶ θυμὰ τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενὴς ὑπάρχει ;

Κι ἐνῶ ὁ ὀφθαλμός μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀτενίζει,
 σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
 ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
 καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοή καὶ τύρβη τόση,
 ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὀρίων,
 πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
 κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
 καὶ πῶποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
 ἂν ἔλθῃ νύξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;
 εἰς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἐν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ὡ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύεις
 κι εἰς τὴν πληθύν τῶν ἄστρων ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
 πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδὸν σου διανύεις
 καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτὲ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἡ νύξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὥσ' ἀν δειλὴ τις κόρη,
 ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρων μὲ συστολὴν προκύπτεις
 γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
 σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

Ἀνώνυμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
 πλην σὺ ἐπανατέλλεις αἰέποτε ὥραϊον
 κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις, ἄστρον· ὅμως
 θὰ ἔλθῃ νύξ, ὅποτε δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον !

8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
 ὕγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
 κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
 ὡς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
 τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
 ζωὴν εἰς τὴν ζωὴν προσθέτει
 καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

— Ἡ φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα —
 ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
 καὶ καταβᾶσα, καταβᾶσα
 ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

Ὡ ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
 λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
 ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις;
 Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος!

Ναί, ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
 εἰς ὄμμα χαῖρον ἢ δακρυῶν
 ὁμοῖον λάμψιν διαχέεις,
 φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰωνίως
 γλαυκὸν καὶ διαυγὲς τὸ ὄμμα·
 ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
 εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίοτε κοσμηῖται
 μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,
 ἢ γῆ τὰ νέφη τῷ δωρεῖται,
 φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ἡ ἄκτις σου κατοπτρεύει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;
Τὸν Λεωνίδα ἀνιχνεύει;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μέ τὴν σιγὴν τῆς ἐρημίας
ἐνοῦται ἡ ἄκτις σου μόνον.

«Ἄπαντα»

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στήν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σὲ μαντεύω ἐμπρὸς μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένη μὲς στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμνιστο παλάτι,
Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ψ υ χ ή,

κόσμος ὁμορφιάς κι ἀλήθειας
στήν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὁμορφιά κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοί σου μῦθοι.
Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεοὺς σου
τὴ δική σου ἀθανασία,
Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ψ υ χ ή.

Δίνεις τήν παντοτεινή σου
 τήν νεότητα στήν Ἥβη,
 στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου
 καὶ στὸν Ἄρη τήν ὁρμή σου.
 Καὶ τήν αἰθερία σου αἶγλη —
 τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
 ὄνειρο — στήν οὐρανία
 ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
 Ἑλληνηκὴ ψυχὴ.

Μὲ λαχτάρω σὲ θαυπεύω
 στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
 πού κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις
 σὰν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.
 Καὶ σὲ ἀκούω μὲς στοῦ Ὀμήρου
 τήν ἀθάνατη ἁρμονία,
 μὲς στὸ πύρινο τὸ κλάμα
 τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
 Ἑλληνηκὴ ψυχὴ.

Ὅταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
 ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
 κι ἰδρωνεν, ἀπὸ ἀγωνία
 τὸ θρασὺ τὸ μέτωπό της,
 σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
 μὲς στὰ βάρβαρα της σκότη,
 σέ, τήν βρύση τῆς σοφίας,
 σέ, τὸν νοῦν τὸν φωτοδότη,
 Ἑλληνηκὴ ψυχὴ.

Καὶ φιλάνθρωπη κατέβης
 ἀπ' τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
 τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης
 τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
 Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψη
 κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψη νέα

νὰ χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἀγία, τόσο ὠραία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργὰ σου δῶρα,
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὥρα,
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφῆκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἐφυγες, ἀλλ' ἔχει μένει
ὁ ζωοποιὸς σου σπóρος
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν' ἀνθίσῃ νικηφόρος.
Ἐφυγες. Μ' ἄν τ' ἄρωμά σου
τὸ σκορπᾷς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθιὰ σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Κι ὅλη ἡ ὁμορφιά σου ἐχύθη
μέσ στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
ὀλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκεῖν' ἡ περηφάνια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μέσ στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ' ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

«Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα»

Ἀριστομένης Προβελέγγιος

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγειρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
 - στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·
 ἄστρα γινῆκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραφα
 κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
 καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβώρ ὑψώθηκαν ἐμπρός μου·
 οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάρεξαν·
 γονάτισα στὸν ἴσκιο μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
 στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβες οἱ Ὦρες,
 δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 μὰ ἐδῶ πατρίδες πάνταγνες εἷσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

Ὡ πρώτη ἐσύ, Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
 μικρὴ εἶν' ἡ ἄρπα, γιὰ νὰ εἰπῇ τῇ νέᾳ μεγαλοσύνη·
 τοῦ Σολομώντα σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρισε καὶ ράγισε·
 καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Πόλη, ἐφτάλοφο ὄραμα
 κι ἔγινε φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμα τοῦ Ἰορδάνη,
 τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα,
 καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν ἐμέ, μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτὴς ἦρθα σ' ἐσένα, ἐσύγκριτη
 Ἀθήνα, τῶν ὡραίων πηγῇ, τῶν ἐθνικῶν κορόνα,
 τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ καὶ ἀπόκοτος, ἀφήφησα
 τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μὲς στὸν Παρθενώνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαροὺς θεοὺς, καὶ στεφανώθηκα
 τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τῇ δάφνῃ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
 καὶ, ὦ λόγος πρωτογρίκητος! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγγεφο
 ἤῃρε τὴν ἄσπρη ὀμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἰδῶλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,
 ἄλλ' οὔτε πιά μεθάει τῇ γῇ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
 ὅς λάμπη ἡ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήσει.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς νέα ὥσανα λαχτάρισα
 σ' ἐσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα·
 σ' ἐσέ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἓνα τραγούδι φέρνω σου·
 εἶναι πλασμένο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἑλληνίδα!

«Ἀσάλευτη ζωὴ»

Κωστής Παλαμῆς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία τῇ γῇ,
 στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
 τ' ὀλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἡ ὀλόχλωρη λέει τὰ παλιά καὶ τ' ἄξια
 τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;
 Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
 τὰ πάθη τῆς καρδιάς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιὲς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὀλόβαθα
 καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθά,
 τὸ καρτερῶνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα
 καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
 στὴν καρποφόρα γῇ,
 ἀκόμα ἡ μοίρα τῆς ὀργῆς, ἡ μοίρα ὅλων τῶν ὁμορφῶν
 ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κελαηδῆστε μας
 τὸ εὐγενικὸ νησί.

Μες στὴ βαθιὰ τῆς ἀγκαλιὰ μητέρα ἡ Ἄσπρη θάλασσα
νὰ κρύψη ἐσὲ ζητεῖ.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοὶ τριγύρω σου, ἡμεροὶ
καὶ βάρβαροι λαοί,
σ' εἶδανε, σ' ὀρεχτήκανε, καὶ κατὰ σέ χυθήκανε
καὶ Ἀσία καὶ Ἀφρική.

Ρωμαίους καὶ Σαρακηνοὺς, Τούρκους καὶ Φράγκους γνώρισες.
Ὡς Ροδαφνούσα ἐσύ,
ἀπὸ τῆ Δύση ὁ βασιλιάς κι ὁ ρήγας σ' ἐρωτεύτηκαν
ἀπ' τὴν Ἀνατολή.

Κι ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ σέ ἤβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ὥς τώρα, ποὺ σοφὰ
πατάει σ' ἐσένα ὁ Βρεταννός, πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξες,
δὲν ἄλλαξες καρδιά.

Κι εἶναι ἡ καρδιά σου ἐσὲ πιστὴ καὶ δένεις μὲ γητέματα
καὶ πῆραν ἀπὸ σέ
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά, καὶ μοίρανε τ' ἀλλότρια
δική σου χάρη, ὦ, ναί !

Καὶ τὴν Ἀστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία Ποθοκρατόρισσα,
ποὺ γέννησαν οἱ ἀφροί,
κι ἀπὸ τῆς Τύρου τὸ Μελκάρθ καὶ μὲ τὰ σπλάχνα σου ἐπλάσες
τὸν Ἑλληνα Ἡρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοὶ καὶ τῆς Παφίας ἀπόμεινε
συντρίμματα ὁ βωμός,
ἡ Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καὶ γίνηκε τραγούδι σου
καὶ σ' ἄναψε, καημός.

Καὶ τοῦ Ἡρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καὶ κυνήγησε
τὸν ξένο, ἐκδικητής,
κι ἐσὲ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας
τὸ μέγα, ὁ Διγενής.

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεψες, ὦραϊο νησί, καὶ φύλαξες,
 ἐσὺ τὰ προσκυνᾷς,
 τῆς Ρωμιοσύνης τὰ εἶδωλα· τῆς ὁμορφιάς τὸ εἶδωλο
 καὶ τῆς παλικαριάς.

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρῳ τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία γῆ,
 στὸ ὦραϊο πολὺπαθο κορμὶ ἢ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
 Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ !

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστῆς Παλαμᾶς

12. ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολὺπαθη, ὦ ἀθάνατη,
 δὲν εἶναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
 τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιά σ' τὰ κάμανε
 φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες ποὺ τίς ἔστησε στὸ χῶμα σου
 τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
 κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
 στὸν τόπο τοῦ πολὺστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο ποὺ μουγκρίζει μέσα του
 τῆς Βενετιάς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
 κι ὁ μιναρὲς ποὺ στέκει τῆς ὀλόμαυρης
 καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιάς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
 στ' ὄνομα ποὺ μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
 —μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας ποὺ βυζάζαμε—
 σὰν ξένη ἀνθοβολιὰ στὸ ντόπιο χῶμα,

“Όλα ένα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
στήν ὁμορφάδα σου ὁμορφιά ἀπιθώσανε
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ’ τὸ δικό σου τὸ αἷμα.

“Ὡ τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθεται αἰώνια,
κόσμος ἀπὸ παλιά κοσμοσυντρίμματα,
ἡ νέα τρανὴ πατρίδα ἡ παναρμονία!

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστής Παλαμῆς

13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Δὲν τοὺς βραίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ’ ἔγινε πνοή τους.
Σολωμός (*Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι*).

Γράφτηκε στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρῶτες, γιὰ ν’ ἀποφύ-
γουν τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ τότε ἰδρυόμενο κράτος τῆς Ἀλβα-
νίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἔρχισαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν
Ἀλβανῶν.

“Ὡς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἄς τὴν κρυφομνηᾶτε
τὴν ἀνοιξη ἀπὸ τώρα
μὲ τὰ γλυκοχαράματα καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

“Ὡς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιὰ σκληρὰ σφιχτοδεμένη
ἀπὸ ἓνα ρήγα πόνον,
ποὺ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
τὸ μαῦρο του τὸ θρόνο.

“Ὡς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ’ ὄψιμο τὸ χιόνι,
πλάση λευκή, ἀνθοφόρα.

“Ὡς κλαίη καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάματά της
ἀθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιᾶς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγώνας;
 Ἑλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
 γιὰ ὕπνο βαρὺ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιώνας;
 Ἡ δάφνη ἀμάραντη; — Ὁχι!

Λαλοῦμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι!
 — Ὡ σπαθωτὴ κιθάρα
 туртаία, φόρεσε πύρινη, μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη,
 κορόνα, τὴ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχὴ, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
 πάντα ὑποταχτικοί σου,
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, νύχτα ἀπὸ τὴ Ροδόπη,
 καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
 τὴν ἄγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας χαρά σας, Βασιλιά νικητὴ, Κυβερνήτη
 μὲ τὴν τρανὴ τὴ γνώμη!
 Θυσίας βωμός! Ἐκεῖ πετῶ. Φτερὰ μὲ πᾶν πετρίτη,
 ἐμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους ἀλίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρα!
 Ἡ Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν Ἠπειρο. Δόξα στὸ Κακοσοῦλι,
 νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὀνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
 ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει... Ποιὸς βογγάει σὰ νὰ πεθαίνει;
 — Χειμάρρα, ὀλόρθη! Οἱ λύκοι!

«Βωμοὶ»

Κωστέης Παλαμάς

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστὸς
σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τώρα ξένος —
στὴ μετουσίωση ἢ ψυχῇ, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτός
ὅλ' ἡ καρδιὰ— ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος !

Σκέψη καμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολύβοο μήτε ρεμβασμός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἁρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὅλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ἔδεσεν ὅπως ἡ φύση δένει !

Ἀνηφορίσματα ἱερὰ σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθίς,
γεμάτος τώρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γύρω, νά με !
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ πὶς πληγές μου τίς βαθιές
καὶ σᾶς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, ποὺ κοιμᾶμαι.

«Ἀσφόδελοι»

Μιλτιάδης Μαλακάσης

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιά ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ Πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, — κι ὅλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«Ἐσβησε ἡ ἄσβηστη φωτιά !» κι ὅλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἐλπίδα πῶς μπορεῖ νά 'ν' ψεύτρα ἢ συμφορά,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάριασαν τὰ μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίση,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μὲς σὲ κακὸ βραχνά,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεῖς καὶ τοὺς ξυπνήση.

Μ' ἓνα πνιχτὸ μονόχνωτο ἀναφιλητὸ σκυφτοὶ
 πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν Ναὸ τραβοῦνε,
 καὶ μπρὸς στὴν Πύλη διάπλατα τῇ χάλκινη ἀνοιχτῇ
 ἓνα τὰ μύρια γίνονται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν : μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας των ἀρετῆς
 τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
 στὸν προδομένο τὸ βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
 τὶς Ἑστιάδες, τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιά
 κι ἀραθυμιὰ – σὰν τῆς δικῆς μας νιότης!
 μὰ ἡ Ἁγία ἡ Φωτιά, μιὰ πόσβησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιά
 ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κι' ὅσο κι ἂν μὲ τὶς φοῦχτες των σκορπίζουν στὰ μαλλιά
 μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
 τοῦ κάκου! στὴ χλιαρὴ χόβολη καὶ μὲς στὴ στάχτη πλιά
 σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπιση δὲν ἔχει μένει.

Κι εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἡ Πολιτεία· ἐχτὸς
 ἂν, πρὶ ὁ καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατείλῃ,
 κάμῃ τὸ θάμα του ὁ οὐρανὸς, καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
 μακρόθυμος τὸν κεραυνὸ του κάτω στείλῃ.

Κι ἂν εἶν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἄς πέση! ὅπως ζητᾷ
 τὸ δίκιο κι οἱ Παρθένες τὸ ζητοῦνε,
 ποὺ ἰδοὺ τὶς μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
 καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

Τάχα τὸ θάμα κι ἐγίνε; - Πές μου το νὰ σ' τὸ πῶ,
 γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
 σὰν τῇ δικιά μας, πόσβησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
 κι ἀκόμα ζῇ καὶ ζένεται – μὲ τὸ σκοπὸ τῆς !

«Συαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες»

Ἰωάννης Γρυπάρης

16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στη θέση του Χριστού
στο Γολγοθά οι έχθροί μας
καρφώνουνε τη Λευτεριά
και κλαίει, πονεί ή ψυχή μας.

Μά από τόν τάφο της θά βγῇ
και πάλι αναστημένη!
Τὴν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκέπης

14. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ως πέρα,
κρουστάλλινη απ' τὸν ὄρθρο της ως τὸν ἑσπερινό.της,
κι εἶχε πλανέψει και τ' ἄχνό χρυσό φεγγάρι ἡ μέρα
κι ἀργοταξίδευε ἄγρυπνο κι αὐτὸ στὸν οὐρανὸ της.

Τώρα ἀπὸ κάτω απ' τὰ βουνὰ τὰ θεϊκά, ποὺ ἰσκιῶσαν,
μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους απ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,
τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολῶσαν
τὰ στενορύμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μὲ τὶς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο - λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν, και πρὸς τ' ἀμπέλια
κάποιες κοπέλες ξένοιαστες γυρνώντας απ' τὸν τρύγο
σκορπιᾶνε ἀκόμα στήν ἐρμιὰ τὰ δροσερά τους γέλια.

ὦ! σὰν ἀρχίση γύρω μου γιὰ πάντα νὰ νυχτώνη,
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν
στὸ δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οἱ ὄρφανεμένοι κλῶνοι
μ' ἓνα βραχνὸ παράπνοο νὰ μὲ καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, ποὺ θὰ ῥθῇ νὰ μ' ἀγκαλιάση, νὰ 'ναι
εἰρηνικὸ σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἅγιο ἐτοῦτο βράδυ·

πῶς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες ὅτ' ὁ βάθος νὰ περνοῦνε
σὰν τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νὰ 'χω γείρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γρικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

«Σκιές»

Λάμπρος Πορφύρας

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μὰ ὁ δρόμος, χθὲς τὸ βράδυ,
μὲς στὴ σταχτιά τὴ συννεφιά σὰ θέατρο εἶχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιὲς φαινόντανε μακριὰ μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγε κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἐβγαῖναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καὶ γέλια εὐτυχισμένα.

Ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἦτανε μιὰ παράσταση καὶ θλιβερὴ κι ὠραία.
Κι ἔβγαине, Θέ μου ! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρastaῖναν,
ἔβγαине, Θέ μου, κι ἔριχνε τὴ μαύρη τῆς αὐλαῖα.

«Σκιές»

Λάμπρος Πορφύρας

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰ βγῆς στὸν πηγεμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὔχεσαι νὰ 'ναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
 τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
 τέτοια στὸν δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,
 ἂν μὲν ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτὴ
 συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγίξῃ.
 Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
 τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης,
 ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μὲς στὴν ψυχὴ σου,
 ἂν ἡ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνῃ ἐμπρὸς σου.

Νὰ εὐχέσαι νὰ ᾿ναι μακρὺς ὁ δρόμος.
 Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωῒα νὰ εἶναι,
 πού μὲ τί εὐχαρίστηση, μὲ τί χαρὰ
 θὰ μπαίνεις σὲ λιμένας πρωτοῖδωμένους,
 νὰ σταματήσης σ' ἐμπορεῖα φοινικικὰ
 καὶ τὲς καλὲς πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης,
 σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους·
 σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὰς νὰ πᾶς,
 νὰ μάθῃς καὶ νὰ μάθῃς ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸν νοῦ σου νὰ ᾿χῃς τὴν Ἰθάκη.
 Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶναι ὁ προορισμός σου.
 Ἄλλὰ μὴ βιάζῃς τὸ ταξίδι διόλου.
 Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέσῃ
 καὶ γέρος πιά ν' ἀράξῃς στὸ νησί,
 πλούσιος μὲ ὅσα κέρδιες στὸν δρόμο,
 μὴ προσδοκώντας πλούτη νὰ σὲ δώσῃ ἡ Ἰθάκη.

Ἡ Ἰθάκη σ' ἔδωκε τ' ὠραῖο ταξίδι.
 Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ ᾿βγαίνεις στὸ δρόμο.
 Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσῃ πιά.

Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῇς, ἡ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.
 Ἔτσι σοφὸς πού ἔγινες, μὲ τόση πείρα,
 ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' εκείνους, όπου στην ζωήν των
 ὄρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινοῦντες·
 δίκαιοι κι ἴσιοι σ' ὅλες των τὲς πράξεις,
 ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
 γενναῖοι ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
 εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
 πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε·
 πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὁμιλοῦντες,
 πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
 Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,
 ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)
 πῶς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῇ στὸ τέλος
 κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θὰ διαβοῦνε.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

21. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ἾΜΑΣΤΙΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν κατα-
 φαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προ-
 βάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Κυπρίων.

Εἴμαστιν τεθεῖνοι πού Ἶμαστιν, τεῖ ἐμεῖς καὶ τὰ παιδικιά μας,
 ὁ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.
 Ὅσον τεῖ ἂν πολλυνίσκουσιν τὲς πλῆξες, τὰ κακά μας,
 ἔν' μᾶς λυοῦν τεῖ ἂν μάχονται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.
 Ἄν ἄλλασσεν τὸ φυσικὸν εὐκόλα τοῦ πλάσματος
 τεῖ ὁ Πλάστης ἔν' ἂν τρέπετον γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Παράφρασις

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἴμαστε ἐκεῖνοι ποὺ εἴμαστε, κι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας,

ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κείνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τῖς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακὰ μας ἄλλοι,
δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυποῦν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
γιατὶ ἂν ἄλλαζε εὐκολα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
τότε κι ὁ Θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ 'ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νὰ 'τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα, τὴν καρδιά μας,
ἔθεν νὰ μείνετε τεῖχαι σεῖς οὔλοι σας ξησιτιτσιοί,
τεῖχαι ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μιτὰ μας,
πὼς εἴμασταν δὰ κάτω δὰ τεῖχαι*σεῖς τεῖχαι κάτω τεῖχαι.

Παράφρασις

Μὰ νὰ ἦταν δυνατό νὰ βλέπατε μέσα ἡμᾶς, τὴν καρδιά μας,
θὰ μένατε ὅλοι ἐσεῖς ἐκστατικοὶ
καὶ θὰ σᾶς ἐπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
πὼς ἡμεῖς εἴμαστε ἐδῶ κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρτης

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἐμμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν Ἑφημερίδα «Ἄστυ»
τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην τοῦ
διὰ τοῦς λόγιους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Λοροσίνης γλαφυρότατος, με πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδὰ τὸ « ρό ».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καθημένος.

Ὁ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὅλα,
μὰ δύο γλῶσσες παίζουνε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ὁ *Παλαμῆς* βαθύτατος, με ποίηση ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημώδη.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποὺ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ὁ *Βλάχος* πρῶτος κριτικός, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτὲ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ὁ *Ἀννίος* θαυμάσιος, με καλαμπούρια πρώτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἱππότης.

Δαμβέρρης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμάτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικούβερτος με ἦτα καὶ με γιώτα.

Ξερόποινλος πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποὺ εἶναι πάντ' ἄ κατρ' ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ὁ *Καλοσγοῦθος* κριτικός, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτὰ ποὺ δὲν ἐδιάβασα ἐκ μέσης τὴν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος !... πολλάκις τὸ εἶπα...
 μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ ψύλλος κι ἡ σκνίπα·
 καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
 νὰ ρίψω μακράν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἡ πληῖξις τὴν πληῖξιν μοῦ φέρει...
 Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας...
 Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
 σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὰ σύμπαν ἄς πέσῃ
 κι ἐν' ἄλλο ἄς γίνῃ, καθὼς μοῦ ἄρέσει.
 'Αλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
 καὶ δεῦτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὅποταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλοὺς
 γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλοὺς,
 κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
 καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποὺ βλέπω.

Γεώργιος Σουρῆς

8. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μποὶ δυὸ πῆχες,
 κόψη κακὴ,
 γένια μὲ τρίχες
 ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Κούτελο θεῖο,
 λίγο πλατύ,
 τρανὸ σημεῖο
 τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα
 χωρὶς κακία
 γεμάτα λαύρα
 μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθόuni
 πολὺ σχιστό,
 κι ἓνα πηγοῦni
 σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
 μαλλιά χυτά...
 γεμίζεις στρῶμα
 μόνο μ' αὐτά.

Μούρη ἀγρία
 καὶ ζαρωμένη,
 χλωμὴ καὶ κρύα
 σὰν πεθαμένη.

Κανένα χρώμα
δεν τῆς ταιριάζει
καὶ τώρ' ἀκόμα
βαφές ἀλλάζει.

Δόντια φαφούτη
ὅλο σχισμάδες,
ὕφος τσιφούτη
γιὰ μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρῆς

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

‘Ο ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαίτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἰδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον «Δρομοκαίτειον».

“Ω, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν!... “Ω, εὐτυχὴς ἡμέρα!
“Ω τώρα πρέπει ὁ καθεὶς τοῦ “Αστεως πολίτης
νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
μὲ μιὰ χρυσὴ ἐπιγραφὴ «Ζωρζῆς Δρομοκαίτης».
Ναί! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες,
ναί! τώρα πρέπει κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!
“Α! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζή,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
θὰ βρίσκωμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῇ.
“Ω μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!
“Ω! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρὸν Μουσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανοὺς!...
Εὐρέθη μὲς στοὺς Χιώτηδες μὲ γνώση κι ἕνας Χιώτης
κι ἐσκέφθη ὁ μέγας του καὶ πρακτικὸς του νοῦς
πὼς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, ποὺ πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρῆς

Υ. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φ Α Υ Σ Τ Α

Ὑ π ό θ ε σ ι ς : Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὅχι οἱ ἰδικοὶ της υἱοί. Τὸ μῖσος της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλλῃ τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεύει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱόν του, τοῦ ὁποῦ διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλὰ, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεῖται τὸ ἀμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τρομερὰν εἴδησιν τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται, ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποίαν διαφεύγει ἐκείνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἔγκλημά της αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθῃ κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγνώρισε πρωτοφανῇ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θεάτρων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε', ΣΚΗΝΗ Ε'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἐκτὸς τοῦ παλατιοῦ)

Ἀκόμη σκότος ἔξω, καὶ ἀκόμη νύξ!

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

ὦ, πότε ἡ κατηραμένη νύξ αὕτῃ
θὰ τελειώσῃ ; Ὁλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, Ὑπνε, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἓνα μόνον ὤμοσας νὰ μὴ δεχθῆς
μηδὲ στιγμὴν κἄν, Ὑπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου,
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
 ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
 καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων, μόλις δύναται
 νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὑπαρξιν,
 ἦν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
 τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλόξ ἀθάνατε,
 σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.
 Τοῦ συνειδότος ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
 κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,
 ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
 οὐρὰν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύραννε·
 σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἶμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,
 τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
 τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
 ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;
 Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσης, θεῖε ἱατρέ,
 ποτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ἱκανὸν
 νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
 ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
 τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησμόνητα,
 τὰ ὑπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!
 δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾷς.

(Ἡ Ἑλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἣν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἡ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

᾽Ω μῆτέρ μου!

(Ὀρμᾷ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει).

Ἄλλ' ὄχι! εἶμαι ἐναγής!

κι εὐλόγως κλείεις πρὸς με τὰς ἀγκάλας σου
 καὶ κάτω νεύεις, μήτερ, ἀποστρέφουσα
 τὸ τεθλιμμένον ὄμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
 υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἴμ' ἐναγής
 καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἱματοσταγεῖς
 καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἀγίας σου
 ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
 Ἄλλ' ἂν, ὦ μήτερ, ἤξευρες τοῦ δυστυχοῦς
 τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
 καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μήτηρ, μ' ἔπνιξε
 τὸ αἷμα τοῦ υἱοῦ μου ! Μὲ τὰς σπείρας του
 ὡς ὄφεις ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
 τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνῃ σιδηρᾷ
 μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον
 νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μήτηρ, μοῦ κατέκαυσε
 τὸ ἐγκλημα τὰ σπλάγχνα, ὅλος φλέγομαι
 ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεὶς
 νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ
 φλογμοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
 μ' ἐν βλέμμα συμπαθές του, ὦ ! κανεὶς, εἰς οὗ
 ριφθεὶς τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
 νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
 ἀναψυχὴν νὰ εὔρω τῆς βασάνου μου.
 Σὺ μόνη, μήτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
 τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
 θὰ μ' ἀνεξωογόνει, ἀναψύχουσα
 ὡς δρόσος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα
 ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἄλλ' οἴμοι ! πῶς,
 πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγής ;

E L E N H

(προδῆλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Υἱέ μου Κωνσταντῖνε !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου !

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας της)

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθος μου
τοῦ ἐγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
υἱέ μου, φόνος. Ἐκλαυσα κι ἐθρήνησα
καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
τῇδε κακεῖσε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
Ἄλλὰ πῶς ἡδυνάμην, ταύτην βλέπущα
τὴν θλιψίν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβήν,
ἀναισθητος νὰ μείνω ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,
ὦ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς
καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
κι αἰμάσσει ἡ καρδιά, εὐκόλα αὐτὴ
δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὡμήν,
έτοιμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! ὡς θεοί, οἱ δεῖλαιοι καὶ ἄφρονες !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
θεοὺς καὶ θείους ἡ μεγάλη Βαβυλὼν,
τῶν ἐθνικῶν ἡ Ρώμη; Τὸ ἐπίστευσε
καὶ σύ, υἱέ μου;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἐθνικῶν· ἀλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινήν;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἦν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

ΕΛΕΝΗ

Ὅχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θὰ ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἢ ἔρημον
αὐτῆς εὐρών σε δαίμων ἂν ἐξέμαινεν
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σὲ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἐνὸς Ἀσκληπιοῦ!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν ; Ὅχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἱατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; ἐγώ;
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

ΕΛΕΝΗ

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,
ὄν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μήτηρ ;

ΕΛΕΝΗ

Τότε τί
κωλύει νὰ προσέλθης πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντίνε μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ὦ ! πόσον ἀπατᾶσαι, μήτér μου καλή,
ἐὰν πιστεύης ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπῳρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθαρίσῃ δύναται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

ΕΛΕΝΗ

Ὅλιγόπιστε !
Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σὺ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν !
Ἄ ! ὄχι, εἶσαι ἐθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἀλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μήτér μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἐπραξεν
ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

ΕΛΕΝΗ

Ἐγὼ νὰ σ' ἀδικήσω; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἣν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ; Ποτέ μὴ γένοιτο.

Ἄν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
 τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
 ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
 σχεδόν. Ἄλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
 κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
 τῆς οὐρανίας πίστεως, τυφλὸς σχεδόν
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς τῆς τῶ ἀνέσπερον;
 Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
 υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
 νὰ βλέπῃ πλήρ' ἢ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
 χαρὰ τῆς εἶνας πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα
 καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλάνθρωπος,
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως
 καρδιά σου δὲν πταίει· πταίει ἡ μακρὰ
 εἰς τὴν ἀγίαν γῆν ἀποδημία μου,
 καθ' ἣν εὐρών σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
 κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
 καὶ ἑορτὴν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
 ἐλθὼν εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὀρθὸς
 ὁ θρόνος τοῦ ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἰδίαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
 τοῦ πνεύματος ἡ Χάρις τοῦ ἀγίου σου,
 ὦ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὑψιστε !
 Ἐδῶ ἀκούω κρᾶζουσάν μοι ἄνωθεν
 φωνὴν μυστηριώδη, ἅ ! ἐδῶ ποτέ !

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἁμαρτωλὴν
 καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἐχαιρέτισεν
 ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
 ἐκείθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
 Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο,

Ἄλλ' ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἢ ἐν σαρκὶ
 πατρίς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
 ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἱοθέτησεν
 ἢ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἢ πατρίς,
 υἱέ μου, τῆς μητρὸς σου. Ἐκ τοῦ στόματος
 τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
 τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,
 ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἡ γῆ
 καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
 ὀνόματα: Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.
 Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
 τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
 ἓν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
 καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
 Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἑπτὰ τοῦ νοσηροῦ
 Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἔλθε
 Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἐπτάλοφον.
 Ἐκεῖ τὸν κραταῖόν σου θρόνον στήσον καὶ
 τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
 ὥς ὑψωθῇ ἐκτείνων πρὸς τὰ πέρατα
 τοῦ κόσμου τὰς ἀκτῖνάς του ὁ νοητὸς
 ἥλιος οὗτος,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου της Τίμιον Σταυρὸν)

Ὁ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,
 φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ
 ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
 διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
 πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
 τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
 ἀποδυθεὶς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
 ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
 Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
 τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
 ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἑλλην σὺ τὴν γῆν
 διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θείῳ λόγῳ πείσας καὶ
 ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατὰταξον.
 Ποία ἡ δόξα, Κωνσταντίνε, τότε σοῦ
 καὶ τῆς μητρὸς σου ποία, ποία ἡ χαρά!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! θὰ τὸ πράξω, μῆτερ, μὰ τὸν Τίμιον

(ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρόν)

Σταυρόν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα!

«Φ α ὺ σ τ α»

Δημήτριος Βερναδάκης

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΚΕΡΤΕΣ, ΟΥΚΕ ΕΝ ΚΕ ΚΑΛΕΣΜΕΝΟΝ
ΕΠΙΘΑΛΙΝΟ ΛΟΓΟΝ

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΣΤΕΣ ΒΙΣΑΝΤΙΝΗ ΔΟΞΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματεῖαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποῖαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη : Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνώσις τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἐλληνικά γραμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ψυχὴν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἱκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἴν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ παντοδαποὶ τινὲς εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἀνδρας ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὧτα οὐχ ἡττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τίς ἐστιν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάσῃ φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορούμενους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύνοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπέζῃ πληθούσῃ καὶ ᾧδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγόμενοις προσέξομεν, καὶ μάλιστα ὅταν ὥς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμονοούντων. Ἀδελφὸς γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμός ἐστιν ἀκήρυκτος. Ταῦτά δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλιστα

ὅταν ψυχαγωγίας ἔνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὁρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μάλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροᾶς ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κάνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπιχάρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἐστὶ τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασι τοῖς ἀνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενές τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥόδωνιᾶς τοῦ ἀνθος δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπώσαμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, *τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρον ἄγοντας*.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῶ δὲ ἔτι πλείω φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὑμνῆται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπεὶπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ἄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρωτός συχνου καὶ πόνου πλήρης ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὀρθιον, οὔτε προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐλθεῖν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὁρᾷ ὑπάρχει ὥς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὥς δὲ ῥαδιά τε καὶ εὐπορος καὶ τῆς ἐτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητὴς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος εἰκότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὕμνησεν, ὥς εἰς ταύτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἰπώμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πεπονηκόσιν ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δώμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέφοισθε τῆς βραδυτήτος, ὥς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιώτερα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτήτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὥς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἰερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοιμῶς καλοῦντι, ὥς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἶεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ῥέουσιν ὕλην καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἱ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κάκεῖνος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἡτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης, πάντα καρποφορεῖται τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκεῖνον πάντα ὅσα ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς γινόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ διδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθῃσι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν ὁποιοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθῃσιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. Ὡς, τῆς μεγαλοψυχίας, ἥ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονομον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῇ καὶ εἰς ἄερα ῥέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἱσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίνοις, εἴτουν σαρκίνοις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαινομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 35

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἐξ λόγους «Περὶ ἱερωσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλὴν ιδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ἱερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσόστομου ἐθεωρήθησαν ἀνάκαθεν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικὴν τῶν ἀξίαν.

Ἡ ἐκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου του Βασιλείου (ὅχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασιλείον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ἱερωσύνης» λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἡμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὧσφ ἐκεῖνη εὐρίσκετο ἐν ζῳῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δὲ τις τουτωνὶ τῶν πολλῶν, ἅπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτούς, ὅσον ἐκεῖνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν τὸν ἅπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν· Καὶ γὰρ μαθημάτων ἡψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἴση· καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγματῶν. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξελθόντας βουλευέσθαι ἐχρῆν, ὁποῖαν ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὀδόν· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῇ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἐτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενία· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιδῶκεν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένος ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἑαυτοῦ καὶ ἐβιαζόμην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικοῦ κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χεῖρει· τὴν δὲ ἰσότητα οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν προτέραν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἦρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθός τε ὢν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλάκις τῷ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρώως, ἦν πάλαι ὠδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἴκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἀλλὰ με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπιδόαι διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνῳ δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῇ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμᾶς ὠδινε, πηγᾶς τε ἡφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγώ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήτην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινὰ, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιτ' ἂν εἰδέναι

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἀπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτω βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥαθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλὰς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπηρεάς καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ τεθνεὺς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἐκάστην ἐμπίμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλείονων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐῷ δαπάνην, ὅσην ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἄνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δέ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθὼν, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλὴν μοι παρείχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῴαν ἡλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανῶν δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμῃσιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὧν ἤλθον οἰκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μή τοι νομίσης ὄνειδιζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μή με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἐλπίς καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. Ὅταν οὖν με τῇ γῇ παραδῶς καὶ τοῖς ὁστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξης τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας

καὶ πλέε θάλατταν, ἦν ἂν ἐθέλῃς· τότε ὁ κωλύσων οὐδεὶς. Ἔως δ' ἂν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὲ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῇ, τοσούτοις ἡμᾶς περιβάλλον κακοῖς, ἡδίκηκός τας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σὲ εἰς βιοτικὰς περιέλω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφὴν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὥς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλὴν σοὶ παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατέχετω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μυρίους σε λέγῃς φιλεῖν, οὐδεὶς σοὶ παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστὶ τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκίμησης ἐξ ἴσης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωσύνης»

Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφή τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὅποτον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἶδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῇ ἔτετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἤγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγεννημένων πολλῶ, τῇ βασιλείᾳ ὑπουργεῖ σπουδῇ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ρυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῷ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τοὺς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἐσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλείᾳ τὸν νοῦν εἰκότως ἄντις ἀγασθεῖν τούτου δὴ ἔνεκα, ὅτι δὴ ἐκπάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσα-

λεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστίν, ὠραϊζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὔσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθένδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὐρὸς δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτετόρνευται ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὐρεῖα οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθήτῳ ἀποσεμνύνεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψευται καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστί, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίου τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν πὲρικέχυται.

[Ἀκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ Ἱερὸν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφή τῶν κιόνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων].

Ὑπερθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερὴς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν αἰεὶ διαγελᾷ πρῶτον ἡ ἡμέρα. Ὑπεραίρει γάρ, οἶμαι, τὴν γῆν ζύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχύ, ἐξεπίτηδες παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὗ δὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ζυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσση τραυλιζούση τε καὶ ἰσχυρόνῳ οὔσῃ ἀμήχανά ἐσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνον τέσσαρα μεταξύ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἐκάστου κρητὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνόμενη τῇ μεταξύ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερὲς τελευτᾷ, ὃ ταύτῃ ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθους ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδὴς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερεῶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἄλληλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἔκ τε ἀλλήλων ἡωρημένα καὶ μόνοις ἐναπεριδόμενα τοῖς ἄγχιιστα οὔσι, μίαν μὲν ἁρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ῥᾶστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θεάς μεταβολὴ ἐς αἰεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῇ ἔχοντος ὅ,τι ἂν ποτε ἀγασθεῖη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τὰς τε ὀφρῦς ἐπὶ πᾶσι συνννευκότες, οὐχ οἰοί τ' εἰσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται αἰεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμηχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῇδ' ἐπιφέρει.

[Οἱ πεσσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὅποιοι ἔχουν συναρμωσθῇ διὰ μολύβδου].

Χρυσῷ μὲν ἀκιβδήλω κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα, κεραυνῶσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μὲντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὐγὴ ἀνταστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοαὶ τέ εἰσιν ἐκατέρωθεν δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεῷ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μείζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὖρους τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρις ἐς τὸ πέρας ξυνηξικνούμεναι, τὸ δέ γε ὕψος καταδεέστεραι. Καὶ αὐταῖς ἡ τε ὀροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταῦταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρᾳ μὲν τοὺς ἀνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταῦτό ποιοιμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλὰξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῷ ἱερῷ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὠραίζει τὸ ἐμπερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερώων τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεύς γένοιτο, ἡ τὰς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεὼς περιβέβληται; Τίς δὲ τῶν τε κίωνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερόν κεκαλλώπισται; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὠραίῳ τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἀλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ καὶ ὦν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μὲντοι καὶ οὕς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὅπηνίκα δὲ τις εὐξόμενος ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνήσι μὲν εὐθύς ὡς οὐκ ἀνθρωπεῖα δύναμει ἡ τέχνη, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπῇ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἴλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἑκάστῳ ταῦτό τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ πα-

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσυσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεῶ τοῦδε τὰ τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῇδε ἀνέθηκεν. Ἐνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγομένοις ἐφίημι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὅνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

«Περὶ κτισμάτων»

Προκόπιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέρος τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὅποῖον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφυρίου.

Ἀπόδειξις ὅτι ἔστι Θεός

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἀγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὦν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ· «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός·» οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωογονῶντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μηδε τὸ τῶν θαυμάτων, μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθεῖα πεποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτά· ὦν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἥρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείμεται πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως καὶ ἄτρεπτα. Ὡν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἡγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ἀπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, καὶ ψυχὰς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τε γένεσιν καὶ φθοράν, αὐξησὶν τε καὶ μείωσιν, καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τοπικὴν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά. Κτιστὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὦν ὁ δημιουργός, πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός;

Καὶ αὕτη δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχή καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός, ὁ τόδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ φύσιν πυρὸς τε καὶ ὕδατος; Τί ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε; τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἄγον τὴν ἀληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

φέρεται τε καὶ διεξάγεται ; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων ; Ἄρ' οὐχ ὁ πεπιοικῶς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών ; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνας τὸ τάξει ; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους ; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός ;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Ἰωάννης Δαμασκηνός

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ ἢ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην» ἐπιτοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον τοῦ, εἰς τὸ ὅποιον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι' ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἀνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ Θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἀριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμεν καὶ κυρία καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρῆσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἄλλ' οὐδενὸς δεύτερος ἔδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκότητος καὶ γε λαμπρότητος ἐραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὥς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θείῃ, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώῃ, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεισθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικὸν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103.

Φώτιος

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγουμένω

Οὐχ ὁ τὸ ρεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσση πηγάζων ἤδη καὶ χεῖρα δραστήριος· ὥσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἰπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σέ δὲ γράφων τὸν ὁμηρίζοντα ἐν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθηντο· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσση τὸ Ἀχαϊκόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἡλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζώην τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμήδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον Ὀδυσσέως ἄφρονότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγύν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίσθησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτον αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμῶττοντι· καὶ τυχὼν ἀπῆει χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὁμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακροῦς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσῆμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 102

Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἴ τις ἀπόσχοιτο τὴν

ἀρχὴν ἢ κηρῷ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἐτέραν τραπόμενος, ὥς ἂν ἀποφύγῃ τὸ θέλγητρον, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ὠδῆς ἐκείνης ἐλθὼν, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχαρις. Εἰ γάρ που, ὥς περ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θρυλούμενα ἐπτά ἐν λόγοις κεῖνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὀμήρου ποίησις, ἥς οὐκ οἶμαι εἴ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν περεισέρρευσεν τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἑξωτερικούς, ὁποίους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὥς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφεσθαι, οἱ δὲ ὥστε χρεῖαν ἀποπλῆσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν· ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἰππάρχος φθονεῖ, ὥς μετ' ὀλίγα ἱστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιπιοῶν, πάντα ποιῶν, δι' ὧν ὁμηρίζειν δυνήσεται. Ἀγουσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολυλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαίταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἶτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μὴδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐδνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὀμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμίαν μὲν τις κακῶν Ἰλιάδα φησίν· αὕτη δὲ καλοῦ παντός ἐστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μὲν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοὺς ἐκείθεν μαθεῖν

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμμάτων δριμύτητος καὶ ἔγκωμιων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὀμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσῃ τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοᾶς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἐστι τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὀμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαὶ εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντῃ πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ἡνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἐστὶν ἀληθευτική· καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφαινομένῳ δικτύῳ, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσῃ σοφοὺς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἐτι δὲ γίγνεται καὶ μεθοδευτῆς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὥς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδὼν τοῦ λόγου, καθηγήσῃται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστὸν ἐν τούτοις Ὀμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένος ὅμως οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προῖσχύμενοι οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἅπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐτῇς προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνηθες ἔπραττεν, ἀπολαύειν οὐ ἤθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστος ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μὴδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὀμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἰ γέ τις ἐν σκοτῶν θέσῃ τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσεται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥαδίως τὸ προτεθέν.

|Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας

του, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν πάσης τυχὸν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων].

Ἔτι κάκεινο προλαβεῖν χρὴ ἐχόμενον ἤδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὕφος ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἡρωϊκωτέρα· ἡθικὴ δὲ ἡ Ὀδυσσεΐα, ὥς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὀμηρικὴν ἰσχὺν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐστὶ καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλοὶ ἀφορμαὶ εἰς ῥητορείας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καὶ πάντῃ ὀλιγούλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὁμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καὶ ἐκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκεύασσθαι, παραδεικνύων ὅτι καὶ ὁ παμπλοῦσιός ἐστιν καὶ πάνυ φιλότιμος ἐν τε πολυαφόροις καὶ ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὅθεν ἐκεῖνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνον δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεῆα, οἷς καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκεῖαν καὶ ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἐνός τινος ὡς ἂν Ἀχιλλεΐα ἢ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιῶν μόνον περιέχουσα κακὰ· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωϊκά. Εἰ δὲ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι οἶον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἡ ποίησις αὕτη ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετὰ τὸν Ὅμηρον τραγικοὶ καὶ ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεῖα πολλάκις ἐπιγράφουσι δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν. Σκοπὸς δὲ αὐτῷ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοιμίῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὸ καὶ οὐλομένην εἰπὼν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἦ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε», μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατὰ τινὰ εἰμαρμένην, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. Ὡς περ γὰρ λόγῃ καὶ γῇ καὶ Τροίᾳ καὶ μάχῃ καὶ σκοπιᾷ Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὃ ἐστὶ Τρωϊκῆ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἡ Ἰλιάς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὡς περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος.

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν Ὅμηρου Ἰλιάς ταῦτόν ἐστι τῷ Ὅμηρου Τρωϊκὰ· τὸ δὲ Ἰλιάς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωϊκὸς πόλεμος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοπῷ ἐγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδοσις Weigel, Λειψία, 1827

Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

«Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας τοῦ ὁ συγγραφεύς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φρόνησις, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ εἰς τὰ ἐκούσια παθήματα εἶναι ἡ σωφροσύνη.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρονήσεως, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἐκάστῳ τούτων εἴη ἂν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκες καὶ χρήσιμον ἐκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μόρια. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαιῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοὶ που ἔβηλονται ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἐκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὖ τὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θείου τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἶαί περ αἱ καλούμεναι ξυμφοραὶ· τὰ δ' αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἶαί περ αἱ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολίαι καὶ δυσχέρειαι, εἰ κἂν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἰδίον τι μόριον ἀνδρίας σῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἐκάστων, γεναιότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκουσίοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θείου, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἐστὶ σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὐπὲρ ἔσμεν πρὸς ἅ ἕκαστον, ἔσμεν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ συγγενεῖς που πᾶσι, καὶ πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώποις πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ αἰεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡστ' εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὗται καὶ τσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τούτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὅθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστην ῥᾶον κτήσαιτ' ἂν τις, ἥ γε κοσμιότης εἴη ἂν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἡ ἀρετή, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μὴ· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγοῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεῆς τις ἦ, τῇ αὐταρκεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἱταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθεται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰδάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἔψεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὲ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσι τε καὶ ἐπαύξουσιν τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὥς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἄν τοῖς τῇδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γινόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἄν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἑλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὥς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστί, βραχέ' ἅττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὁρῶ· ἄλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἕνεκα, ὥς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμέν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὥς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἴ τις ἄλλη οἰκειότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχής, τῶν τε αὖ νήσων αἱ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προενωκηκότων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἐτέρων τὸ αὐτὸ ἐστὶν ὅτε πεπονθότες· ἄλλ' Ἕλληνες τὴν δε τὴν χώραν τούναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὕτη Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τὰ μέγιστα τε ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασιλείον ἐστί, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἄν λογιζομένοις οἷον μητέρα τε οὔσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενωκηκότες, Ἕλληνες τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στείλαμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῇ καὶ μεγάλῃ ἐπηυξηκότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴ γε Αἰνείᾳσι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμην εὐτυχestatῆν πόλεωσιν κατώκησαν· Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἢ χώρα οὐθ'

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις, εἴ γε τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἦδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτῃ ἀπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὥρων συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἔασω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὔσα τηλικαύτῃ ὁμοῦ καὶ ἡπειρος ἡ αὐτὴ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ῥαδίως πρὸς τῇδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὀρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων παντ' ἄχῃ· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῇ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἥττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρρητον τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ὑπεράσπισις ὁμως τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῇ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἔν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι θὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερεῖ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ὑπόθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἐν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δεῖν' ἐπραξας, ἀλλ' ὁμως ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.

Ὡ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε, σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἄνθρωπον, Τέκνον· καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μήτερ Παρθένε·
 λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
 σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.
 Καὶ μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδὼν ἔστω λόγος·
 ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
 καὶ πάντα λυεὶ δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
 Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 μήδ' οἱ μ' ἀπηώρησαν ἀνόμως ξύλω.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

ᾠμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης αἰεί!
 Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλῳ!
 Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον;
 Ἦ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἀπιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου
 Ὡνπερ γὰρ οὐνεκ' ἐμοὺς ἤκες λόγους,
 τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνησθήσομαι.
 Ἐνταῦθα μὲν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἄδελος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

Ἔργον ἔχεις, ψυχή, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.
 Ἐρεῦνα σαυτὴν ἥτις ἦ, καὶ πῇ στρέφη,
 ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπῃ στήναί σε δεῖ·
 εἰ ζῆν, ὅπερ ζῆς, τοῦτο ἦ τι καὶ πλέον.

Ἔργον ἔχεις, ψυχή, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
 Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
 ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
 ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
 ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτοῦ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· πρὸς Θεὸν οἶον ὄρα.
 Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·
 τί μου τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
 Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· μή τι πάθης καμάτῳ.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

**13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ
 ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26**

Ὡς δὲ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
 ἐδρασμῷ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
 Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς.
 τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θεῖα νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
 καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
 κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
 ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὅλως ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
 ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
 μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς
 τὰ ἐλέη Σου θαυμάστωσον.

Ναὸν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
 ἐν ἀγίῳ ναῷ Σου χεῖρας οἰκτρὰς
 αἵρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
 καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

᾽Ω δ ἡ Ε΄

Καὶ σύ, καρδιά, σείσθητι νῦν
 βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλὴν
 ἐπικειμένην καὶ βόησον·
 «Φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
 καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργὴν Σου, εὐσπλαγχνε».

Λαὸν καὶ πόλιν, ἥνπερ τῷ Σῶ
 αἵματι ἐκτήσω, Ἰησοῦ,
 μὴ παραδῶς εἰς ἀπώλειαν
 ἐν τῷ συνταράσσῃ τὴν γῆν σεισμῷ φοβερῷ·
 χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

Ὅδους Σου, Δέσποτα, τὰς ὁρθὰς
 γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῇ
 εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
 Σὲ τὸν συμπαθῇ τε καὶ ἀμνησίκαν·
 ἀλλ' ἴλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοθησίας ἦλθε καιρός,
 νῦν καταλλαγῆς χρεία, ἀγνή,
 πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,
 ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
 καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσῃται.

Christ et Paranas, «Anthologia graeca
 carminum christianorum».

Ἰωσήφ ὕμνογράφος

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
Αθήνα, 1997

Ι. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ «Κόλασις» εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Δάντου «Θεία Κωμωδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτήριο» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξίδιον τοῦ εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχὼν ὡς ὁδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Αποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφή αὐτῇ ἐξιδανίκευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὗται διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπεδίωκον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἐν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῇ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἄ σ μ α Ἀ'

Ἔτεμον μέσῃν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὅπότε' εὐρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθείαν ἑκτραπείς ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
Ἄλλ' ἴν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλὰ του,
θὰ εἰπῶ κι εἴ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἡξεύρω.
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφῆκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίκηθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλοῦσης φόβον τῇ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
 ὁ ὁδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
 ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
 Ὡς δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
 εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθεὶς τὸ κῦμα
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
 καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ ἰδῇ τὸν δρόμον,
 ὃν ζῶν οὐδέποτε τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθεὶς, βαρὺς τὸ σῶμα,
 τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ' ἀναβαίνων
 κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων ποὺς ὁ κάτω.
 Ἀρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
 ἐμπρὸς μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπου,ν,
 κατὰστικτον πᾶν ἔχουσεν τὸ δέρμα.
 Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ' ἐμπρὸς μου
 κι ἐκώλυε τὸ βῆμα μου. Πολλάκις
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφη.
 Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
 ὁ δ' ἥλιος ὑψοῦτο μετ' ἀστέρων,
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρωσ
 ἐπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη
 τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
 τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
 Ἐκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους·
 ἐπιφανεῖς μοι αἰφνιδίως λέων.
 Ἐφαίνετο ὡς κατ' ἐμοῦ προβαίνων
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
 Ἐλύσσα κι οἱ ἀέρες ἐφρικίων.
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν.

ἰσχύσαρκον, ἀλλ' ἄπληστον θηρίον,
 πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
 Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
 καὶ νάρκην μοι ἐνέβαλε δειλίας,
 ὥστ' ἄπηλπίσθην ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
 'Ὡς δ' ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
 ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
 ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
 τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
 πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
 ὅπου σιγαῶ ὁ ἥλιος μὲ ὥθει.

γ') 'Επιγραφή τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἄσμα Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη, φέρω πόλιν,
 ἐγὼ εἰς τὴν αἰδίδιον ὀδύνην
 καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων
 ἐτελειώθην πρὸς δικαιοσύνην.
 Μ' ἀνῆγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
 κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρω·
 οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλήν ὅσα
 αἰώνια· κι ἐγὼ εἶμ' αἰώνια.
 'Ο εἰσιῶν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω».

δ') 'Η λ α ῖ λ α ψ

Ἄσμα Ε'

Τοτ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
 ν' ἀκούωνται κι ἦλθον εἰς μέρος, ὅπου
 πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἐπληττε τὰ ὧτα.
 Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
 καὶ ἐμυκάτο ὡς θαλασσοκλύδων,
 ὃν ἄνεμοι μαστιζοῦν ἐναντίοι.
 Ἀκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαῖλαψ
 τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
 συγκρούει καὶ κτυπᾷ καὶ τραυματίζει.

Πρὸ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,
 ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,
 τὴν ἀρετὴν τὴν θείαν βλασφημοῦσιν.
 Ἦκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
 οἱ σαρκικῶν ἁμαρτιῶν ἐργάται,
 οἱ εἰς ὀρμὰς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
 Τοὺς πελαργοὺς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ
 φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερά των,
 τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λαίλαψ
 ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
 οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινή των
 οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
 Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
 εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἄερα τέμνουν,
 ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
 σκιὰς ἐκεῖν' ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἀλ. Ραγκιζβῆ

Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ «Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ» εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστο-
 ρία τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄσμα Γ'

Μὲ τίς δροσιὲς ἐπρόβαινε ἡ αὐγὴ χαριτωμένη,
 μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
 ὅταν μὲς στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνο ἐτοιμαζότουν,
 βοῇ καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γύρω, παντοῦ ἀπλωνότουν.
 Καὶ μόλις ὅλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἄστέρι,
 οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἄερί.
 Ὁ πολεμάρχης μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὀδηγáει,
 πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθαί.
 Ἔργο πλὶὸ δύσκολο παρὰ κανεῖς νὰ σταματήσῃ
 τὸ κύμα, πὺ σγκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
 ἢ στὸν βοριά ν' ἀντισταθῇ πὺ τὰ βουνὰ κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στῇ θάλασσα βυθίζει.
Δὲν θέλει τὴν ὁλόθερμην ὁρμή τους νὰ βαστάξῃ,
ἀλλ' ἐνώμενοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξῃ.
Ἔχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδιά,
τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθούς ξεραίνει,
ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλὴμ ξανοίγουν ἐμπροστὰ τους,
ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλὴμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
Τὴν χαιρετοῦν ὁλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτάζουν,
καὶ μύρια στόματα μεμιᾶς «Ἱερουσαλὴμ» φωνάζουν.
Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, ποὺ στεριᾶς ἀγνώριστες γυρεύουν
καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,
παλεύοντας μὲ τὸ βοριά καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
ἂν ξάφνου ὁ τόπος ποὺ ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλῃ
τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιῶνται
καὶ πλιὸ τὲς ἔρημες νυχτιές, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.
Ἄλλ' ἢ χαρά, ποὺ ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
ἀγάλ' ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἶσθημα ἐγεννήθη,
ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, ποὺ τὲς καρδιές νικαίει.
Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώσῃ δὲν τολμάει
ὅπου γιὰ μᾶς ἓνας Θεὸς ἔγινε μέγα θῦμα
κι ἐθάφτη καὶ ὁλοζώντανος ἐβγῆκε ἀπὸ τὸ μνημα.
Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησες καὶ δάκρυα πικραμένα
γύρω παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιές χτυπάῃ
ἢ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγαίει.
Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
τὰ ὁλόχρυσά στολίσματα βγάνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
καὶ ἀπ' τὶς καρδιές τ' ἀκάθαρτα πάθη ποὺ τὲς μολύνουν,
τὶς ἁμαρτίες ὁμολογοῦν καὶ πικρὰ δάκρυα χύνουν :
«Τὸ χῶμα, ποὺ τὸ αἷμα σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,
Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
Τί στέκεις, παγωμένη μου καρδιά, κι ἐσεῖς τί ἀργεῖτε,

μάτια μου κακορίζικα, δυὸ βρύσες νὰ γενῆτε !
 Συντρίψου, ἀχάριστη καρδιά, στὸ κρίμα βυθισμένη,
 ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κι αἰώνια σὲ προσμένει !».

Μετάφρασις 'Ιουλίου Τυπάλδου

Τουρκουάτος Τάσσο

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μὲ τὴν αὐγὴ καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια
 λάμπει καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξανανιώνουν.
 Νά ἡ ἀνοιξη γυρίζει, νά τὸ χεῖιδόνι
 στὸν Παρθενῶνα ξαναχτίζει τὴ φωλιά του.
 Πανιέρη 'Αθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου
 στ' ἀμπέλια μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει,

'Αγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,
 νά ἡ ἀνοιξη γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια
 τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἓνα ὄρνιο
 μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
 γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπα, πού σὲ τρώει,
 ἀρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τ' ἀνάκρασμα τ' ἀκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;
 «Νίκη στῶν ἡμιθέων τ' ἀγγόνια !» Ἀπὸ τὴν 'Ιδην
 ὡς τῆς Νικαίας τ' ἀκρογιαλία ξανανθίζουν
 αἰώνιες οἱ ἐλιές. Μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια,
 ἐμπρός! Τὰ ὕψη τῶν βουνῶν ᾗς τ' ἀνεβοῦμε
 τοὺς Σαλαμίνιους ἀντίλαλους ξυπνώντας !
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν 'Ελλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Κι ἔλα, ἐτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
 ἄρραβωνιαστικίες, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
 στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβοὺς σας· μὲς στὸ λόγγο
 γι' αὐτοὺς, ποὺ σᾶς γλιτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
 Ἀγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
 ἃς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλικάρια.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέλφια !
 Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
 μὲ σάρκα θεία μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύσῃ
 τὸ φωτερώτερο κι ἅπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
 Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι ;
 Κι ἔμεῖς ἐνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα ;
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμο ἀκολουθώντας
 κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει !
 Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
 τὸ αἷμα μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
 θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
 καὶ τὸ στοσφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μᾶς φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
 Ὅρθοί ! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
 στὸν τόπο ἐκεῖ, ποὺ λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
 κι ὁ φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.
 Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας, διώξε το, Ἥλιε,
 τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας...
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ ξηρᾶς εἰς Μιλάνον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξίδιον του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δύο τομὸν ἔργον μετὰ τὸν τίτλον «Ὀδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατούμενν Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἰππεύσαντες τὴν ἐπιούσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωίας ὤραν, ἡρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἱερᾶς οδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμνημένων ἡσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῇ τὰ ἐορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιαντίσαρος ἀνέτρεψε τὸ ἔσω τῆς κιθάρεως μέρος ὥς καθαρώτερον καὶ παρὰ τὸ σύνθηες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ὑπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἑλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἶδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυν ἡμῖν ποῦ ὑφούντο τὰ μνήματα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἱπποθόοντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρεῖτους ἢ ρεύματα ἀλμυροῦ ὕδατος. Παρὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ἃς γραῖα τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμῖνος εἰσέδυμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὃπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἶδομεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγχεμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιοτέρων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάντος τέλους πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἶδομεν αἶφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Ἀθηναίων, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑφούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θεάν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιγηγῆται ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἀγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. Ἐγὼ ὅμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑφούτο δὲ καταντικρὺ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὀρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μείγμα ἐκ κιονοκράνων τῶν Προπυλαίων, κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοθτικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἀγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑφούντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξὺ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθῆναι. Αἱ πεπλατυσμέναι τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑφούντο μιναραδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμένοι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμιῶν ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν τις τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννοεῖ ὅμως καὶ ὅτι δὲν κατῴκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθῆναι ὑφούνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὀριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ἐθεώρουν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἴονεϊ ζώνας, ἐκτεινομένης παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγροὺς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἑλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πῶς ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχεσμοῦ καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Ὁ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἥτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἄνυδρος Ἰλισὸς κεῖται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἡδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ' ὅσον προὔχωρουν εἰς Ἀθήνας, ἡσθάνομην ἀγαλλίασιν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῶν διάφορα ἐκείνων, ἅπερ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαιμόνος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ τὰ μὲν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἡρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατωκημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῶ ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελητήρων τῆς εὐφυίας καὶ συλλαμβάνει τὴν ιδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσὶ περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινα, ἧς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρως ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἐνστικτον τυφλόν, ἀλλ' αἴσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι' ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβρίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἡσθάνθη ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν' ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἣτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἑκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένη δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἑλλήσι τοσαύτην δόξαν, ὅσῃ οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: «*Ἐνθυμοῦ, Κόϊντε, ὅτι ἀρχεῖς Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἡμερὰ καὶ φιλάνθρωπα ἦθι μεταδόντων, πάσας δὲ παρ' ἡμῖν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων*». Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὁποῖα ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὅποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῷ ὄντι εὐρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

[Ἐκκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιότερων μνημείων].

Τὴν ἐπιούσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ κορυφή περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῶ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. Ἐν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὀπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιοῦχος Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλους ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὅπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὀκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ὠσειδές, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξέυθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκις παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὔρῃ ἀλλὰ ἄλλοι, περιορίζομαι εἰς γενικὰς τινὰς μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὠραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρώτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ προσινωπὸς ὑπὸ μεστήν καπνοῦ καὶ ὀμβρῶν ἀτμοσφαίραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἶθριος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῷ μαρμαρῷ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὠρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλων. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἴτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῷ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ.χ. εἶναι ἢ μᾶλλον ἦτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες

παραλληλόγραμμον κοσμούμενον ὑπὸ περιστυλίου, προνάου ἢ στοᾶς καὶ ὑφούμενον εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχε τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὅλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἴστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἄνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμόν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βάσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικά τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμουν τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἄβακες ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, παριστῶντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῶ ἕτερα πάλιν, ὠραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο αἰετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἐνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστοῦργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις· καθότι πολὺ ἤθελεν ἀπαταᾶσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἢ βαρὺ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συνμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρική τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικός οὗτος κίων, ὅστις καὶ βάσεως στερεῖται, ἤθελεν ἀποβῆ πολλὴ βαρὺς.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἰκτίνος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἓνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλῦφων· ἄλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὀμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσῳ δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφειλείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἡ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στήλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεππλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν!

Μετὰφρασις Ἑμμανουὴλ Ροῖδου

Σατωβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρούσης ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαφυγῆς καὶ φαιδρότητος, ἰδοὺ τί ὤθει τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὁμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θεϊαν Κωμωδίαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἔπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

βαρύ, ἀνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικά πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλάσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφη ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηρθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅ,τι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅ,τι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἦτοι τὸν ν α ό ν. Συνήθως εὐρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχῶδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὁλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνος, πεπιεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκληστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βάσις του, αἱ πλευραὶ του, ὁλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὅλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἐνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἥτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβανόμεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἀπλᾶι, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολύπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὁλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἰς σύνδεσμος μεταξὺ ὅλων τῶν μορφῶν καὶ ὅλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξὺ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὖρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὀρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βάσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάνανσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔντασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἑκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοῦψῃ εἰς τὰ δύο ἱερά τοῦ Ἑρεχθείου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετώσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἵτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδῶ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἡμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινοήσις των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικὴν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ἀρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετρίως πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου

Ἰππόλυτος Ταῖν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

Ὁ Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνεσκοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὁποῖοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἱατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυμαστοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

υπερφυσικά κατορθώματα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοῦ μάγου. Οὕτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μετὰ τὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχὴν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχεεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαίτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίες περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποίησιν οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του μετὰ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς ὁρμὰς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ μετὰ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαίτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου ποὺ τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποίαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλοι αἱ ἐπιστῆμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν « Οὐρανόν », ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κ ύ ρ ι ο ν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀξιοθρήνητοι : « ὅλα ἐκεῖ κακὰ ψυχρά ».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστῆμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆν καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός :

τῆς στιγμῆς ἂν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !
δεσμὰ μπορεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσης,
πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κιᾶκόμα :

Ἄν ἡσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού 'μαι,
δικός σου ἢ τίνος δὲ ρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἡρεμήσῃ

ποτέ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θὰ γυρεύῃ τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. "Ὅταν πεθαίνη, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχὴν του καὶ φέρνουν «τὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ» ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιά ἀπὸ τὸ κακόν.
Αὐτὸς ποὺ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῇ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μόχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ἰδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθική, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχοὺς ἀγῶνας της. Γίνεται σύμβολον αἰωνίων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰωνίων πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιδιώξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσις τοῦ ωραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

ΝΥΧΤΑ

(Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖο του).

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄχ ! σπουδάσα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιατρικὴ,
κι ἀλί μου καὶ θεολογία
μὲ κόπο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νὰ με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητὲς μου — καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λες τήν καρδιά μου αὐτό φλογίζει.
 Ναί, πιότερα ξέρω παρὰ ὅλοι μαζί,
 γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·
 δισταγμοί, ὑποψίες δὲ μὲ ταραίζουν,
 κόλασες, διάλοιοι δὲ μὲ τρομάζουν —
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μοῦ εἶναι φευγάτη,
 δὲν τὸ φαντάζομαι πῶς ξέρω κάτι
 καλὸ στὸν κόσμον νὰ τὸ διδάξω,
 νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.
 Οὐτ' ἔχω δὲ καλὰ καὶ πλοῦτο,
 δόξα, τιμὲς στὸν κόσμον τοῦτο.
 Μήτε σκυλὶ ἔτσι θὰ 'θελε νὰ ζῇ!
 Γι' αὐτὸ ἔχω στὴ μαγεία παραδοθῇ,
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξῃ
 κι ἡ δύναμή του μὴ μοῦ δείξῃ
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
 νὰ μὴν παιδεύομαι νὰ πῶ
 ὅ,τι δὲν ξέρω, νὰ γνωρίσω τί
 βαθιὰ τὸν κόσμον συγκρατεῖ,
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω
 καὶ κούφια λόγια πιὰ νὰ μὴν πουλήσω.
 Νὰ 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
 τὸν πόνον μου στερνὴ φορά,
 τίς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
 ποῦ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,
 πῶς σὲ βιβλία, χαρτιά σωρὸ
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό;
 "Αἰ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλὲς
 μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,
 μὲ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα!

.
 (Ἀνοίγει τὸ βιβλίον καὶ μελετᾷ μὲ μυστήριον τὸ σημεῖον τοῦ Πνεύματος. Λάμπει
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσᾳ στὴ φλόγα).

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει ;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο)

“Οραμα φοβερό !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὁρμὴ μ’ ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαίρα μου καιρό,
καὶ τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

“Οιμέ ! Δὲ σὲ ὑπομένω !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴν πνοὴ πιασμένη μὲ ἱκετεύεις,
τὴ φωνή μου ν’ ἀκούσης, νὰ μὲ δῇς γυρεύεις·
γέρνω στὴ δυνατὴ σου δέηση κι ἔρχομαι ! “Ομως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;
Ποῦ εἶν’ ἡ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς ; Ποῦ εἶναι τὸ στῆθος,
ποῦ κόσμος ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;
ποῦ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν’ ἀγγίση ;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, ποῦ ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,
ποῦ μ’ ὅση δύναμη εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;
Σὺ εἶσαι, ποῦ νιώθεις στὴν πνοὴ μου φρίκη
κι ὀλόβαθρά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
ποῦ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

ΦΑΟΥΣΤ

“Εγώ, φλόγινη εἰδή, νὰ φύγω ἐμπρός σου ;
“Ο Φάουστ εἶμαι ἄγώ, ὁ ὁμοίός σου !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ἔδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
 Γέννα καὶ μνήμα,
 αἰώνιο κύμα,
 φάδι ποὺ ἀλλάζει,
 ζωὴ ποὺ βράζει,
 στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερὸ ἀργαλειό
 καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, ποὺ τὸν κόσμο δλάκερο ἀγκαλιάζεις,
 πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα ποὺ νιώθεις μοιάζεις.
 "Ὅχι μὲ μένα ! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

"Ὅχι μὲ σένα ;
 Τότε μὲ ποιόν ;
 "Εγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα!
 Καὶ μήτε κὰν ἐσένα.

(χτυπᾷ ἢ πόρτα)

Στὴν ὀργή ! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθός μου —
 ἡ εὐτυχία μου δλάκερη θὰ σβήσῃ !
 Νὰ 'ρθῇ ὁ σχολαστικός αὐτὸς νὰ κυνηγήσῃ
 τὰ ὁράματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρός μου!

(Ὁ Βάγνερ, ὁ μαθητὴς τοῦ, μπαίνει φορώντας ρόμπα καὶ νυχτικὸ σκούφο καὶ κρατώντας λύχνو στὸ χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσανεστημένος).

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε ! 'Απαγγέλλετε, θαρρῶ·
 βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική ;
 Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,
 γιὰτὶ ἔχει τώρα πέραση πολλή.
 Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,
 μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξῃ καὶ παπά.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἂν εἶναι θεατρίνος κι ὁ παπάς, καθὼς
πολλὲς φορὲς τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, ὅταν μένη στὸ γραφεῖο κανεὶς κλειστὸς
καὶ μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνει
τὸν κόσμον μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρίση,
μὲ τὴν πειθὴ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήσῃ ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττή,
ἀπ' τὴν ψυχὴ σας ἅμα δὲν πηγάζῃ
καὶ τὶς καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τὶς δαμάζῃ
μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατή.
Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἓνα φαγί
καὶ τὸ σωρὸ τῇ στάχτῃ σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νὰ βγῇ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαῖμοῦδες καὶ παιδιὰ,
ἂν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμίά σας —
μὰ καμιά δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἂν ὁ λόγος δὲν βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πὼς μένω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐντιμὸ κέρδος νὰ ζητᾷς !
Σὰν τὸν τρελὸ κουδούνια μὴν κρεμᾷς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίση ἡ ὀρθή
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὁλάστραφτα ξεσκίδια,
ποὺ τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπίδια,

σάν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
ποὺ σὲ φύλλα ξερὰ τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

*Αχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ
στὰ κριτικὰ τὰ μελετήματά μου
νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
Τί δύσκολα κανένας ποὺ κερδαίνει
τὰ μέσα στὶς πηγές ποὺ πᾶν' ψηλά !
Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
τοῦ δρόμου, φουκαράς πεθαίνει.

ΦΑΟΥΣΤ

Μὴν ἔχης τὰ βιβλία γι' ἅγια βρύση,
ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾷ κανεὶς ;
Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,
ἀν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρύση.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου

Γκαῖτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ἰππότης ἄρα ἦ σκουτάριος τολμᾷ
σ' αὐτὸν νὰ ριχθῇ τὸ βυθό ;
Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
νὰ, τό 'πιεν ἡ μαύρη ρουφήστρα γοργά.
'Εκεῖθε ἂν κανεὶς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτου,
σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἄς εἶν' χάρισμά του».

Καὶ μὲς στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερά
ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
τοῦ ὁλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,
ὁ ρήγας τὴν κούπα στὸ κύμα πετᾷ.

«Καὶ πάλι ἐρωτῶ σας : καρδιὰ ποιὸς θὰ δείξη
σὲ τοῦτο τὸ χάος βαθιὰ νὰ βουτήξη ;».

Ἄλλὰ σκουτάριοι κι ἱππότες τ' ἀκοῦν
καὶ λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ
μὲς στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν πού σκᾶ,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτη φορὰν ἐρωτάει.
«Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ριχθῇ δὲν τολμάει ;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρὶν, ἀπομένουν βουβοί—
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντί.
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἀγόρι τὸ ἐξαίσιον, ὅπου ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέρμα πατεῖ
νὰ ἰδῇ στὸ βυθὸ τὰ νερά
πού 'χε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγώντας ἢ Χάρυβδη καὶ μὲ βοή,
ὡς νὰ ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σὰν σιὰ πού σμιχθῇ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστό
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτὲ δὲν ἀδειάζει,
λὲς κι ἄλλη μιὰ θάλασσα ἢ θάλασσα βγάξει.

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

σχισμάδα ἄπατη, μαύρη πλατιά,
 σάν δρόμος, ποὺ βγαίνει στὸν Ἕαδη· μ' ἄχὸ
 τὰ κύματα ὀλάγρια, στριφτὰ ρουφημένα
 βυθιῶνται μὲ ὀρμή στὸ σιφούνι ἀρπαγμένα.

Πρὶν τὸ κυμάτωμα ὀπίσω νὰ ἐλθῇ,
 ὁ νέος θερμὰ τὸ θεὸ
 «βοήθεια» κρᾶζει — καὶ ἰδοὺ βοητὸ
 σηκώνεται τρόμου κι εὐθύς ἡ στροφὴ
 μὲς στ' ἄγνωστο σέρνει καὶ κλεῖ τὸν γενναῖον
 νεαρὸ βουτηχτὴ, ποὺ δὲν φαίνεται πλέον.

Καὶ γαληνίζ' ἡ κορφή τοῦ νεροῦ,
 ἀλλὰ κουφοβράζει βαθιά·
 εὐχεται ὀλότρεμη κάθε λαλιά
 «νὰ εἶν' ὦρα καλή» τ' ἀνδρειωμένου παιδιοῦ·
 πλὴν τὰ πάντα πλιὸ κούφια τὰ κύματ' ἀκοῦνε
 καὶ μὲ καρδιοχτύπι φριχτὸ καρτεροῦνε.

Καὶ ἂν ἦθε ρίξης τὸ στέμμα κι εἰπῆς
 μ' αὐτὸ θὰ γενῇ βασιλιάς,
 θὰ τὸ φορέση ἂν κανεὶς ἀπὸ σᾶς
 τὸ σῶση! μιᾶς τόσο ἀκριβῆς ἀμοιβῆς
 δὲν μ' ἐπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη
 *ψυχὴ ζωντανοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς μάθῃ.

Καράβι ἀρπάζει ἡ ρουφήστρα συχνὰ
 καὶ πᾶν στὸ βυθὸ μὲ ροπή·
 σπασμένο μόνον κατάρτ' ἢ σκαρὶ
 ξεβγαίνει ἀπ' τὸ βάραθρο π' ὅλα ρουφᾷ. —
 Πλὴν σφύριγμ' ἀντάρας ψηλότατο βγάζει
 καὶ πάντα σιμὰ καὶ σιμότερα βράζει.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
 σὰν στιά ποὺ σμιχθῇ μὲ νερό,
 τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἄφρον ἄχνιστό
 καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ
 καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,
 μὲ βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα τῆς ὅπως πετιέται.

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
 σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ἰδές,
 καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
 φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
 ἰδές τον, ψηλὰ στὸ ζερβί του τινάζει
 τὴν κούπα, χαρὰ μὲ νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοὴ
 καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
 Κι ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπὸς
 φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῇ !»
 καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
 ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος !

Ἔρχεται· κι ὅλο τὸν ζώνει μὲ μιὰ
 τὸ σύχαρο πλῆθος κι ἐμπρὸς
 στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
 τὴν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
 τῆς κόρης του ρίχνει, ποὺ πλήθιο κερνάει
 κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

«Νὰ ζήση ὁ ρήγας ! χαρὰ στὴν ψυχὴ,
 ποὺ πνέει στὸ ρόδινο φῶς !
 Κεῖ κάτου εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
 θνητὸς τοὺς θεούς, ὦ ! νὰ μὴν προκαλῇ

κι ἐκεῖνα ποτέ του νά ἰδῇ μὴν ποθήσῃ
 πού τοῦ ἔχουν στὴ φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σὰν ἀστραπὴ ἐβουλοῦσα γοργά,
 νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὁρμή
 μεσ' ἀπὸ βράχου σπηλιὰ μιὰ πηγὴ·
 τῶν δυὸ ρεματιῶν ἡ μανία μ' ἄρπᾶ,
 σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μὲ ζάλη·
 ἀνώφελ' ἡ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλῃ.

Τότε ὁ Θεός, ὁποῦ κράζω βοηθό
 εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμῇ,
 μοῦ δείχνει ξέρα βαθιὰ πεταχτῇ·
 εὐθύς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλιῶ·
 καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
 καὶ ἡ κούπα, πού στ' ἄπατ' ἄλλιῶς θά βυθιότουν.

Ὅτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
 καὶ ὁμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
 κι ἐνῶ ἔχαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
 τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
 πού μὲς στὲς ταρτάρειες του σειόνταν σχισμάδες
 δρακόνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

- Μαῦρα βρνάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
 σὰν δύσμορφοι σβόλοι στριφτὰ
 οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,
 τὸ τέρας ἡ σφύραινα, ἡ τόσο δεινὴ,
 καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
 φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμένα.

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,
 ἐγὼ νά ἔμαι ἡ μόνη καρδιά,

που ζῇ μὲ ἴσκιαστρα μὲς στὴν ἐρμιά,
 σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τὸν ἦχό
 τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλίας
 μὲ τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἰδοῦ σειεῖ
 συρτὰ πρὸς ἐμένα ἑκατὸ
 θεριό, ποῦ θενὰ μ' ἀδράξῃ· ἀπολνῶ
 στοῦ τρόμου τὴν τρέλα κοράλλου κλαρί,
 ὁποῦ ἔσφιγγα· ἀμέσως μὲ λύσσα μ' ἀρπάζει
 τὸ ρεῦμα — εὐτυχία, ποῦ ἐπάνω μὲ βγάζει».

Σχεδὸν ξιπάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
 ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ :
 «Δικὴ σου ἢ κούπα· κι ἰδοῦ τοῦ χεριοῦ
 τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
 ἂν ἤθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει
 τί στέκει μὲς στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη».

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθύς λαχταρεῖ
 καὶ λέγει μὲ χεῖλη γλυκά :
 «Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !
 Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, ποῦ δὲν ἔμπορεῖ
 κανεῖς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἦθες δαμάσει,
 προσκάλεσε ἱππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ».

Τὴν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθύς
 καὶ μὲς στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ :
 «Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρῃς φορὰ,
 ὁ πρῶτος ἱππότης μου θὰ 'σαι καὶ αὐτῆς
 τὰ χεῖλη, ποῦ σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,
 φιλεῖς ὡς νυμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα».

Οὐράνια παίρνει τον τότες άντρειά
 τοῦ ἀστράφτ' ἡ βλεψιά τολμηρή,
 θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη καὶ ἀχνή
 ἡ εὐμορφ' εἰδή της σὲ λιγοθυμιὰ
 καὶ ὁ πόθος γιὰ τέτοιο βραβεῖο στὰ κάτου
 τὸν σπρώχνει κι ὁρμᾷ ἡ ζωῆς ἡ θανάτου.

Καὶ ἀκοῦν τὸ κύμα, πού ἀπάνου γυρνᾷ,
 καὶ ἀχὸς προμηνᾷ το βροντῆς,
 καὶ σκύφτουν κάτου μὲ βλέμμα στοργῆς·
 ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,
 βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στὰ βάθη,
 πλὴν δὲν ξαναφέραν τὸν νέο, πού ἐχάθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλερ

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ίστορική τραγωδία σὲ πέντε πράξεις)

Ἑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὁκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἄλλων συνενόχων των. Τελειώνει μὲ τὴ μάχη τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε δυὸ σκηνές, ἀπὸ τῆς ὁποῖας προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτήρες τῶν κυριότερων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΗ — Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπῆτι τοῦ Καίσαρα. Βροντὲς καὶ ἀστραπές. Μπαίνει ὁ Καίσαρας μὲ τὰ νυχτικά του)

ΚΑΙΣΑΡ

Οὐτ' ὁ οὐρανὸς ἡσύχασε οὔτε ἡ γῆ
 τούτῃ τῇ νύχτα. Τρεῖς φορές ἡ Καλπουρνία
 στὸν ὕπνο της ἐφώνηξε, «βοήθεια!
 σκοτώνουνε τὸν Καίσαρα!».
 Εἶναι κανέννας μέσα;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
 νὰ προσφέρουν θυσία
 κι ἔλα εὐθύς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης ; λογαριάζεις
 νὰ πᾶς ἔξω ; Δὲν πρέπει
 νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ Καίσαρας θὰ ἔβγη ἔξω, Καλπουρνία.
 Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπέιλησαν ἐμένα
 πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες·
 μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,
 γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου
 δὲν ἔχω δώσει ὥς τώρα
 πίστη σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
 μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
 κάποιος, ποῦ — ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
 κι εἶδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

ὀράματα φριχτά, πού εἶδαν οἱ βάρδιες.
 Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάη στοῦ δρόμο.
 Ἐνοῖξαν τάφοι καὶ πέταξαν ἔξω
 τοὺς νεκρούς. Ἄγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
 πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
 παραταγμένοι σὲ γραμμὲς καὶ λόχους
 καὶ σὲ τάξη πολέμου, κι ἀπὸ πάνω
 στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτου
 στοῦ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα
 γιόμιζε τὸν ἄέρα·
 ἄλογα χλιμιντρούσανε· βογγοῦσαν
 ἄνθρωποι πού πεθαίνουν, καὶ παντοῦ
 κυνηγοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους
 σκούζοντας καὶ στριγγλίζοντας· ὦ, Καίσαρα,
 αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύση
 καὶ μὲ φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί μπορούμε οἱ ἄνθρωποι
 ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
 ἔχουν ὀρίσει θεοί ; Ὡστόσο ὁ Καίσαρας
 θὰ πάη ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ πού γίναν
 εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμον προμηνύματα·
 ὄχι μόνο γιὰ μένα.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ὅταν εἶναι
 νὰ πεθάνουν ζητιάνοι, δὲ φανῆκαν
 ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων
 τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ
 τὸν μηνοῦνε μὲ φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ δειλὸς
 πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του
 πολλὲς φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

δοκιμάζει ένα θάνατο μονάχα.
 'Από όσα θαύματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
 τὸ πιὸ περίεργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
 τὸ πῶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρουν
 πῶς ὁ θάνατος, ποὺ 'ναι τέλος βέβαιο
 γιὰ ὅλους, θά 'ρθη, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νὰ 'ρθη.

(ξαναμπαίνει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πῶς ὁ Καίσαρας θὰ ἔπρεπε νὰ μείνη
 σήμερα σπίτι. "Όταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
 τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε
 καρδιά μέσα στὸ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν
 οἱ θεοί, γιατί θέλουν νὰ ντροπιάσουν
 τοὺς δειλοὺς. Θὰ ἦταν ζῶο χωρὶς καρδιά
 κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
 ἀπὸ φόβο. "Όχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῇ
 ἀπὸ τὸ σπίτι. 'Ο κίνδυνος τὸ ξέρει
 πῶς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
 παρ' ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Εἴμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
 τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
 καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
 Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῇ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΙΟΤΡΝΙΑ

'Αλίμονο, κύριέ μου,
 τὴ φρόνησή σου τὴν τυφλώνει ἡ τόση
 πεποίθησή σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω !
 Πές πῶς δικός μου φόβος
 σὲ κρατεῖ μὲς στὸ σπίτι, ὅχι δικός σου.
 "Ας στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο 'Αντώνιο

στη Γερουσία κι ἄς τοὺς μηνύσουμε ὅτι
εἶσαι ἀνήμερος σήμερα. Ἄφησέ με
γονατιστὴ μπροστά σου
νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρη.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄς εἶναι,
λοιπόν, ἄς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση
πὼς δὲν εἶμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου
θὰ μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.
Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὐχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα ! Ἦρθα νὰ σὲ πάρω
στὴ Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις
πάνω στὴν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε,
νὰ πῆς χαιρετισμούς στὴ Γερουσία
ἀπὸ μέρος δικό μου
καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο —
«δὲν μπορῶ», θὰ ἦταν ψέμα· «δὲν τολμῶ»,
μεγαλύτερο ψέμα — «δὲν θὰ πάω»·
αὐτό, Δέκιμε, σύρε νὰ μηνύσης!

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νά τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πῶς ; ψέματα θὰ παραγείλῃ ὁ Καίσαρας ;
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριὰ καταχτώντας τὸν κόσμο,
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες ;

Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι
στὴ θέλησή μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναίκα μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρύση
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρον αἶμα·
κι ἓνα πλῆθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ
γερὰ καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἦτανε μαζεμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἡ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, ποὺ σιμώνει καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μοῦ ζήτησε γιὰ χάρη
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, ποὺ σκορποῦσε
τὸ αἶμα ἀπὸ τόσες βρύσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
ποὺ λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελώντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάζει ἀπὸ σένα αἶμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἄνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νὰ ῥθουν
κοντὰ σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικά και χρώματα
καί κειμήλια ιερά καί θυμητάρια.
Αὐτὸ μηνάει τῆς Καλπουνρίας τὸ ὄνειρο.

ΚΑΙΣΑΡ

Καί τὸ ἐξηγεῖς σωστά μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ;

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καί θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Μάθε λοιπὸν
πὼς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
σήμερα νὰ προσφέρῃ
στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
Ἄν παραγγείλῃς ὅμως πὼς δὲν πᾶς,
μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφασή. Κι ἀκόμα
θὰ μποροῦσε πολὺ εὐκόλα
κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ
στὸ γελοῖο καὶ νὰ πῇ : «ὅς σταματήσῃ
ἡ Γερουσία τίς ἐργασίες της, ὥσπου
ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῇ
κἀνα καλύτερο ὄνειρο». Καὶ ἂν μείνῃ
ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δέ θ' ἀργήσῃ
νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος : «δῆτε, δῆτε,
ὁ Καίσαρας φοβᾶται!».
Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
γι' αὐτὸ ποὺ θές νὰ κάνῃς. Ἡ καρδιά μου
• νικᾷ τὴ φρόνησή μου.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουνρία,
ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νιώθω
ντροπή, ποὺ παρὰσύρθηκα κι ἐγώ.
Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχο μου ! Θὰ πάω !
(μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κά-
σκα, ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίννας).
Νά κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἦρθε νὰ μὲ πάρῃ !

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὄρισες, Πόπλιε. Μπὰ καὶ ὁ Βροῦτος ;
Κι ἐσύ τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !
Γάϊε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες ποὺ σὲ κάναν ἔτσι —
Τί ὥρα εἶναι ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα

ΚΑΙΣΑΡ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
καὶ τὴν εὐγένειά σας.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

Νά ὁ Ἀντώνιος,

ποὺ ξενυχτᾷ στὰ γλέντια,
κι ὁμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλε Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε

νὰ εἶν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
ποὺ μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινα αἰτία
νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε !
Λοιπόν, Κίinna ! Τί νέα, Τρεβώνιε ; Ἐσένα
θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
πὼς πρέπει νὰ ῥθης σήμερα σὲ μένα.
Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καὶ μάλιστα

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ὥστε θὰ φτάσῃ
 ἡ ὥρα, πού οἱ πιό καλοί σου φίλοι θὰ εὐχωνται
 νὰ ἤμουνα πιό μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἀγαπητοί μου

τᾶμε νὰ πιοῦμε ἓνα κρασί καί ὕστερα
 φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τὸ ὅτι «σάν καλοί φίλοι»
 δὲν πάει νὰ πῇ καί «καλοί φίλοι» πάντα,
 αὐτὸ εἶναι πού σπαράζει,
 ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.

(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΗ – Α' ΣΚΗΝΗ

(Στὸ Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θὰ τρέξῃ
 ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,
 αὐτουνοῦ, πού εἶναι τώρα ξαπλωμένος
 στὰ πόδια τοῦ Πομπήιου καί δὲν ἀξίζει
 περισσότερο ἀπ' τὸ χῶμα πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καί ὅσες φορές θενὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
 τόσες φορές θὰ λένε
 • γιὰ μᾶς : «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
 τὴ λευτεριά στὴ Ρώμη ».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε ;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!

Ἐμπρὸς ὁ Βρούτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
 τιμώντας τὴν πορεία του
 μέ τὶς πιό ἀγνές καὶ ἀντρεῖες καρδιές τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιὰ στάσου· κάποιος εἶναι.

(μπαίνει ἕνας ὑπηρέτης)

Ἕνας φίλος τοῦ Ἀντώνιου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ἔτσι, Βροῦτε,

μὲ πρόσταξε ὁ κύριός μου
 νὰ γονατίσω! Ἔτσι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος
 μὲ πρόσταξε νὰ πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου
 καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
 πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ :
 Ὁ Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
 τίμιος καὶ συνετός.
 Μὰ κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
 τολμηρός, μεγαλόψυχος, μὲ ἀγάπη
 γιὰ τοὺς φίλους του. Πές του
 πῶς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του
 πῶς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,
 τὸν ἐσεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα.
 Ἄν βεβαιώνη ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο
 πῶς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νὰ ῥθῇ
 καὶ νὰ μάθῃ γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας
 ἄξιος γιὰ νὰ πεθάνῃ, τότε ὁ Ἀντώνιος
 δὲ θ' ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα νεκρὸ
 τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό.
 καὶ θέλει ἀκολουθήσει
 πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου
 καὶ τὴν πολιτική του
 μὲς στοὺς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου
 Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὁ κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,
 προικισμένος μὲ νοῦ. Ποτὲ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ιδέα. Πήγαινε πές του,
 ἂν ἀγαπάη νὰ 'ρθῇ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθῃ
 ἐκεῖνο ποὺ γυρεύει,
 καί, στὴν τιμὴ μου, δὲ θὰ πάθῃ τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(φεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τό 'ξερα πὼς κι αὐτὸς θὰ γίνῃ φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. "Ομως κάτ'ι
 μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
 ἡ κακὴ μου ὑποψία
 γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύῃ πάντα.

(μπαίνει ὁ 'Αντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ὁ 'Αντώνιος! Χαῖρε, 'Αντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ὦ πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
 σὲ θεωρῶ ξαπλωμένον ; Οἱ τόσες σου νίκες
 κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
 συμμαζεύτηκαν τώρα
 σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρὸς μου ; Χαῖρε!
 Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοποὺς σας·
 ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξῃ ἀκόμα τὸ αἷμα·
 καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
 ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέθανε ὁ Καίσαρας·
 οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιὸ ἄξιο
 γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτά σας τὰ σπαθιά,
 ποὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα
 ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἂν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
 ποὺ τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
 κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, ποὺ σᾶς ἀρέσει.
 Καὶ χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νιώσω
 τὸν ἑαυτὸ μου ποτὲ γιὰ νὰ πεθάνω
 τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμιὰ θέση
 δὲ θὰ μοῦ ἀρέσει τόσο, κανεὶς τρόπος,
 ὅπως ἐδῶ στὸ πλái τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
 ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
 πνεύματα τοῦ κáιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

—ὦ Ἀντώνιε !

μὴ ζητᾷς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου !
 Ἄν τώρα σοῦ φαινόμαστε σκληροὶ
 καὶ φονιάδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
 τὰ χέρια μας κι ἡ πράξη ποὺ ἐκτελέσαμε,
 βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
 τὸ αἵματερό μας ἔργο. Τis καρδιές μας
 δὲν μπορεῖς νὰ τis δῆς. Αὐτὲς πογοῦνε·
 καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
 τὴν κοινὴ δυστυχία
 ἔκανε τὴν πράξη.
 Γιατὶ ὅμως διώχνει ἡ μιὰ φωτιὰ τὴν ἄλλη,
 ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
 καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.
 Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
 τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
 τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμη
 τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
 μ' αἰσθήματα γιομάτες
 ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
 κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχη δύναμη

μέ τη δική μας, όταν μοιραστούνε
τὰ καινούρια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιὰ νὰ ἡσυχάση
ὁ λαός, πού εἶναι χαμένος ἀπὸ φόβο,
καὶ θενὰ σοῦ ἐξηγήσω
γιατὶ ἐγώ, πού, τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ
πού χτυποῦσα τὸν Καίσαρα,
τὸν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτὴ τὴν πράξη.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ φρόνησή σας.
Ἄς μοῦ δώσῃ ὁ καθένας
τὸ ματωμένο χέρι του. Καὶ πρῶτα πρῶτα
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
ἡμεῖς οἱ δύο. — Γάιε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.
Ἑσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἑσένα, Κίννα,
κι ἑσένα, ἀντρεῖε μου Κάσκα. — Καὶ στὸ τέλος,
μὰ ὄχι τελευταῖο καὶ στὴν ἀγάπη,
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τὶ μπορῶ νὰ πῶ ;... Ἡ ὑπόληψή μου,
κύριοι, τούτῃ τὴν ὥρα
πατεῖ σ' ἕδαφος τόσο γλιστερό,
τοῦ ἑνα ἀπ' τὰ δυὸ κακὰ μπορεῖ κανένας
νὰ φαντασθῇ γιὰ μένανε :
πὼς εἶμαι ἀνάντρος ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτὸ ἔναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάζῃ
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβῃ τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ
νὰ βλέπῃς τὸν πιστό σου φίλο, τὸν Ἀντώνιο,
νὰ μολογᾷ εἰρήνη καὶ νὰ σφίγγῃ
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

ὦ μεγάλε, μπροστὰ στὸ λείψανό σου ;
 "Αν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
 ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
 ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
 αὐτὸ θὰ ἔταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
 παρὰ νὰ ῥχομαι τώρα καὶ νὰ κλείνω
 φιλία μὲ τοὺς ἐχτροὺς σου.
 Συχώρεσέ με, Ἰούλιε ! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
 ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεςες κι ἐδῶ
 στέκονται οἱ κυνηγοί σου λεκιασμένοι
 ἀπ' τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
 ἀπ' τὸ θάνατό σου !
 "ὦ κόσμε, ἦσουν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
 κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε !...
 Τώρα ὅμως σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
 ἀπ' τοὺς πρῶτους τῆς χώρας,
 κείτεσαι ἐδῶ μπροστὰ μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
 ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἐχτροί του ἀκόμα
 τοῦ Καίσαρα. Σ' ἐνὸς φίλου τὸ στόμα
 εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, Ἀντώνιε,
 ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. "Ὅμως πές μας
 σὲ ποιὰ σκοπεύεις νὰ ῥθης συμφωνία
 μαζί μᾶς ; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας
 ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστὰ,
 χωρὶς νὰ στηριζόμαστε σὲ σένα ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἴσια — ἴσια γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα
 ἅμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
 Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
 κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
 νὰ μοῦ ἐξηγήστε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
 θαρροῦσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄλλιῶς θὰ ἦτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.
 Οἱ ἀφορμὲς ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
 εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἦσουν
 καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γιὸς ἀκόμα, Ἀντώνιε,
 θὰ μᾶς ἔδινε δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρη
 σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφήστε
 νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
 κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
 ὅπως πρέπει σὲ φίλο,
 νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνῃ ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξη.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις..
 Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἀντώνιος
 τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
 πόση μπορεῖ νὰ φέρῃ
 συγκίνηση στὸν κόσμο μὲ τὰ λόγια,
 ποὺ θὰ τοὺς πῇ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω.

ἐγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
ποὺ ὁδήγησαν στὸ φόνο
τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
πὼς ὅ,τι πῆ ὁ Ἀντώνιος,
θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκρισή μας
καὶ πὼς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες
οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
καὶ τὰ παλιά συνήθια. Αὐτὸ θὰ φέρη
σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τί μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνη.
Ἐμένα δὲ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε!

Ἰδού· μπορεῖς νὰ πάρης τὸ νεκρὸ
τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
θὰ παινέψης τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
καὶ θὰ δηλώσης πὼς αὐτὰ τὰ λὲς
μὲ θέληση δική μας·
ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχης τίποτε νὰ κάνης
μὲ τὴν κηδεῖα. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐτοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
κι ἐλᾶτε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(ῥεῦγουν ὅλοι ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ω, συχώρεσέ μέ, ἐσύ, αἵματοβαμμένο
 κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
 καί φιλικός σ' αὐτοὺς τοὺς δολοφόνους!
 Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμα τοῦ ἐξοχώτερου
 ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ζήσει μὲς στὸ πέρασμα
 ποτὲ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι
 ποὺ ἔχυσε τοῦτο τὸ πολύτιμο αἷμα!
 Πάνω ἀπ' τὶς ἀνοιχτὲς λαβωματιῆς σου,
 ποὺ ἔχουνε σὰ βουβὰ στόματα ἀνοίξει
 τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καί ζητοῦνε
 τὴν ὁμιλία καί τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,
 προφητεύω: Κατάρρα
 θὰ πέση στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
 Μίσος καί ὀργή κι ἐμφύλιος σπαραγμός
 θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη
 τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμός καί τὸ αἷμα
 θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
 θὰ εἶναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,
 ποὺ κι οἱ μανάδες θὰ χαμογελοῦνε,
 σὰ βλέπουν τὰ παιδιὰ τοὺς γινωμένα
 κομμάτια ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολέμου.
 Ἡ συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξη τὸν οἶκτο!
 Καί τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνώντας
 καί ζητώντας ἐκδίκηση
 μέ τὴν Ἀθην, ὀλόπυρη ἀπὸ τοῦ Ἀδῆ
 τὶς φωτιές, στὸ πλευρό του θὰ φωνάξει
 σ' ὅλες τοῦτες τὶς χῶρες μὲ κυρίαρχη
 κραυγὴ: Καταστροφή! καί θὰ ἀμολύσῃ
 τὰ σκυλιὰ τοῦ πολέμου·
 ἔτσι ποὺ ἐτούτῃ ἡ κατάρρατη πράξη
 θὰ γιομίση τὴ γῆ μὲ δυσωδία ἀπὸ πτώματα
 ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἓνας ὑπηρέτης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκτάβιου Καίσαρα ὑπηρέτης;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο 'Αντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
ὁ Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθῃ στὴ Ρώμῃ.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ—

(βλέπει τὸν νεκρὸ)

ὦ, Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πῶς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἐρχεται ὁ κύριός σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάσῃ τὴ νύχτα τοῦ ἑπτὰ λεῦγες
μακριὰ ἀπ' τὴ Ρώμῃ ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πές του
τὸ τί ἔχει γίνει. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμῃ
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμῃ,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μὴτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σύρε ἀμέσως καὶ πές του τα ὅλα αὐτά.
Ἡ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγῃς,
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιάν ἐντύπωση ἔχει κάνει
ἡ πράξη αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἐτσι θα ζωγραφίσῃς πιὸ καλὰ

κατόπιν σὸν Ὀκτάβιο τὴν κατάσταση.

Ἔλα νὰ μὲ βοηθήσης!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸ τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Καρθαίου

Σαίξπηρ

2. AN...

Ἄν νὰ κρατᾷς καλὰ μπορῆς
τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὅλοι
τά 'χουν χαμένα καὶ σ' ἐσέ
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

Ἄν νὰ ἐμπιστεύεται μπορῆς
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος
δὲν σὲ πιστεύη, κι ἂν μπορῆς
νὰ τοῦ σχωρῶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,
νὰ περιμένῃς ἂν μπορῆς,
δίχως νὰ χάνῃς τὴν ὑπομονή σου,
κι ἂν ἄλλοι σὲ συκοφαντοῦν,
νὰ μὴ καταδεχθῇς ποτὲ τὸ ψέμα,
κι ἂν σὲ μισοῦν, ἐσὺ ποτὲ
σὲ μίσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,
μὰ νὰ μὴν κάνῃς τὸν καλὸ
ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

Ἄν νὰ ὀνειρεύεσαι μπορῆς
καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὀνείρων,

Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,
δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπὸς σου,

Ἄν ν' ἀντικρίζῃς σοῦ βασιᾶ
τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμφορὰ παρόμοια
κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς
τοὺς δυὸ τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

Ἄν σοῦ βασιᾶ ἡ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσὺ εἶχες εἰπωμένη

παραλλαγμένη ἀπ' τοὺς κακοὺς,
 γιὰ νὰ 'ναι γιὰ τοὺς ἄμυαλους παγίδα,
 ἢ συντριμμένα νὰ θωρῆς,
 ὅσα σοῦ ἔχουν ρουφήξει τὴ ζωὴ σου
 καὶ πάλι νὰ ξαναρχινᾷς
 νὰ χτίζης μ' ἐργαλεῖα πού 'ναι φθαρμένα,

Ἄν ὅσα ἀπόχτησες μπορῆς
 σ' ἓνα σωρὸ μαζὶ νὰ τὰ μαζέψης
 καὶ δίχως φόβο μονομιᾷς
 κορόνα ἢ γράμματα ὅλα νὰ τὰ παίξης
 καὶ νὰ τὰ χάσης καὶ ἀπ' ἀρχῆς
 ἀτράνταχτος νὰ ξεκινήσης πάλι
 καὶ νὰ μὴ βγάλης καὶ μιλιὰ
 ποτὲ γι' αὐτὸν τὸν ξαφνικὸ χαμό σου,

Ἄν νεῦρα καὶ καρδιὰ μπορῆς
 καὶ σπλάχνα καὶ μυαλό, ὅλα νὰ τὰ σφίξης
 νὰ σὲ δουλέψουν ξαναρχῆς
 κι ἄς εἶναι ἀπὸ πολὺν καιρὸ σωσμένα
 καὶ νὰ κρατιέσαι πάντα ὀρθός,
 ὅταν δὲ σοῦ 'χῃ τίποτε ἀπομείνει
 παρὰ μονάχα ἡ θέληση
 κρᾶζοντας σ' ὅλα αὐτὰ «βαστᾶτε»,

Ἄν μὲ τὰ πλήθη νὰ μιλᾷς
 μπορῆς καὶ νὰ κρατᾷς τὴν ἀρετὴ σου,
 μὲ βασιλιάδες νὰ γυρνᾷς
 δίχως ἀπ' τοὺς μικροὺς νὰ ξεμακραίνης,

Ἄν μήτε φίλοι μήτ' ἐχθροὶ
 μποροῦνε πιά ποτὲ νὰ σὲ πειράξουν,
 ὅλο τὸν κόσμον ἂν ἀγαπᾷς,
 μὰ καὶ ποτὲ πᾶρα πολὺ κανένα,

Ἄν τοῦ θυμοῦ σου τὶς στιγμές,
 πού φαίνεται ἀδυσώπητη ἡ ψυχὴ σου,
 μπορῆς ν' ἀφήσης νὰ διαβοῦν
 τὴν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θὰ ἔναι τότε ἡ γῆ
 μ' ὅσα καὶ μ' ὅ,τι ἀπάνω της κι ἂν ἔχη
 καὶ κάτι ἀκόμα πιὸ πολὺ:
 ἄντρας ἀληθινὸς θὰ ἔσαι, παιδί μου.

Μετάφραση Νικολάου Καρβούνη

P. Κίπλιγκ

3. ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Τί ἀξίζει, ἂν στήν ἀτάραχη γωνιά μου
 σὰν ὀκνὸς βασιλιάς στέκω στὸ πλάγι
 γριᾶς συντρόφισσας καὶ σωστὰ μοιράζω
 τὸ δίκιο στοὺς ἀνίδεους ἀνθρώπους,
 ποὺ τρῶνε, θησαυρίζουν καὶ κοιμοῦνται
 καὶ δὲ μὲ νιώθουν! Δὲν μπορῶ νὰ πάψω
 νὰ γυροφέρνω πάντα σὲ ταξίδια·
 θέλω νὰ πιῶ τῆς ζωῆς τὴ στερνὴ στάλα.
 Ἐχάρηκα πολλὰ, πολλὰ ἔχω πάθει
 μονάχος μου ἢ μὲ ὅσους μ' ἀγαποῦσαν
 πότε σὲ ξένη γῇ πότε στὰ μάκρη
 σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
 Τ' ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
 κι ἡ ἀχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
 πάντα γρικαίει κι ἄς ἔμαθα κι ἄς εἶδα
 σὲ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
 Κι ἐγὼ στερνὸς δὲν εἶμαι, ἀφοῦ μὲ σέβας
 μὲ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
 τῆς μάχης τὸ μεθύσι, πολεμώντας
 μὲ τοὺς ὁμοίους μου μόνο μὲς στοὺς κάμπους
 τοὺς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
 Κι εἶμαι ἐγὼ καθετὶ ποὺ μοῦ ἔχει τύχει,
 κι ὅ,τι εἶδα κι ὅ,τι ξέρω τώρα μοιάζει
 μὲ ἀψιδωτὴ στοά, ποὺ ἀνάμεσό της
 φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μὰ πάντα
 σὰν σιμῶσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν...

Εἶναι ἄγνωμος ὁ πόθος ποῦ γυρεύει
 νὰ βρῇ τέλος κι ἀνάπαψη σὰν ὄπλο,
 ποῦ δὲν ἀστράφτει πλιά κι ἀποριγμένο
 σκουριάζει. Ὁχι, δὲ ζῇ ὅποιος ἀναπνέει
 μονάχα. Δὲν ἀξίζει στριμωγμένοι
 οἱ ἄνθρωποι νὰ ᾿ναι ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο.
 Κι ἂν τῶρα ζωὴ λίγη μοῦ ἀπομένει,
 μὰ καὶ μιὰν ὥρα μόνο σὰν μπορέσης
 ἀπ' τὴν αἰώνια τῇ σιγῇ ν' ἀρπάξης,
 πολλὰ πράγματα νέα θὰ ἰδῇς, θὰ μάθης!...
 Θὰ ἤμουν δειλός, ἂν ἤθελα γιὰ λίγο
 καιρό, ποῦ ἀκόμα θὰ χαρῶ τὸν ἥλιο,
 προσεχτικὰ νὰ ζήσω μετρημένα,
 ἀφοῦ ὁ πόθος φλογίζει τὴν ψυχὴ μου
 ν' ἀκλουθήσω τῇ γνώσῃ σὰν ἀστέρι
 πέρα ἀπ' τὰ οὐράνια, ἐκεῖ ποῦ ὁ νοῦς δὲ φτάνει.
 Τὸ θρόνο μου καὶ τὸ νησὶ χαρίζω
 τῶρα στὸ γιό μου, τὸν ἀγαπημένο
 Τηλέμαχο, ποῦ ξέρει τὴ δουλειά του,
 μὲ φρόνηση σιγὰ σιγὰ ἡμερώνει
 τ' ἄγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει
 ἐκεῖνο ποῦ ὠφελεῖ καὶ ποῦ συμφέρει.
 Κι εἶναι ἄσπιλος, πιστὸς στὸ κοινὸ χρέος
 καὶ στὸ στῆθος θερμὴν ἀγάπη κρύβει,
 τοὺς θεοὺς, ποῦ πιστεύουμε, λατρεύει
 κι ἐγὼ σὰν φύγω μένει αὐτός. Κι οἱ δύο μας
 κάνουμε τὸ ἔργο, ποῦ ποθεῖ ἡ ψυχὴ μας.
 Στὸ λιμάνι ἐκεῖ κάτου τὸ καράβι
 μὲ πανιὰ φουσκωμένα περιμένει...
 κι ἡ θάλασσα ἡ πλατιὰ πέρα μαυρίζει...
 — ὦ ναῦτες, ποῦ μὲ ἀνδρεία ψυχὴ μαζί μου
 στὶς ἔγνοιες, στοὺς ἀγῶνες καὶ στοὺς κόπους
 δειχτήκατε μὲ χαμόγελο πάντα,
 μ' ἐλεύθερη καρδιὰ καὶ περηφάνια,
 κι ἂν ἔλαμπαν τὰ οὐράνια ἢ κι ἂν βροντοῦσαν
 εἴμαστε γέροι, ἀλλὰ δὲν ἀπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατιὰ τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
 "Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
 πρὶν φτάσῃ ἑμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε,
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγγρίζει
 τὸ πέλαγος. 'Ελᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
 δὲν εἶναι ἄργα γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦνε
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθίστε στὴν ἀράδα
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. 'Εμπρὸς τραβᾶτε
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ κύμα,
 ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
 πέρα ἀπ' τὴ δύση, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
 Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξῃ ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
 στὰ μακάρια νησιά, τὸν 'Αχιλλέα
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναῖδοῦμε!
 'Αρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
 πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,
 κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,
 γιατί καρδιές ἀνδρεῖες δὲ θ' ἀλλάξουν
 κ' ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοίρα τὶς κουράσουν,
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγῶνα
 βαθιὰ τους ζωντανὴ θέληση μένει,
 ποὺ δύναμη καμιὰ δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγούρου

Τένυσσον

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

A

- Ἀγιομανορίτης, ὁ : ὁ Λευκάδιος (Ἀγία Μαύρα=ἡ Λευκάς).
- Ἀγχεσμος, ὁ : λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβοῦνια τῶν Ἀθηνῶν.
- Ἀγχίστροφος : εὐμετάβολος.
- Ἀερμών, ὁ : ὕρος εἰς τὰ Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης.
- Ἀθήναιος, ὁ : ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας περὶ τὸ 300 μ.Χ. Ἐσώθη τὸ περίφημον ἔργον τοῦ «Δειπνοσοφισταί».
- αἰδέομαι καὶ αἰδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.
- ἂ κάτω ἐπέγγλ : (à quatre épingles) εἰς τὴν ἐντέλειαν.
- ἀλάστωρ, ὁ : ὁ καταστροφεὺς, ὁ κατηραμένος.
- ἀλαφροίσκιωτος : ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σκιάν, ὁ ἔχων τὴν ιδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἄορατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.
- ἀλίσάχη, ἡ : τὸ ἄλλας τὸ συλλεγόμενεν εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.
- ἄλμπουρο, τὸ : ὁ ἰστός τοῦ πλοίου.
- ἀλουργόν : ἐρυθρόν.
- ἀμπλάκημα, τό : ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.
- ἀνάβρα, ἡ : μικρὰ πηγὴ ὕδατος.
- ἀναμίξις τοῖς ὁστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφὴ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς.
- ἀναποδίξω : βαδίζω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.
- ἀνάσχου : (ρ. ἀνέχομαι), ὑπομένω.
- Ἀνάχαρσις, ὁ : Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνα, ζήσας κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.
- ἀνεῖ : ἀνοίγει.
- ἀνειμέναι ᾧδαί : διεφθαρμένα ᾠσματα.
- ἀνεῖται ἡ στοά : ὑψώνεται ἡ στοά.
- ἀνεπιδεής : ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.
- Ἄνιος, ὁ : μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροιοῦς.
- ἄνωθεν ρωπή, ἡ : ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.
- ἀπαιωρῶ : κρεμῶ.
- ἀπέρχομαι : ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθνήσκω.
- ἀπέτεκε : ἐξεδήλωσε.
- ἀπηκριβωμένη (ἀκριβοῦμαι—οὔμαι) : ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς.
- ἀπήγεια, ἡ : ἡ σκληρότης.

ἀπλῶς πρὸς τινα διάκειμαι : εἴμαι ἀπλοῦς γνώριμος κάποιου.

ἀποδύρομαι : χύνω ἄφθονα δάκρυα.

ἀπολέγομαι τινα : ἐκλέγω τινά.

ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι.

ἀπολνῶ : ἀφήνω.

ἀπορρῶγες : ἀπότομοι, κρημνώδεις.

ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν : ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.

ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.

ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῇ : τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.

ἀπὸ τρόπου : κατὰ τὴν συνήθειαν.

ἀράθυμος : εὐέξαπτος, ὀργίλος.

ἀργέστης, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος.

Ἄργος, ὁ : μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ὀράσεως.

ἀρειότολμος : τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.

Ἀρκαδινός, ὁ : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν.

ἀρμάδα : στόλος.

Ἀρταγιόν : Γάλλος οἰκονομολόγος.

ἀσβόλη, ἡ : τὸ μελανόν, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.

ἀσκέρι, τὸ : στράτευμα.

ἀσούσουμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός.

ἀσπούδα : σπουδή, βία.

Ἀστάρτη, ἡ : θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.

Ἄτη, ἡ : ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.

Αὐτομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.

ἀφίημι· οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι : δὲν μοι ἐπετράπη νὰ ἀπολαύσω.

ἀχός : ἥχος, βοή.

ἀφυχία, ἡ : ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

B

βαβούκλι, τὸ : τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.

Βαλερὺ Παῦλος : Γάλλος ποιητὴς (1871 - 1945).

βατσέλα, ἡ : εἶδος ἱστιοφόρου.

βόλισμα, τὸ : τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικοῦ ὀργάνου.

Βούρσιαν (ὀρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

Γάδεια, τὰ : πόλεις τῆς Ἰσπανίας.

Γαλιλέι, ὁ : Ἰταλὸς ἀστρονόμος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564—1642).

Γίλβερτ Γουσταύος : Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος (1843—1899).
 γκλόρια, ἡ : ἡ δόξα.
 γούμενα, ἡ : τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

δείλαιος : δυστυχής.
 δικαστηρίῳ παρεδρεῦν : ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.
 Διόδωρος Σικελιώτης : ἀρχαῖος ἱστορικὸς (90—20 π.Χ.).
 Λίων Χρυσόστομος : ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα.
 Λόμινος Κεῦνος : Ὁλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν Σμύρνην.
 Δοστογιέβσκι : διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821—1881).

Ε

ἐγκαλῶ : κατηγορῶ.
 ἔγκαρπον, τό : τὸ σύμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.
 εἶκω : ὑποχωρῶ.
 εἴτουν : δηλαδὴ.
 Ἐκάτη : ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας, ἔχουσα ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλούτου, τιμῶν, νίκης καὶ εὐπλοίας. Προστάτις τῶν ἀρτιγεννῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μὲ τὴν Ἀρτεμιν.
 Ἐλατρεῦετο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.
 ἐλευνός : ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.
 ἐμπνέω : ἀναπνέω.
 ἐμφιλοχωρεῖ ἡ ὄψις : ἐνδιατρίβει τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.
 ἔξω σοφία, ἡ : ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).
 ἔξωθεν μαθήματα, τὰ : τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτρες).
 ἐπήρεια, ἡ : ἡ ἐπίδρασις.
 ἐπῆρται : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυψωθῆ.
 ἐπιπέτομαι : ἐπικάθημαι.
 ἐπιπολή, ἡ : ἡ ἐπιφάνεια.
 ἐπισείων, ὁ : εἶδος σημαίας πλοίου
 ἐπιστρέφω : ἐπανορθώνω.
 ἐπομβρόεω : ἐπιβρέχω.
 ἐρυμνότης, ἡ : τὸ ὄχυρόν μιᾶς θέσεως.
 εὐαγέστατος : λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.
 εὐδία, ἡ : ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.
 εὐδοκίμησις, ἡ : εὐδόκιμος, ἐπιτυχὴς μόρφωσις.
 Εὐδοξος Κνίδιος : διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409—356 π.Χ.).
 Εὐμόλπος : ἀρχαῖος ἥρως, τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικὴν.
 εὐσημος λέξις : καλῶς ἐννοουμένη λέξις.
 εὐσυνπάθητος : ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.
 ἐφικνέομαι : φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.

ἐπέστησε *χρηρίαν* : (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε *χρηρίαν*.
ἐφόδιον, τό : τὸ ἀπαραιτήτον δι' ὁδοιπορίαν.

Z

ζαερεῖς καὶ ζαῖρεῖς : ζωοτροφία.

Ζάρηξ-κος, ὁ : ἦρως, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικὴν.
Ζήγκφριδ γραμμή, ἡ : ἡ γερμανικὴ ὀκρυωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύν-
 ορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939—1945).

H

ἡδίκηκός τις : ἡ μετοχὴ ἐναντιωματικῆς.
ἡνέγκαμεν τὴν χρηρίαν : (φέρω) ὑπεφέραμεν τὴν *χρηρίαν*.
ἡφίει πηγὰς δακρύων : (ἐφίημι)· ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστόω-ω : ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.
Θεαίτητος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ
 Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.
Θεραπεία, τὰ : προάστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς
 ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.
θήλιασμα, τό : τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.
θριγκός, ὁ : ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὁποία ἐξέχει.

I

Ἰβήρων *μονή*, ἡ : μία τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
ιδαιλός, ὁ : ἰσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.
Ἰππαρχος : Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.
Ἰπποθόδων, ὁ : ἦρως ἐπώνυμος τῆς Ἰπποθοωντίδος φυλῆς ἐν Ἀττικῇ.
ιχώρ, ὁ : ὁ αἰθέρος χυμὸς ὁ ῥέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

K

Καικίας, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).
κακουργία, ἡ : κακὸν ἔργον.
καλάρισμα, τό : τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.
καλντιρίμι ἢ καλντερίμι : ὁ λιθόστρωτος δρόμος.
καλούμα, ἡ : τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἢ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.
καλουμάρι : ρίπτω τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.
Κάντ Ἐμμανουήλ : μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724—1804).
Καρδάκι : μαχευτικὴ τοποθεσία τῆς Κερκύρας.
καρσί : ἀπέναντι.
Κάρστεντ Οὔλριχ : Γερμανὸς ἱστορικός, συγγραφέας ἱστορίαν τῆς Καρχηδόνας.
Καρτέσιος Ρενάτος : μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596—1650).
Καραϊά, αἱ : κομόπολεις, πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.
καταλλαγὴ, ἡ : ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ συμπιλώσις.

κατάμερον, τό : τὸ ἀπόμερον.

κατάστασις τοῦ βίου : κατεύθυνσις τοῦ βίου.

κανάλι, τό : ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν μεταφορικῶς κυλῆν χώρα περικλειομένη.

Κένταυροι : μυθολογικά τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.

κίδαρις, ἡ : περσικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

κιότης : δειλός :

cloaca maxima : ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διωχεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριν.

Κοῖντος, ὁ : φίλος τοῦ Κικέρωνος.

κολορίστας, ὁ : ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.

κόμπος, ὁ : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.

κομποδέστερος : περισσότερον ἐπιβλητικός.

Κοντοβουνίσιος, ὁ : ὁ κάτοικος τῆς ὀρεινῆς Τριφυλίας.

κούλια, ἡ : πύργος.

κουρταλῶ : κρούω ἐπιμόνως.

Κραβαρίτης, ὁ : ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.

Κροουμβάχερ (Ἀδόλφος) : μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768—1845), καθηγητῆς Πανεπιστημίου.

κυρία λέξις : κυριολεξία.

Κώτας : μακεδονομάχος ἀπὸ τὴν Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Ἐκρεμάσθηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ 1905.

Λ

λάδανον, τό : κοινὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός».

Λαίπθαι, οἱ : μυθικά ὄντα, συγγενεῖς μὲ τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ μὲ ἀνθρώπινον ὁλόκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκάρω : χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἄλυσον.

Λήθη, ἡ : εἰς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἄδου.

λογοκρατία, ἡ : ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμός.

λογοποιῶ : συγγράφω.

λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου : κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράφῃ ἀρκετὰ ἐκείνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, ὁ : ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.

λυτρόν, τό : τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τό : ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζινῶ γραμμὴ : ἡ γαλλικὴ ὀχρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γερμανικά σύνορα, τὴν ὁποίαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.

μαναφούσκια, τά : αἱ διαβολαί.

μάους, τό : εἶδος τυχεροῦ παιγνιδιοῦ.

μασγάλια, τά : πολεμίστρες.

Μαρώνεια, ή : αρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.

μεθοδευτής, ό : ό μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ό πανούργος.

μέλει (τινί τινός) : φροντίζει τις περί τινος.

Μελκάροθ, ό : Φοινικικός θεός ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα.

Μένανδρος, ό : ἀρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

μετερίζι, τό : τὸ πρόχωμα.

Μίλτων, ό : μέγας Ἀγγλος ποιητής (1608—1674), τοῦ ὁποῖου ἀριστοῦργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημα «Ἀπολσεσθεὶς παράδεισος».

μιντάτι καὶ μαντάτο : ἡ εἰδησις.

Μισίρι καὶ Μεσίρι : (ἀραβιστί) ἡ Αἴγυπτος.

μνέω : ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια», λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλην ἐπιθυμίαν.

Μουσεῖον, τό : λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Μουσῶν.

μπαϊράκι, τό : ἡ σημαία.

μπαλαισιά, ή : ἡ τρικυμία.

μπάροκο τό : μέγα ἱστιοφόρον, τοῦ ὁποῖου ό ἱστός φέρει σταυρωτάς κεραίαις.

Μπέκκ : Γερμανὸς ἱστορικός συγγραφέας περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Μπόστφορντ : Ἀγγλος ἱστορικός συγγραφέας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

μπουράζι, τό : ἡ στενὴ θαλασσία δίοδος (δίαυλος).

μπουράσκα, ή : ἡ θύελλα, ἡ τρικυμία.

μπρατσέρα, ή : ἱστιοφόρον με δύο ἱστούς, λίαν ταχύ.

N

νεωτερικαῖς ἐπιβρίθω φαντασίαις : παραφορτώνω με φαντασίας τῆς νεότητος.

Νότμαν : Γερμανὸς ἱστορικός καὶ γεωγράφος (1823—1880). Ἐγγράψε μετὰ τοῦ

Πάρτς φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ντερνὺς : ό Γάλλος νάυαρχος Δὲ Ριγνὺ (De Rigny).

ντισπιμάροκο, τό : ἀπόβασις.

Ξ

Ξενοκράτης ό Ἀφροδισιεύς : ἀρχαῖος ἐρμηνευτής τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

ξεύχομαι : ξεστομίζω κακὸν λόγον.

ξηροποταμινὸν δάσος : δάσος τοῦ Ἀθῶ.

ξυνήμι τῆς τέχνης : ἐνοῶ τὴν τέχνην.

O

οιακίζω : πηδαλιουχῶ.

οϊκέτης : ὑπρέτης.

όλκάς, ή : ἐμπορικόν, φορτηγὸν πλοῖον.

ὀντολογικός : ό ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὀντολογίαν, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνότητα εἰς τὴν πολλότητα.

οἶβροια, τά : χόρτα τῆς θαλάσσης.

οὐσία, ή : περιουσία.

Π

- Πάναινος*, ὁ : ἐπιφανὴς Ἀθηναῖς ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.
- Πανδρόσειον*, τό : τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος.
- παίδμων* : παντογνώστης.
- Πανύσις*, ὁ : ἐπικός ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὰ ἔργα του «Ἡρακλείας» καὶ «Ἰωνικά» σώζονται ἀποσπάσματα.
- παράκλησις*, ἡ : ἡ παρηγορία.
- παρεμμένον οἰκοδόμημα* : ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.
- παρεκβολικός* : ὁ ἀνῆκων εἰς κριτικὰς σημειώσεις (παρεκβολάς).
- πάροικεν* : ἐμπροσθεν, πρότερον.
- Πάρης* : Γερμανὸς γεωγράφος (1856—1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐγράψε μετὰ τοῦ Νόμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
- Παχέκο* : ζωγράφος Ἰσπανός, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο.
- Πειριθόους*, ὁ : βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸ γάμον του μετὰ τῆς Ἰποδαμείας προσεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
- Πενθεσίλεια*, ἡ : βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, συμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.
- περιέλκω* : παρασύρω.
- περιόν*, τό : τὸ πλεονέκτημα.
- περιορίζομαι* : παραφέρομαι, γίνομαι ἑξάλλος.
- περπερεύομαι* : ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι.
- πλέγμα*, τό : τὸ πλεγμένον πᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκή τῶν λέξεων.
- ποδόστομα* : τεμάχιον ξύλινον ἢ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πυρμαῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσαρμόζεται τὸ πηδάλιον.
- πολιτικὴ λέξις* : λαϊκὴ λέξις.
- πράγματα*, τὰ : αἱ πράξεις
- πραγμάτων ἀναγκάζω προστεῖναι τῶν ἐμῶν* : σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.
- Πρασιάς*, ἡ : λίμνη τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸ Ἀξιῶ καὶ Στρυμόνος.
- πράττω τὰ δημόσια* : πολιτεύομαι.
- πρέζα*, ἡ : μικρὰ ποσότης κονιορτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.
- προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον* : ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως.
- προῖσχομαι* : κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.
- προκαθίσταμαι τινα* : τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.
- procuratores* : οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἄρχοντες.
- προπολεμικαὶ δραχμαὶ* : αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914—1918), ὅτε τὸ δολλάριον ἐξηργυρώνετο μὲ πέντε δραχ.
- προσηγνής* : παῖς, ἦπιος.

πρυμνάτσα, ἡ : τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πρυμνήσιον).

Πρωτοφάλης : φίλος τοῦ Κοραῆ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς. πτοοῦμαι : δειλιάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

P

ῥαθυμία, τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφει : νὰ διορθώνης τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν. ρασιοναλισμός, ὁ : ὀρθολογισμός· φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.

ράχτα, τὰ : οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.

ρεζές, ὁ : ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.

ρικνός : κατὰξηρος, ζαρωμένος.

Ροδαφροῦσα, ἡ : 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφη), 2) θρυλικὸν πρόσωπον, ἡρώϊς ὁμωνύμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.

ροτόντα, ἡ : κυκλοτερές οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καὶ περιστυλίου.

Ρούσος Δημήτριος : Φιλόλογος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγράψε πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869 - 1948).

Σ

σαλβάρι, τό : εἶδος πλατείας περισκελίδος.

σήθω : κοσκινίζω

Σίλλερ Ἰωάννης : εἰς τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε (1759 - 1805).

σιάδι, τό : μέρος ἐπίπεδον, ἴσιωμα.

σισανές, τό : ραβδωτὸν τουφέκιον μὲ ἐξάγωνον κάνην.

σκοιτάριος, ὁ : (λατ. scutarius)· ἵππεὺς ἀσπιδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.

Σοπενχάουερ : Γερμανὸς φιλόσοφος (1788 - 1860).

Σουῖδας, ὁ : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.

στελέτο καὶ στιλέτο, τό : ἐγχειρίδιον, μαχαίρι.

Στήβενσον : Ἀγγλος μελετητῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

συνουσία, ἡ : ἡ συναναστροφή.

σχολή, ἡ : ἀργία.

σωτρόπιον, τό : (ἐσωτρόπιον)· ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἐσωτερικῶς τῆς τροπίδος καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς.

T

Ταρίφη, ἡ : πόλις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.

Τάσος Τορκουάτος : εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544 - 1593) τοῦ ὁποίου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι «Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ἰερουσαλήμ», τζάκι, τό : (λ. τουρκικῆ, ὀτζάκι)· ἐστία, οἰκογένεια μεγάλη.

τῶ ζαυταραῖοι : ἀκόλουθοι μεγιστᾶνος.

τοῖς εἰς αὐτὸν κεκηρόσιν : εἰς ὅσους χάσκουν παρατηροῦντες αὐτόν.

Τολστί Λέων : διάσημος Ρώσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828 - 1910).

τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας : φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νῆμα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).

τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χειρὶν : ἡ ἀπόφασις ἤρchiσε νὰ πραγματοποιηῇται.

τραμονιτάνα, ἡ : ὁ βόρειος ἄνεμος.

Τριτογένεια : προσωυμία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς

λίμνης Τριτωνίδος ἣ ἐκ τινος ἀρκαδικῆς πηγῆς.

τρίχαπτον, τὸ : (θρίξ—ἄπτω)· πλέγμα λεπτοφυέστατον, δαντέλλα.

τσαπράκια ἢ τσαπράζια, τὰ : ἀργυρᾶ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν μὲ διαφόρους παραστάσεις.

τυρανῶ : διοικῶ.

τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαμβάνω τινά ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβείαν.

ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ : τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.

ὑποχωρῶ θεῷ : ὑποτάσσομαι εἰς τὸν Θεόν.

ὑφίεμαι : παραμελῶ.

Φ

φελούκα, ἡ : μικρὰ λέμβος.

Φίλιππος Θεσσαλονικεὺς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ.

καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

φιλονεικῶ ἀφείναι κατόπιν τινά : φιλοδοξῶ νὰ φανῶ ἀνώτερός τινος.

φοινικοῦς : ἐρυθρός.

φουσάτο, τὸ : τὸ στράτευμα.

φουσιῶμαι : ἀλαζονεύομαι, ὑπερφηανεύομαι, φουσκώνω.

Χ

χαροκόπι, τὸ : διασκέδασις.

Χατζῆ - Ἀναγύρου Ἀναγύρου τοῦ Ἀνδρέου : Σπετσιώτης ἱστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπετσιωτικὰ» εἰς τρεῖς τόμους (1851 - 1925).

χλαπαταγή, ἡ : ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.

χλοάζον, τὸ : τὸ πράσινον.

Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, τό : φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοποννήσου.

χρυσάκτιν : ἔχων χρυσᾶς ἀκτῖνας.

Ψ

ψάινι, τό : τὸ χλωρὸ στάχυν.

Ω

ὠδὶς, - ἴνος· «τὰς ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοί» : τοὺς κατὰ τὴν γέννησίν σου πόνους.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934.

Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετακπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἔδρuse δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὑποίας ἐξερχάτισε πρόεδρος καὶ γενικὸς γραμματεὺς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Περισπούδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη τοῦ «Κλίμα τῆς Ἑλλάδος».

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας.

Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστήμας εἰς Παρίσιον. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οἰκονομικὰς, ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγραμματα: «Μαθήματα δημοσίας οἰκονομίας», «Οἰκονομικὴ διολέησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίᾳ», «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας» κ.ἄ.

ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1907.

Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα: «Κυψελίδα», «Μαρία Δοξαπατρεῖ», «Φαύστα», «Εὐφροσύνη», «Ἀντιόπη», «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἀπὸ τὰ ὑποῖα ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φαύστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπὸν τοῦ τὸν μέγαν Ἀγγλὸν δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν μας παράδοσιν, ἤρσαν πολὺ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον ἑλληνα θεατρικὸν συγγραφεὰ τῆς ἐποχῆς του.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946.

Διετέλεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχειῶν τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσεν πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα» τοῦ Κασομούλη, ὡς καὶ διηγήματα: «Ἱστορίαι τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη», «Τὰ παλληκάρια τὰ παλιὰ», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γύρο τῆς ἀνέμης» καὶ ἄλλα.

ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», γεννηθεὶς τὸ 1886. Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικὰ του

ἄρθρα, τὰ ὅποια διακρίνει νευρώδες ὕφος καὶ πατριωτικὸς παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940—41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἐγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : « Ἡ δις Κυκλών », « Ἡ ἀπογραφή », « Τὰ κόκκινα γάντια » κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1951.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε : « Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα » καὶ μελέτας εἰς περιοδικά.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφικὴ του δρᾶσις εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἐγραψε « Λογικὴν », « Ψυχολογίαν » καὶ « Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν », διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀνάλεκτα » εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον « Ρυθμοὶ ἀθανάτων » τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλύτερων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ σφζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατωχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἑδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Ἔργα του : « Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως », « Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος », « Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα », « Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος », « Μορφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς » κ. ἄ.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1894. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρετήσε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητὴς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐδημοσίευσεν : « Ἀριστοτέλους Πρῶτη φιλοσοφία », « Πλάτωνος Πολιτεία », « Μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων », « Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας » καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς ἐγκυκλοπαιδείας.

ΓΚΑΪΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1832. Ποιητὴς, ἑλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπιστήμων. Ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε ἔχομεν μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, γενομένας ὑπὸ διασῆμων Ἑλλήνων λογι-

τεχνών. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ «Φάουστ», τοῦ ὁποῖου τὸ πρῶτον μέρος μεταφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δευτερόν ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικά. Μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» ἐγένοντο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν.

ΓΡΥΠΑΡΙΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὑπηρετήσας καθηγητῆς, γυμνασιάρχης, γενικῆς ἐπιθεωρητῆς, διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογὴν: «Σκαρβαβοὶ καὶ Τερρακότες». Μετέφρασε τὰς τραγωδίας καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητα, τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΛΑΙΓΚΕΡΙ. Ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νέας Ἰταλίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἐγραψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτῆς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον τοῦ «Θεία Κωμωδία» καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτῆς. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγνὸς ἐλληνολάτρης. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικά ὑπὸ το ψευδώνυμον «Ἰδας», ἐδημοσίευσεν δὲ τὰ βιβλία: «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἷμα» ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελά, «Σαμποράκη», «Ὅσοι ζωντανοί», «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» κ.ἄ.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1905. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἰς Παρίσιους. Τὸ 1939 ἐξελέγη καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγραψε πολλὰς μελέτας μετὰ τῶν ὁποίων: «Τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτῆτον τοῦ Μορέως» (γαλλιστί), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ.ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Λεϊψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεωρήσιν «Κλειῶν». Συνέγραψε φιλολογικά καὶ φιλοσοφικά ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικότερον εἶναι τὸ δίτομον: «Ἀδαμάντιος Κρατῆς». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1868 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἓνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ἡ ποίησίς του διακρίνεται διὰ τὴν ιδιαιτερίαν της καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιῇ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμινύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὕφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητά καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΚΑΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα «Νέον Ἄστυ». Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδίνον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἔζησε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ «Λύρα» καὶ τὰ «Λυρικά», αἱ ὁποῖαι περιέχουν εἴκοσιν ὧδὰς ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικὴν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητὴς καὶ πεζογράφος ἡσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν», «Τὸ παιδομαζώωμα» (Ἱστορικὸν δράμα), «Ὁ Ἀναδρομάρης τῆς Ἀττικῆς», «Διηγήματα» κ.ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΚΑΡΑΣΟΤΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσεν τὰς ποιητικὰς συλλογὰς «Λύρα», «Μοῦσα θηλάζουσα», «Ἐωθινὰ μελωδία», «Ποιητικὸν ἀπάνθισμα», «Βάρβιτος», «Κλεονίκη». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλυτέρων ἀρχαϊζόντων ποιητῶν μας.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρός τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησεν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρός μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικὸς διηγηματογράφος. Ἔργα του : «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιὰς Ἀγάπες», «Λόγια τῆς πλώρης», «Ὁ Ζητιάνος», «Ὁ Ἀρχαιολόγος» κ.ἄ.

ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη περί τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα», τὰ ὅποια κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἱ. Βλαχογιάννη, εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀγῶνος.

ΚΙΠΑΪΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ. Έγεννήθη ἐν Βομβάχῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λονδίῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. Έγραψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικὰς ἱστορίας, ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Έτιμήθη μετὰ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Έσπούδασε νομικά. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Έπὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Έμπρός» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». Έργα: «Όταν ἤμουν δάσκαλος», «Ό Πατοῦχας» κ. ἄ.

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Έσπούδασεν ἱατρικὴν εἰς Παρίσιους, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1833). Υἱπῆρξε πολυγραφώτατος. Έξέδωκεν ἀρχαίους Έλληνας συγγραφεῖς μετὰ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλῆθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικαὶ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς του. Ό Κοραῆς μετὰ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρᾶσιν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδούλου Έθνους καὶ ἔγινεν εἰς τῶν πρωτεργᾶτων τῆς Έλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ. Έγεννήθη τὸ 1851 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ πρωτοπυργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα. Υἱπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ ἐδημοσίευσε δεκάδας ἱστορικῶν μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Έσπούδασε νομικά εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μετὰ τὴν λογοτεχνίαν. Έργα του: «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονιάς», «Στιχοουργήματα», «Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος» (χαρακτῆρες), «Στοχασμοὶ» κ. ἄ. Έσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους σατιρικοὺς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον δῦνδερ-κεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

ΛΙΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Κύπριος ποιητὴς, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 κα

ἀποθανών ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. Ὑπὲρτέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. Ἐξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». Ἀπὸ τὸ 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μετὰ τὸν γενικὸν τίτλον «Τῷυπριώτικα τραούδια». Τὰ τραγούδια τοῦ αὐτὰ διακρίνει γνησίᾳ ἔμπνευσις καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887 καὶ ἀπέθανε τὸ 1961. Ἐσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς τοῦ εἰς Γερμανίαν. Τὸ 1925 ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1960 μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Διετέλεσε δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἔργα τοῦ : «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτήρ», «Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων», «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαιδεύσεις καὶ ἀνθρωπισμός» κ.ἄ. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα εἰς περιοδικά.

ΜΑΒΙΑΝΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1858 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπese τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἡπείρου ὑπὲρ πατρίδος. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν τοῦ τὰ ποιήματά τοῦ ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα». Ὁ Μαβίλης ὑπῆρξε φλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωὴν.

ΜΑΚΡΥΤΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Λιδωρικίον τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «Ἀπομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον τοῦ εἶναι σημαντικὸν ὡς ἱστορικὴ πηγή καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἔγραψε ποιήματα. Ἔργα : «Ὠρες», «Ἀσφόδελοι», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαλοι» κ. ἄ. Ἐτιμῆθη μετὰ τὸ ἔθνικόν Ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἰταλίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀφιερῶθαι εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ 1875 τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα «Ὅρκος». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογὴν τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης μακεδονομάχος, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἥρωας τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἐγεννήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἠγωνίσθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν καί, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καπετὰν Μίκης Ζέρβας, κατήρτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζήδες εἰς Στάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1883 εἰς Ναύπακτον. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλὰς ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἐγραψεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δράμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγματα», «Κουβέντες τοῦ Φορτοῦνιο» κ.ἄ. Ἱστορικαὶ βιογραφίαι: «Ὁ Γέρος τοῦ Μωριά» εἰς δύο τόμους, «Ὁ ναύαρχος Μιαούλης», «Τὰ ματωμένα ράσα» κ.ἄ. Θεατρικὰ ἔργα: «Ὁ γυιὸς τοῦ Ἰησίου», «Τὸ χαλασμένο σπῆτι», «Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαιδεύεται», «Ὁ Παπαφλέσσας» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Ἐγεννήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του: Διηγήματα, ἡθογραφίαι καὶ θαυμάσια περιγραφαί: «Ἀθηναϊκαὶ σελίδες», «Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις». Ἐκ τῶν καλυτέρων του σελίδων εἶναι «Τὸ φίλημα», μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν, «Παναγία ἡ Μεγαλομάτα», «Τὸ παράπονον τοῦ μαρμάρου», «Εἰς τοῖχος» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἑθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτατα ἰδρύματα ἐπὶ τριάκονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830 - 1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδίωμα, τὸ ὅποιον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἑξοχὸν ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλλην. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ Ἰω. Πολέμη Στ. Σφεριδάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Νομπέλ.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμινίαν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐδημοσίευσε διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα: «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» μὲ ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, «Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσὰ μάτια» καὶ «Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα» καθὼς καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων: «Τὸ πράσινο βιβλίον» καὶ «Τὸ γαλάζιον βιβλίον».

ΜΩΡΑ-ΓΙΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη εν Σκιάθω τὸ 1850. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενὴς τοῦ Παπαδιαμάντη κατέχευται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀπλοῦκῆς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ναυτικὴν ζωὴν, κυρίως τῆς Σκιάθου. Έκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἐξεδόθησαν εἰς ἑξ τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Μὲ τοῦ βοριᾶ τὰ κύματα». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους: «Καταστροφή τῶν Ψαρῶν» «Βάρδας Καλλέργης». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1929.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Έγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγιῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1943. Έσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποῦ διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεὺς. Διωρίσθη μετὰ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητῆς καὶ πεζογράφος. Ποιητικαὶ συλλογαί: «Τραγούδια τῆς πατρίδος μου», «Ὁ τάφος», «Ἡ ἀσάλευτὴ ζωὴ», «Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά», «Οἱ καημοὶ τῆς λιμνοθάλασσας καὶ τὰ Σατιρικὰ γυμνάσματα», «Δειλοὶ καὶ σκληροὶ στίχοι», «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου» (ἐπικοφυρικόν), «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλεῦς» (ἐπικόν) κ.ἄ. Διηγήματα: «Θάνατος παλληκαριοῦ», «Διηγήματα». Δράμα: «Ἡ Τρισεύγενη». Κριτικά: «Τὰ πρῶτα κριτικά», «Γράμματα» κ.ἄ. Εἶναι ὁ καθολικώτερος ποιητὴς μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισχιλιετῇ ἐθνικὴν ἱστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναίσθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Αἰτωλικῷ τὸ 1901. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε κριτικὰς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Πρόσωπα καὶ κείμενα». Τὰ βιβλία του «Ἑλληνικοὶ ὀρίζοντες» καὶ «Σαραβαῖος ὁ ἱερός» ἀναφέρονται εἰς ταξίδια του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Αἴγυπτον, εἶναι δὲ ἄριστα εἰς τὸ εἶδος των.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1884 εἰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1955. Έσπούδασεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἱππικοῦ τοῦ Βελγίου καὶ μετέσχευ εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ κατόπιν. Εἶναι ὁ νικητὴς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου (1940 - 1941) καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946 - 1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρίς του ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρῆντήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἔδρυσεν τὸ πολιτικὸν κόμμα «Ἑλληνικὸς Συναγεμώσις». Ἐδημοσίευσεν τὰ πολεμικὰ του ἀπομνημονεύματα «Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941», εἰς τὰ ὅποια μὲ τὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασεολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφανοῦς Ἑλληνικῆς νίκης.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σιάθῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « Ἡ γυφτοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μὲ τὴν ἰδιότυπον καὶ λυρικήν γλῶσσαν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουν ἥθην καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν φύσιν.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Έγεννήθη ἐν Καρπενήσι τὸ 1877 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἑθνικῆς Πινakoθήκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὄρκος τοῦ πεθαμένου » (δραματοποιήσις τοῦ δημώδους ᾠσματος « Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ »), αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἐργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοὶ » « Ἡ θυσία », « Ἄγιον Ὅρος », « Βυζαντινὸς ὄρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικὰ τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δῶρα ». Ἐγραψεν ἐπίσης χρονολογούμενα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνολογικῶν θεμάτων.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικά. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ἐργα του : « Στόνοι », « Χελιδόνες », « Συζύγου ἐκλογὴ » (πολιτικὴ κωμωδία), « Ἄσμα ἁσμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἐγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐκ Βυτίνης τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικός τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους » ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδῆλων λογοτεχνικῶν χαρακτηρισμάτων.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ » εἶναι μνημειῶδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935.

Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικόν του ἔργον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του σενεκεντρώθη τὸ καλύτερον μέρος του εἰς δύο τόμους « Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

ΠΟΤΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Έγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896.

Ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Μελετητὴς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς, Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτὴς Κερκύρας. Μετέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « Ἀμλετ » τοῦ Σαίξπηρ, τὴν « Πριάδα » καὶ « Ὀδύσειαν » τοῦ Ὀμήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ ὁποίου ἐξέδωκε τὸ 1859 « Ἀπαντὰ τὰ Εὐρισκόμενα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συψώμου.

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. Ἐγραψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικά ποιήματα, τὰ ὅποια ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοὺς τίτλους « Σκιᾶς », « Μουσικὴς φωνῆς ».

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Σίφῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανε

τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασε φιλόλογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς : « Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρον »· τὰ δράματα : « Ἡ κόρη τῆς Αἰήμον », « Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς », « Φαίδρα », « Ρήγας », « Ἄσματος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκῶν ». Ἡ γλῶσσα του τालαντεύεται μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

ΠΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ

ἀπέθανε τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐχρημάτισε βουλευτὴς, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμωδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν « Ἀπάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Έγεννήθη εἰς Σῦρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθή-

νας τὸ 1904. Ἐγραψε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : « Ἡ πάπισσα Ἰωάννα », « Συριανὰ διηγήματα », « Τὰ εἰδῶλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ « Ἀπαντὰ » του εἰς 7 τόμους.

- ΣΑΙΕΠΗΡ ΟΥΤΑΛΙΑΜ.** Μέγας Άγγλος δραματικός ποιητής (1564 - 1616). Έγραψε τριάντα επτά δραματικά έργα, τών οποίων πολλά μετεφράσθησαν και εις τήν Ἑλληνικήν γλῶσσαν καὶ ἐπαίχθησαν εἰς τὸ θέατρον: «Μάκβεθ», «Ἄμλετ», «Βασιλεὺς Λήρ», «Ἰούλιος Καῖσαρ», «Ὁθέλλος», «Τρικυμία» κ.ἄ. Περίφημα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ «Σονέττα» τοῦ.
- ΣΙΛΑΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ** (1759 - 1805). Μέγας Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δραματουργός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε. Έγραψε σπουδαῖα ἱστορικά καὶ κριτικά ἔργα, ἔγινεν ὅμως διάσθημος κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς τραγωδίας του: «Γουλιέλμος Τέλλος», «Μαρία Στιούαρτ», «Ἰωάννα ντ' Ἄρκ», «Λουίζα Μάλλερ» κλπ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τήν Ἑλληνικήν καὶ παρεστάθησαν ἀπὸ Ἑλληνικοῦς θιάσους.
- ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ.** Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανε τὸ 1953. Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αἰσθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰς ποιητικὰς συλλογὰς, ἐκ τῶν οποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι: «Τραγούδια τῆς ὀρφανῆς», «Μεγάλῃ αὔρῃ», «Κυρὰ Φροσύνη», «Κόλχιδες», «Μέσα ἀπὸ τὰ τείχη» κ.ἄ. Έγραψεν ἐπίσης τὸ δρᾶμα «Χριστὸς ἀνέστη» καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ ἡμέραι».
- ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ.** Έγεννήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμώναν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ (1857) διέμεινεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Έγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικήν γλῶσσαν, ἔνωρὶς ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Έγραψε ποιήματα καὶ ὀλίγα πεζά. Ποιήματα: «Ὑμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν», «Ἡ φαρμακωμένη», «Ὁ Λάμπρος», «Ὁ Ἡρόφυρας», «Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» κ.ἄ. Πεζά: «Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφο-λογιωτάτου», «Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυνθος» καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποιημάτων τοῦ καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιησεώς μας.
- ΣΟΤΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Έγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σύρον καὶ ἀπέθανε τὸ 1919 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν ἐβδομαδιαίαν σατιρικὴν ἐφημερίδα «Ὁ Ρωμῖος». Έγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά ποιήματα, κωμικά παίγνια, ἐμμέτρους σατιρικὰς κωμωδίας καὶ ὀλίγα λυρικά, τὰ ὅποια ἐξεδόθησαν εἰς ἐξ τόμους μετ' ὃν τίτλον «Ποιήματα».
- ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1808 καὶ ἀπέθανε τὸ 1863. Ποιητικὰ ἔργα του: «Ὁ περιπλανώμενος», «Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς», «Τὸ πανόραμα» κλπ.

ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Έγεννήθη εις Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικά ἔργα του : « Ἡ κιθάρα », Δραματικά : « Ὁ ὁδοιπόρος », « Μεσσίας », « Εὐθύμιος Βλαχάβας », « Ὁ ἀγνωστος ».

ΣΥΚΟΓΕΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Λειψίαν. Έπανελθὼν διωρίσθη ὑφήγητῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Έδημοσίευσε φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε προῶρως, τὸ 1937.

ΤΑΙΝ ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικός. Έγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Έγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του « Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι », μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809 - 1892). Δαφνοστεφὴς ποιητῆς τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάϋρον καὶ τὴν ὕλην ρομαντικὴν ἑλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. Έδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ « Ὀδυσσεύς » ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.

ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΡΚΟΥΑΤΟΣ. Εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἱταλίας. Έγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Έγραψεν ἐποποιίας : τὴν « Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ » καὶ τὸν « Ἀμύνταν », τὴν τραγωδίαν « Τορρισμόνδος », τὰς « Ἑπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας » καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1857 εἰς Στενὴμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Έσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Έξέδωκε τὰ ἐξῆς ἔργα : « Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμός », « Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσσιου », « Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης ». « Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν » κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελ.
1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55
4. Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασσωμούλη	67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	69
7. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941, Ἀλ. Παπάγου	78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα	136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γκερέο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μικρούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	174
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἀλ. Μωραϊτίδου	176
16. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῦδου	197
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	198
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπουρογλου	198
22. Παροιμίαι	199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸ τραγούδι	211
24. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
25. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, Ἀνδ. Κάλβου	230
26. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
28. Καρδάκι, Α. Μαβίλη	246
29. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	247
30. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀλ. Σούτσου	248
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249

33. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου	251
34. Ἡ ἐλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβελεγγίου	252
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
36. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
37. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	259
38. Τὸ ἐλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση	261
39. Βράδυ σ' ἓνα χωριό, Α. Πορφύρα	263
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	264
41. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	266
42. Οἱ Ἑλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	268
43. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ	269
44. Φάυστα, Δ. Βερναρδάκη	270
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	283
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	285
47. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιδάει, Ἰωάννου Χρυσοστόμου	287
48. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	290
49. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ	293
50. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου	295
51. Ἐπιστολή, Φωτίου	296
52. Παρεμβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	296
53. Περί ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	300
54. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	301
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδήλου ποιητοῦ)	304
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ	304
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὁκτωβρίου 26, Ἰωσήφ ὕμνογράφου	305
58. Ὁδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροῦδου	316
59. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου	336

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα	14
3. Ναύαγια, Ἀνδ. Καρχαβίτσα	52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἡμάτων, Ν. Πολίτου	85
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	91
8. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Σκουτρεῖ	96

9. Τὸ Πάσχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	115
10. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
11. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
12. Κωστής Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	134
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
14. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
15. Σκιαγραφία τοῦ ἄττικου κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
16. Ἡ αὐτόνομος ἡθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
17. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170
18. Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
19. Οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
20. Ὁ Ὁκεανός, Ἀνδ. Κάλβου	231
21. Ὁ Ὀρκος, Γερ. Μαρκορά	242
22. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη	246
23. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
24. Ἑστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη	261
25. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	263
26. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα	264
27. Εἴμαστιν τεθεῖνοι πού 'μαστιν, Δ. Λιπέρτη	266
28. Νά 'τουν νά θωρούσατε, Δ. Λιπέρτη	267
29. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ	269
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	270
31. Ἡ Κόλασις, Δάντη, μετάφρασις Ἀλ. Ραγκαβῆ	309
32. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	314
33. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἰππολύτου. Τάιν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	321
34. Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	323
35. Ἄν..., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	354

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά, Σπ. Λάμπρου	19
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἰων. Δραγούμη	101
3. Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας, Ἀδ. Κοραῆ	104
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
5. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122
6. Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλὴμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. Ἰουλίου Τυπάλδου	312
7. Ὁ βουτηχτής, Σίλκερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα	330
8. Ὀδυσσεύς, Τέννyson, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	356

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα	14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυτος εἰς Παῦλον Μελάν Σπυρ. Λάμπρου	19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζαχυθηνοῦ	22

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
2. Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
3. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασμούλη	67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραΐ, Δ. Θερειανοῦ	69
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἀλ. Παπάγου	78

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ πρόελευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων, Ν. Πολίτου	85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	91
3. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συνουτρέη	96
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη	101

5. Πολιτικάι παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἰ. Κοραΐ	104
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 1821 εἶναι τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
7. Τὸ Πάσχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	115
8. Ἕλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
9. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
10. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰ. Πουλιᾶ	124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
3. Κωστής Παλαμάς, Δ. Κακλαμάνου	134
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα	136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἀπτικῶ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
7. Ἡ ἐλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	174
2. Ὁ Ἀθωνας, Ἀλ. Μωραϊτίδου	176
3. Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβίλη	180
4. Πρὸς τὴ Μακεδονία, Γ. Μ. Παναγιωτοπούλου	187

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωὴ, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῖδου	197
4. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	198
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
6. Παροιμίες	199

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
-----------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη	209
2. Τῆς Δέσπως,	210
3. Μισολόγγι,	210

Β'. ΠΑΡΟΛΟΓΙΑ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ,	211
-------------------------------	-----

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια	214
----------------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ—ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
2. Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
3. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, Ἀνδρ. Κάλβου	230
4. Ὁ Ὀκεανός, Ἀνδρ. Κάλβου	231
5. Διονύσου πλοῦς, Ἀλ. Ραγκαβῆ	235
6. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
7. Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μαρκορά	242

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
2. Καρδάκι, Α. Μαβίλη	245
3. Πατρίδα, Α. Μαβίλη	246
4. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	247
5. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀλ. Σούτσου	248
7. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	251
9. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἀρ. Προβλεγγίου	252
10. Τὸ τραγοῦδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
12. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
13. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	259
14. Τὸ ἐλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση	261

15. 'Εστιάδες, 'Ιω. Γρυπάρη.....	261
16. Μεγάλη Παρασκευή του 1942, Σωτ. Σκίπη.....	263
17. Βράδυ σ' ένα χωριό, Α. Πορφύρα.....	263
18. Τò θέατρο, Α. Πορφύρα.....	264
19. 'Ιθάκη, Κ. Καβάρη.....	264
10. Θερμοπύλες, Κ. Καβάρη.....	266
21. Εἴμαστιν tcheἶνοι πού 'μάστιν, Δ. Λιπέρτη.....	266
22. Νά 'τουν νά θαρούσατε, Δ. Λιπέρτη.....	267

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ 'Ελληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ.....	269
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ.....	269
3. 'Η ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ.....	269
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ.....	270

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φάυστα, Δ. Βερναδάκη.....	271
---------------------------	-----

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγάλου Βασιλείου.....	283
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.....	285
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπωδαί, 'Ιωάννου Χρυσοστόμου.....	287
4. 'Η 'Αγία *Σοφία, Προκοπίου.....	290
5. 'Εκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, 'Ιωάννου Δαμασκηνοῦ.....	293
6. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου.....	295
7. 'Επιστολή, Φωτίου.....	296
8. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν 'Ομήρου 'Ιλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.....	296
9. Περί ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	300
10. Πρὸς τὸν βασιλέα 'Εμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	301
11. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλον ποιητοῦ).....	303
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ.....	304
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, 'Οκτωβρίου 26, 'Ιωσήφ ὁμολογράφου.....	305

Β'. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Η κόλασις, Δάντη, μετάφρ. 'Αλ. Ραγκαβή.....	309
2. 'Ελευθερωθεῖσα 'Ιερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. 'Ιουλ. Τυπάλδου.....	312

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ο ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρ. Κ. Παλαμᾶ.....	314
2. 'Οδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. 'Εμμ. Ροῦδου.....	316
3. 'Ελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, 'Ιππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου.....	321

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου.....	323
2. 'Ο βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα.....	330

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ιούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου.....	336
2. 'Αν... Ρ. Κίπλινγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη.....	354
3. 'Οδυσσεύς, Τέννyson, μετάφρ. Μ. Σιγούρου.....	356
Λεξιλόγιον.....	359
Βιογραφίαι συγγραφέων.....	368
Πίναξ περιεχομένων κατὰ συλλογὰς.....	380
Πίναξ περιεχομένων.....	383

0020556202

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

Έκδοσις Η' 1970 (V) - Αντίτυπα 50.000 - Σύμβασις 1984/1-4-70
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Ο.Ε.

